

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ ÇALIŞMALAR DERGİSİ

JOURNAL OF INTERNATIONAL ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE STUDIES

CİLT: 2 SAYI:1 / VOLUME: 2 ISSUE: 1

HAZİRAN 2024 / JUNE 2024

e-ISSN: 3023-6096

**Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yönetici Şirketlerine Sağlanan
Muafiyet ve İstisnaların Vergi Mevzuatına Göre Değerlendirilmesi**

Emin BARLAS - Uğur AYBEK

İsrail'in Azerbaycan'ı Destekleme Nedenlerinin Stratejik Analizi

Emre SOYLU

**Akademisyenlerin Öğrenen Örgüt Kültürüne İlişkin Algılarının İşin
Anlamı ve İş Tutkunluğa Etkisi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği**

Gönül LİMONCU - Çetin BEKTAŞ

**Grubel-Lloyd Endeksi ile Endüstri-İç Ticaret Analizi: Türkiye ile
Güney Kore Otomotiv Sektörü**

Ayşegül KURT

**Iranian Foreign Policy Decision-Making Actors: Navigating the
Complex Role of Iranian Proxies**

Ihsan Hashm TAHER

ULUSLARARASI İKTİSADİ VE İDARİ ÇALIŞMALAR DERGİSİ - ULİC

Journal of International
Economic and Administrative Studies

CİLT:2 SAYI:1 / VOLUME:2 ISSUE:1
HAZİRAN 2024 / JUNE 2024
e-ISSN: 3023-6096

Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi (Journal of International Economic and Administrative Studies); online ve yılda iki defa olmak üzere (Haziran-Aralık) yayınlanan hakemli bir dergidir. Bu kapsamda dergi, iktisat, işletme, kamu yönetimi, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, maliye, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ile ekonometri bilim dallarında yazılan makalelere açıktır.

The Journal of International Economic and Administrative Studies (Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi) is a peer-reviewed journal published online twice a year (June-December). In this context, the journal welcomes articles in the fields of economics, business administration, public administration, political science, international relations, finance, labor economics, industrial relations, and econometrics.

**Kuruluş / Establishment
2023**

Sahibi / Owner

TOGÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
(on behalf of TOGU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Rüştü YAYAR (Dekan/Dean)

Baş Editör / Chief Editor

Prof. Dr. Rüştü YAYAR

Editörler / Editors

Prof. Dr. Yücel EROL
Dr. Öğr. Üyesi Metehan ŞAHİN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Rüştü YAYAR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Mihriban COŞKUN ARSLAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Türker ŞİMŞEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Elif BOYRAZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Emre ASLAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Rukiye Mehtap ÖZLÜ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf TEMÜR, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kübra BOZDOĞAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ozan ŞAHİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Ahmet Kibar ÇETİN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Akif Argun AKDOĞAN - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir PARLAK - Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK - İstanbul Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Birol ÇETİN - Türk Tarih Kurumu
Prof. Dr. Carlos RODRIGUES - Universidade Fernando Pessoa
Prof. Dr. Cuma ÇATALOLUK - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Cumhur ERDEM - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Çetin BEKTAŞ - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz ŞAHİN DURAN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Ekrem ERDEM - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ersan ÖZ - Pamukkale Üniversitesi
Prof. Dr. Fatih Coşkun ERTAŞ - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Fehim BAKIRCI - Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Hayriye ATİK - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI - Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ikram Mohamed Salih Hamid Dagash - Alzaiem Alazhari University
Prof. Dr. İlhan EROĞLU - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Kadir ARDIÇ - Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Mahir NAKİP - Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Michael C. J. Mayer - Technische Universität Chemnitz
Prof. Dr. Mohammad Kabir Hassan - University of New Orleans
Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Osman ÇEVİK - Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi
Prof. Dr. Osman DEMİR - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Osman KARKACIER - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN - Karadeniz Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer KURTBAĞ - Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer TORLAK - İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ŞENGÜL - Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Recep TARI - Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Salih BARIŞIK - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Sema POLATÇI - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman Serdar KARACA - Malatya Turgut Özal Üniversitesi
Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf TEKİN - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Yusuf Ziya TAŞKAN - Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet GÜVEN - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Atif AZIZ - Karachi Institute of Economics and Technology
Doç. Dr. Bülent ŞENER – Karadeniz Teknik Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih SOBACI – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Veysel YILMAZ – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz ACUNGİL - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Yavuz CANKARA – Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Yusuf DEMİR – Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Derya DEMİR – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin YILMAZ – Atatürk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mert TÜRK – Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ŞAHİN – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Dr. Sara BENMAHAMMED - Université Frère Mentouri - Constantine 1

Alan Editörleri / Field Editors

Doç. Dr. Serap BARIŞ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Sevil ŞAHİN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Doç. Dr. Tuğba KILIÇER, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ümit ŞİMŞEK, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah BARIŞ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Yabancı Dil Editörleri / Foreign Languages Editors

Dr. Öğr. Üyesi Ebru ÖZTÜRK KÖSE, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hafijur RAHMAN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mayada KAMAL ELDEEN, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Mizanpaj Editörü ve Sekreteryası / Layout Editor and Secretariat

Arş. Gör. Yasin GÜLYÜZ, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Hakem Kurulu / Referee Board

Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Dergisi, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır.

The Journal of International Economic and Administrative Studies utilizes a double-blind peer review system with at least two referees.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yönetici Şirketlerine Sağlanan Muafiyet ve İstisnaların Vergi Mevzuatına Göre Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Exemptions and Exceptions Provided to the Management Companies of Technology Development Zones According to Tax Law</i> (Emin BARLAS – Uğur AYBEK).....	1
İsrail'in Azerbaycan'ı Destekleme Nedenleri'nin Stratejik Analizi <i>Strategic Analysis of Israel's Reasons for Supporting Azerbaijan</i> (Emre SOYLU).....	20
Akademisyenlerin Öğrenen Örgüt Kültürüne İlişkin Algılarının İşin Anlamı ve İşe Tutkunluğa Etkisi: Bir Devlet Üniversitesi Örneği <i>The Effect of Academics' Perceptions of Learning Organizational Culture on the Meaningful Work and Work Engagement: The Case of A State University</i> (Gönül LİMONCU – Çetin BEKTAŞ).....	36
Grubel-Lloyd Endeksi ile Endüstri-içi Ticaret Analizi: Türkiye ile Güney Kore Otomotiv Sektörü <i>Intra-Industry Trade Analysis with Grubel-Lloyd Index: Turkey and South Korea Automotive Sector</i> (Ayşegül KURT).....	50
Iranian Foreign Policy Decision-Making Actors: Navigating The Complex Role of Iranian Proxies <i>İran Dış Politikası Karar Alma Aktörleri: İran Vekillerinin Karmaşık Rolü</i> (Ihsan Hashm TAHER).....	65

TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ YÖNETİCİ ŞİRKETLERİNE SAĞLANAN MUAFİYET VE İSTİSNALARIN VERGİ MEVZUATINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ*

EVALUATION OF EXEMPTIONS AND EXCEPTIONS PROVIDED TO THE MANAGEMENT COMPANIES OF TECHNOLOGY DEVELOPMENT ZONES ACCORDING TO TAX LAW

Emin BARLAS¹

Uğur AYBEK²

Makale Başvuru Tarihi: 24.06.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 04.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Özet

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yerel ekonomik kalkınmaya yönelik kamu politikalarının araçlarıdır. Vergi teşvikleri, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve artan küresel rekabet gücü için çabalayan birçok ülke tarafından kullanılmaktadır. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Ar-Ge ve yenilik ekosistemlerinin önemli bileşenleridir. Türkiye 2001 yılında 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununu yürürlüğe koyarak küresel inovasyon ekosistemine entegre olmak için büyük bir adım atarak günümüze kadar önemli gelişmeler yaşamıştır. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalara büyük fayda sağlayan vergisel ve mali Ar-Ge teşvikleri, destek programları uygulanmaktadır. Firmalara ek olarak bölgenin yönetiminden sorumlu ve kanunla kurulmuş olan yönetici şirketlere uygulanan muafiyet ve istisnalar da bulunmaktadır. Yönetici şirkete sağlanan muafiyet ve istisnaların uygulanması kimi zaman uygulamada tereddütler meydana getirmiştir. Yönetici şirket muafiyet ve istisnaları vergi mevzuatı kaynaklarına göre incelenip, uygulamaların nasıl yapılması gerektiği ile ilgili görüş ve öneriler belirtilecektir.

Anahtar Sözcükler: Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, vergi, teşvik, muafiyet, istisna

Abstract

Technology Development Zones are public policy instruments for local economic development. Tax incentives are used by many countries striving for sustainable economic growth and increased global competitiveness. Technology Development Zones are important components of R&D and innovation ecosystems. Turkey took a major step towards integrating into the global innovation ecosystem by enacting the Technology Development Zones Law No. 4691 in 2001 and has experienced significant developments to date. Tax and financial R&D incentives and support programs that provide great benefits to companies operating in these zones are implemented. In addition to companies, there are also exemptions and exceptions applied to the management companies established by law and responsible for the management of the zone. The application of the exemptions and exceptions provided to the management company has sometimes caused hesitations in practice. The exemptions and exceptions of the management company will be analyzed according to the sources of tax law, and opinions and suggestions will be given on how the applications should be made.

Keywords: Technology Development Zones, tax, incentives, exemptions, exceptions

* Bu çalışma 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Kongresi'nde sözel bildiri özeti olarak sunulmuştur.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Maliye Bölümü

² Uzman, Tokat Teknoloji Geliştirme Bölgesi, Ar-Ge Teşvikleri ve Şirketleşme Birimi

Giriş

Tüm insanlık tarihinin gelişiminde bilimin ve teknolojinin ilerlemesini destekleyen başlıca etmen, insanların yenilik ve gelişimi merak etmeleridir. Bu merakın doğru netice vermesini sağlamak için ise öncelikle sanayiciler ile bilim çevrelerinin düzenli, programlı ve iş birliğine dayalı olarak çaba sarf etmeleri gerekliliğinin farkına varılmıştır. Bu gerekçe ile tüm dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de teknoparkların kurulması yoluna gidilmiştir. Kalkınmış toplumların Ar-Ge faaliyetlerini ve üniversite-sanayi arasındaki inovatif iş birliklerini destekleyen yapılarla mevcut devasa iktisadi büyüklüklerine ulaştıkları göz önüne alındığında, teknolojinin geliştirildiği bu yapılar gelişmekte olan ülkeler için de önemli bir güç noktası olarak kabul edilmelidir (Nihat ve Kılınç, 2011: 10-11).

Bu çalışmada Teknoloji Geliştirme Bölgeleri ile ilgili yasal mevzuat, sağlanan teşvikler, vergi muafiyet ve istisnaları incelenmiştir. Kalkınmış ülke tecrübeleri gözden geçirildiğinde, teknolojiye gelişmenin önemi ve bunu destekleyici ortamların politikalarla tesis edilmesi gerektiği dikkat çekmektedir. Bu kapsamda teknoparklar, ülkelerin, bölgelerin kalkınma araçlarından sayılan teknolojik altyapının gelişmesini destekleyen ve üniversite-sanayi iş birliğinin somutlaştırdığı önemli yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünya üzerindeki diğer uygulamalara göz atıldığında, kuruluş hedeflerinin ülkelere, bölgelere göre değişkenlik göstermesi ise dikkat çekicidir. Genel olarak kuruluş hedeflerini, üniversitelerdeki araştırma ve geliştirme imkânlarının endüstriye transferini temin etmek, teknoloji odaklı yeni işletmelerin kuruluşunu desteklemek, spin-off (bölünme) işletmelerini özendirme, mevcut işletmelerin gelişimine katkı sağlamak, işletmeler düzeyinde rekabet gücü ve birlik oluşturmak, işletmeler arasında uyum sağlamak, bir yandan da yerel ekonominin ivmesini hızlandırmak ve iş imkânları sağlamak olarak belirtebiliriz (Çakır, 2009: 68).

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB'ler), küresel inovasyon ekosisteminin önemli bir bileşenini oluşturarak, yerel ekonomik kalkınmaya ve sürdürülebilir büyümeye katkıda bulunan kritik unsurlardır. Türkiye, 2001 yılında 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nu yürürlüğe koyarak bu alandaki atılımlarını hızlandırmış ve küresel rekabette önemli bir yer edinmiştir. Bu kanun kapsamında, TGB' lerde faaliyet gösteren firmalara çeşitli teşvikler sunulmaktadır. Vergisel ve mali teşvikler, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini teşvik ederek bölgedeki girişimciliğin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışmada, yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnalar vergi mevzuatı kaynaklarına göre incelenecek ve uygulamaların nasıl yapılması gerektiği ile ilgili görüş ve öneriler sunulacaktır. Çalışmanın amacı, yönetici şirket muafiyet ve istisnalarının daha net ve etkin bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunmaktır.

- **Araştırma Problemi**

TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnaların uygulamada tereddütlere yol açması, söz konusu teşviklerden tam olarak faydalanılmasını engelleyebilmektedir. Bu durum, TGB' lerin kalkınma potansiyelini olumsuz etkileyebilmektedir.

- **Araştırmanın Amaçları**

Yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnaları vergi mevzuatı kaynaklarına göre incelemek, uygulamalarda karşılaşılan tereddütleri ve sorunları tespit etmek olup, yönetici şirket muafiyet ve istisnalarının daha net ve etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik görüş ve öneriler sunmaktır.

- **Araştırmanın Önemi**

Bu çalışma, TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnaların daha net ve etkin bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunarak oluşabilecek tereddütleri ortadan kaldıracaktır. Ayrıca, çalışma diğer ülkelerde de TGB yönetici şirketlerine sağlanan teşviklerin tasarımı ve uygulamasına yönelik bilgi ve deneyimler sağlayacaktır.

- **Araştırma Yöntemi**

Bu çalışma, nitel araştırma yönteminin bir türü olan doküman incelemesi yöntemine dayalı olarak yürütülecektir. Araştırmada, 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, diğer ilgili kanunlar, ilgili yönetmelikler, vergi mevzuatı ve bu konudaki vergi hukuku kaynaklarından olan özelge ve tebliğler incelenecektir.

- **Çalışmanın Katkıları**

Bu çalışma, TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnalar hakkında güncel ve kapsamlı bir bilgi kaynağı sağlayacaktır. Ayrıca, çalışmanın bulguları, TGB 'lerin kalkınma politikalarının geliştirilmesine ve bölgedeki yatırımların teşvik edilmesine katkıda bulunacaktır.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde (TGB) sadece firmalar değil, TGB'lerin yönetiminden sorumlu olan yönetici şirketler de teşviklerden faydalanmaktadır. Bu teşvikler, kanunlarda açıkça belirtilmesine rağmen, uygulamada tereddütlere yol açabilmektedir. Bu durum, söz konusu teşviklerden tam olarak faydalanılmasını engelleyebilmektedir. Tereddütlerin giderilmesi noktasında vergi kaynakları ve ilgili kamu birimlerinin uzman görüşleri alınarak yasal metinler daha net bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

1. Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kavramı

Üniversite ve sanayinin iş birliğine gitmesi ilk kez yetmiş üç yıl önce Amerika Birleşik Devletleri' ndeki Stanford Üniversitesi' nin Mühendislik Fakültesi Dekanı Profesör Frederick Terman tarafından vurgulanmıştır. Terman, üniversitelerin sadece öğrenim yerleri olmaktan çok daha fazlası olduğunu belirterek: "bir ülkedeki sanayi sektörü üzerindeki başlıca ekonomik etkiler" olarak değerlendirmiştir. Terman, 1951 yılında ticari, akademik ve devlet kurumlarının çıkarlarının geleceğe yönelik sinerjik bir vizyonda birleştiği ilk yüksek teknoloji merkezi olan Stanford Araştırma Parkı' nın kurulmasına büyük katkı sağlamıştır. Terman, üniversitenin bilimsel ve teknik potansiyelinden faydalanmış ve bunları araştırma ve geliştirmeye dayalı sanayiye hizmet etmek üzere kullanmıştır. Dolayısıyla akademik taraf ile pratik tarafı birbirine bağlayan yeni bir nosyon oluşturulduğu sonucuna varılabilir. Stanford Araştırma Parkı' nın başarısını kanıtlamasının ardından, teknoloji parkı kurma fikri ABD genelinde yayıldı ve bunu 1959' da Kuzey Carolina Araştırma Üçgeni Parkı izledi (Gillmor, 2004: 7).

Bilim ve teknoloji parkı uygulamalarının yayılışı Amerika Birleşik Devletleri ile sınırlı kalmamış, 1960' larda Avrupa' ya da uzanmıştır. Avrupa' daki ilk bilim parkı 1969 yılında Fransa' daki Sophia Antipolis' tir. Bu park devlet tarafından şehir içindeki önemli bir ticari alanda kurulmuştur ve Avrupa'daki en büyük bilim parkı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, İngiltere' deki ilk park 1971 yılında ABD' dekine benzer bir üniversite tarafından kurulan Cambridge Bilim Parkı' dır. Asya' da bilim şehirleri şeklinde bilim ve teknoloji parkı kurma çalışmaları yapılmıştır. Böylece 1970' lerin sonunda ilk olarak Japonya' da Tsukuba Bilim Şehri kurulmuştur (Park, 2012: 9). Bu yapılar genellikle teknopark, teknoloji geliştirme bölgesi, teknoloji parkı, teknokent, bilim parkı, araştırma parkı, endüstriyel park, bilim kenti, siberpark, teknopolis veya teknopol adlarla anılırlar (EGİAD, 1994: 4). Türkiye' de kanuni olarak teknoloji geliştirme bölgesi olarak adlandırılıp popüler olarak teknopark veya teknokent adlandırması yaygındır.

APTE (İspanya Bilim ve Teknoloji Parkları Derneği)' ye göre "Üniversiteler, araştırma merkezleri ve yüksek eğitim kurumlarıyla resmi ve operasyonel ilişkileri olan, katma değeri yüksek, bilgiye dayalı şirketlerin ve hizmet sektörüne ait diğer kuruluşların oluşturulmasını ve büyümesini teşvik etmek üzere tasarlanmış, teknoloji geliştirme bölgesinde faaliyet gösteren girişimciler ve kuruluşlar arasında teknoloji transferini ve yeniliği teşvik eden, istikrarlı organizasyonel yapılardır.

Polonya Yüksek Denetim Ofisi (NIK) (2012) 'ne göre; Teknopark, girişimci ve bilgi temelli kuruluşların arasında yenilikçilik ve rekabet kültürünü teşvik ederek içinde faaliyet gösterdiği toplumun refah durumunu iyileştirmek amacıyla nitelikli profesyoneller tarafından yönetilen bir organizasyondur. Bu hedeflere ulaşmak için bir teknopark üniversiteler, Ar-Ge merkezleri, iş kuruluşları ve piyasalar arasında bilgi ve teknoloji transferini teşvik eder ve yönetir. Bir teknopark, kuluçka merkezleri ve spin-off' lar veya spin-out' lar oluşturmak vasıtasıyla bilgi odaklı şirketlerin kurulmasını ve geliştirilmesini kolaylaştırmaktadır. Bir teknopark, kaliteli hizmetler, yüksek standartlı tesisler ve seçkin bir konum yaratarak tesis içindeki firmalara katma değer kazandırır.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği (TGBUY)' ne göre ; "Yüksek/ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitüsünün imkânlarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri ve bu yolla bölgenin kalkınmasına katkıda buldukları, aynı üniversite, yüksek teknoloji enstitüsü ya da Ar-Ge merkez veya enstitüsü alanı içinde veya yakınında; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği siteyi veya bu özelliklere sahip teknoparkı ya da teknokenti," ifade etmektedir (TGBUY, 2016).

TGB' ler yaklaşık 60 yıllık bir geçmişe sahip olmakla birlikte, dünyadaki diğer ülkelere kıyasla TGB' lerin kurulmasında oldukça geç kalan Türkiye' de TGB kurma fikri 1980' li yıllarda ortaya çıkmış ve kalkınma planlarının içinde yerini almaya başlamıştır. 1990' lı yıllardan itibaren TGB konusunda dünyada yaşanan önemli gelişmeler, bu konunun ülkemizde de yoğun bir şekilde gündeme gelmesine neden olmuştur. Türkiye' de teknopark hareketi kapsamında atılan ilk önemli adım, 1990 yılı başında DPT' nin başvurusu ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığı' nın onayı ile Türkiye' de teknoparkların oluşturulması ile ilgili olarak Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ODTÜ, İTÜ, Ege Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi ve TÜBİTAK- MAM' da bir projelendirme sürecinin başlatılması olmuştur. Bu projenin bir neticesi olarak 1991 yılında ODTÜ ve İTÜ' de KOSGEB ve ODTÜ' nün girişimleri ile inovasyon tesisi tipinde bir teknoloji geliştirme merkezi açılmıştır (Aktaş, 2014: 18).

Yürütülen bu faaliyetler sonucunda teknopark mevzuatı ile ilgili eksikliğin giderilmesi amacıyla 1996 yılında Teknopark Yönetmeliği yayınlanmıştır. Bu yönetmelik ile teknoparkların kurulmaları KOSGEB' e bağlanmakta ve 1998 yılından itibaren önce TÜBİTAK-MAM Teknoparkı, daha sonra da ODTÜ Teknokent KOSGEB onayını alarak resmi nitelik kazanmışlardır (Keleş, 2010: 6).

Daha sonraki senelerde bu mevzuatın yetersiz kalması nedeniyle 2001 yılında sisteme yasal dayanak oluşturan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun ile daha önce resmi niteliğe kavuşmuş olan TÜBİTAK-MAM ve ODTÜ Teknokent, teknopark hüviyeti kazanarak Türkiye' nin ilk teknoparkları olma özelliğini kazanmışlardır. Detay içermeyen kısa bir metne sahip olan bu Kanunun yasalaşmasının ardından, 2002 yılında Kanunun uygulanabilmesi için gerekli esas ve prosedürleri kapsayan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir (Çaltekin, 2014: 157).

Türkiye' de 4691 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesi ile Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin yapısı kurumsal bir yapıya kavuşturulmuş ve üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörleri arasında iş birliği

sağlamak suretiyle Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri yürütülen yerler olan Teknoloji Geliştirme Bölgeleri kurulmaya ve işletilmeye başlanmıştır. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin oluşturulması ile ülke endüstrisinin uluslararası rekabet gücü yüksek ve ihracat yönelimli bir yapısalığa ulaştırılması amaçlanmıştır. Tüm bölgelerdeki çalışmalar Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı' nın denetim ve kontrolünde sürdürülmektedir (Delichasanoglou, 2007: 22).

Mayıs 2024 tarihi itibarıyla; toplam 102 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Ankara' da 13, İstanbul' da 16, Kocaeli' n de 5, İzmir' de 5, Konya' da 2, Gaziantep' te 2, Antalya' da 2, Mersin' de 2, Hatay' da 2, Kayseri' de 2, Bursa' da 2, Eskişehir' de 2 (Bilecik dahil), Sakarya' da 2 ve Trabzon, Adana, Erzurum, Isparta, Denizli, Edirne, Elazığ, Sivas, Diyarbakır, Tokat, Bolu, Kütahya, Samsun, Malatya, Urfa, Düzce, Çanakkale, Kahramanmaraş, Tekirdağ, Van, Çorum, Manisa, Niğde, Burdur, Yozgat, Kırıkkale, Balıkesir, Karaman, Muğla, Afyonkarahisar (Uşak), Aydın, Batman, Osmaniye, Zonguldak, Karabük, Nevşehir, Çankırı, Kastamonu, Kırklareli, Giresun, Rize, Yalova, Aksaray, Adıyaman ve Iğdır' da (1' er adet) kurulmuştur (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024).

102 adet Teknoloji Geliştirme Bölgesi' nden 89' u faaliyetlerini sürdürmekle birlikte, 13' ü altyapı çalışmalarına devam edilmesi nedeniyle henüz faaliyete geçirilmemiştir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2024).

1.1. Teknoloji Geliştirme Bölgesi Yönetim Modelleri

Üniversite ve sanayi iş birliği bünyesinde bir araya gelinerek oluşmuş kuruluşlar olmakla birlikte teknoparkların kuruluş süreçleri sadece üniversitenin ve aynı zamanda doğrudan sanayici kesiminin katılımıyla gerçekleşen organizasyonlar olmayıp, bu iki unsurla birlikte kamunun, bilhassa merkezi ve mahalli idarenin devreye girmesi ile kuruluş süreci çalıştırılmaktadır. Teknoparkların kuruluşunda öncelikle kurucu kadronun oluşturulması, bu kadronun teknik ve teknolojik altyapıyı, mevcut durumdaki üretim kapasitesini, sanayide kullanılan hammadde imkanlarını, sanayinin ilgili alandaki durumunu, üniversite-sanayi bağlantılarını ve piyasa durumunu gözden geçirerek oluşturulacak yeni teknoparkın hedefi, özelliği ve büyüklüğüne göre gereken altyapısal ve finans analizlerini gerçekleştirilmesi ve bu doğrultuda bir iş ve iş programı oluşturulması gereklidir (Erenler, 2007: 59).

Merkezi idare ve yerel idarelerin de bu süreçte bürokratik ve hukuksal düzenlemeleriyle birlikte alt yapısını ve mali desteğini oluşturmaktadır. Bu yapılanma süreçlerine ise sanayi sektörü mevcut teknolojiyle ve mali imkânlarıyla katkı sağlamakla birlikte, üniversite kurumları da gerçekleştirmiş oldukları özgün bilimsel çalışmalar, araştırma faaliyetleri ve yetkin insan gücü ile teknoparkların temel unsurlarından birini oluşturmaktadır (Çelik, 2019: 1114).

1.1.1. Üniversite Modeli

Üniversitenin merkezde olduğu teknopark modellerinde, teknopark kuruluş işlemleri bizzat üniversitelerin etkinliği ve liderliği altında gerçekleşir. Daha çok merkezi yönetim ve kamu bütçelerinden, türlü ödenek, hibe ve fon gibi kaynaklardan yüksek oranda maddi gelir elde eden üniversiteler, ellerinde bulundurdukları bu ekonomik güç sayesinde kendi faaliyetleriyle teknoparklar oluşturabilmektedirler. Üniversiteye yönelik teknopark modelinde, büyük alanlara sahip, araştırma altyapısını oluşturmuş, finansal açıdan kuvvetli ve kalkınmasını tamamlamış köklü üniversiteler, kendi yakınlarında veya bünyelerinde kurulacak teknoparklara temel kaynak yaratabilmektedir. Bu tür üniversiteler muhtelif yerlerden elde ettikleri gelirler sayesinde neredeyse teknopark finansmanının tamamını oluşturabilir ve böylece teknopark yönetiminde bizzat söz sahibi olabilmektedirler. Bu tip teknoparklar girişimcilere bir nevi fırsat kapısı açsa da asıl amaç kazanç sağlamak değil, daha ziyade akademik çalışmalara dayalı projeleri hayata geçirmek olmaktadır (Özdemir, 2018: 136).

Bununla birlikte bu tür teknoparklar, ana odak noktasına üniversite bünyesinde oluşturulan projelerin oturtulması nedeniyle bilim ve teknolojik gelişim açısından büyük bir üstünlük sağlamakta, aynı zamanda iş ve

meslek hayatından ve piyasadan uzak düşme gibi bir riski de beraberinde getirmektedirler (Tepe ve Zaim, 2016: 7).

1.1.2. Karma Model

Karma model üzerine temellenen teknoparklarda, teknopark kuruluş işlemlerinden işletilmesine kadar tüm süreçlerde üniversiteler, kamu, özel sektör ve yerel yönetimlerin olabildiğince azami ölçüde katılımının sağlanarak gerçekleştirildiği teknopark modeli, karma model ile ifade edilebilmektedir. Üniversiteler bu aşamada sahip oldukları bilimsel ve yetkin insan gücü ile, özel kesimin sağladığı maddi sermaye desteği ile, kamu kurumlarının ise gerek hukuki gerekse mali ve idari işlemlerin yapılması için verdikleri altyapı destekleriyle teknoparkların oluşum sürecine dahil olmaktadır. Esas itibarıyla ülkemiz genelinde oluşturulan birçok teknopark da bu model çerçevesinde oluşmuştur (Aybek, 2022: 16-17).

Kamunun ve diğer özel sektör unsurlarının beraber çalıştıkları karma modele dayalı bir teknoparkta, iştirakçi kuruluşların sermaye ve yönetimlere katılımı farklılık taşıyabilmektedir. Söz konusu durum belli bir dengede tutulmak ve tarafların birbirilerini bastırmamaları, üniversitelerin teknoparktan bilimsel çalışmalarında faydalanabilmeleri ve onlara gereken desteği sağlamaları bakımından önemli olduğu kadar, teknopark etkinlikleri ve verimlilikleri bağlamında da son derece kritiktir (Huseynli, 2019: 20-21).

1.1.3. Kamu Modeli

Kamu odaklı teknopark modelinde teknoparkın kuruluş aşamasındaki ana unsurlar kamu kurumları olmaktadır. Devlet bu modelde teknoparkın kurulabilmesi için ihtiyaç duyulan mali kaynak, istisna ve muafiyet uygulamalarının ve teşviklerinin sunulması, teknoparkın altyapı faaliyetlerinin yerine getirilmesi, teknopark kurma sürecinin tamamlanması ve teknoparkın kurulundan sonra işletilmesinin sağlanması süreçlerini gerçekleştirmektedir (Aybek, 2022: 17-18).

Devlet bu işleyişte, finans kaynaklarının yanı sıra diğer oyuncuların da kuruluş sürecine dahil edilmesinde merkez konumda yer bulmaktadır. Kamu odaklı teknopark modelindeki temel gaye, ülke kaynaklarını ve yetişmiş insan gücünü kullanıp akademik araştırmalara dayalı çalışmalar yapan üniversite-sanayi iş birlikleri kurarak ulusal kalkınmayı gerçekleştirmektir. Geliştirilen bu teknopark modelinde üniversitelerin ve diğer girişimcilerin kamu, yerel ve bölgesel düzeyde kamusal ve özel kurumlar ile iş birliği içinde çalışarak teknik hizmetleri, elektrik, su, yol ve haberleşme gibi alt yapı hizmetlerini doğrudan üstlenip altyapı maliyetlerinden kurtulmalarını hedeflemektedir. Kamu, üstlendiği bu yatırımcı rolünün yanısıra bir düzenleyici rol de yüklenmekte ve gereken kanuni mevzuat düzenlemeleri, sağladığı vergi indirimleri ve verdiği teşviklerle girişimcilerin teknopark alanlarına yönelmesine büyük katkıda bulunmaktadır (Çağıl, 2007: 43).

Çok sayıda kalkınmış ve kalkınmakta olan ülke incelendiğinde çoğunlukla teknoparkların bir kamu kuruluşu ekseninde oluşturulduğu söylenebilir (Görkemli, 2011: 51-52).

2. 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunundaki Vergi Muafiyetleri ve İstisnaları

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik birtakım mali teşvik ve destek uygulamaları getirilmiştir (Koç, 2018: 488-491). Bu kapsamda sunulan desteklerin bir kısmı vergisel nitelik taşıırken, bir kısmı ise vergisel nitelik taşımaktan yoksundur. Mali teşvik ve desteklemeler kapsamına alınan vergisel teşvikler önemli bir yer tutarak mükellefler üzerindeki ciddi bir mali yükümlülüğü ortadan kaldırmaktadır. 4691 sayılı Kanun kapsamına alınan teknoloji geliştirme bölgelerine yönelik vergisel teşvikler; teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren yönetici şirketlere, girişimcilere ve bölge içinde istihdam

edilen personele yönelik olarak düzenlenmiştir (Aybek, 2022: 80). Bu teşviklerde özellikle kurumlar vergisi, gelir vergisi, KDV üzerinde durulmakla yetinilmemiş, gümrük vergileri, damga vergileri ve harçlara ilişkin düzenlemelere de yer verilmiştir (Bilginer, Afşar ve Akdoğan, 2017: 2017-2018).

3. TGB Yönetici Anonim Şirketleri İstisna Uygulamaları

Teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketi, Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kanununa uygun şekilde anonim şirket olarak kurulan bölgenin, kurulması, yönetimi ve işletilmesinden sorumlu şirketi ifade eder (TGBK, 2001).

Teknoloji geliştirme bölgesi uygulamalarının merkezinde ve idaresinde yönetici şirketler bulunmaktadır. Bu anonim şirketler, teknoparkların kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi ile alt yapı ve üst yapı çalışma hizmetlerinin verilmesi, kuluçka merkezleri ve teknoloji transfer ofislerinin kurulması ile gözetilmesi ve denetiminden sorumludurlar.

Yönetici şirketin kurucuları arasında, bölge alanının bulunduğu ilde yer alan en az bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da kamuya ait bir AR-GE merkezi veya enstitüsü bulunmalıdır.

Yönetici şirkete ayrıca:

- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğine bağlı odalar ve borsalar,
- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonuna bağlı odalar, birlikler ve federasyonlar,
- Yerel yönetimler,
- Finansman kurumları ve bankalar,
- Yerli veya yabancı özel hukuk tüzel kişileri,
- ARGE ve teknoloji geliştirme ile ilgili vakıf, kooperatif ve dernekler,
- İlgili kamu kuruluşları,
- İhracatçı birlikleri kurucu ya da sonradan ortak olabilirler.

Yerel yönetimler ayrıca, başkaca bir işleme gerek kalmadan kendi meclis kararlarına göre yönetici şirkete ortak olabilmektedir (TGBUY, 2016).

Yönetici şirketler, diğer kurumlar vergisine tabi şirketlerden farksız olarak tüm vergisel yükümlülüklerini yerine getirmek zorundadır, buna göre yönetici şirketler işe başlama işi bırakma diğer değişiklik bildirimleri defter ve belge düzenleri beyanname verme vb. konulardaki Vergi Usul Kanununda yer alan hükümlere uymak zorundadırlar.

Muafiyet, vergi ödemesi gereken gerçek veya tüzel kişilerin verginin kapsamı dışında bırakılmasını ifade etmektedir (Üstün, 2018: 6). İstisna ise, verginin konusuna giren bir faaliyetin vergilendirilmemesini ifade eder (Didinmez, 2021: 303).

Teknoloji Geliştirme Bölgesi Kanununda yönetici şirkete; 31/12/2028 tarihi ile sınırlı olmak üzere kurumlar vergisi istisnası, bir süreye tabi olmaksızın kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak düzenlenen kağıtlar yönünden damga vergisinden, yapılan işlemler bakımından ise harçlardan muafiyet tanınmıştır. Ayrıca yönetici şirketler, bölge alanı içerisinde sahip oldukları taşınmazlar dolayısıyla emlak vergisinden muaf tutulmuştur ve Emlak Vergisi Kanunu daimî muafıklar bölümünde yer almıştır (Emlak Vergisi Kanunu, md 4/m, 2017).

Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde bulunan arsaların tahsisi nedeniyle şerhi gerektiren işlemleriyle bu arsa ve üzerine inşa edilen binaların tahsis edilene devir ve tescili işlemleri ve cins değişikliği işlemlerine yönelik harç istisnası getirilmiştir. Yönetici şirketler bu muafiyet ve istisnaların uygulanabilmesi için bağlı oldukları vergi dairesine başvuruda bulunmalıdır (TGBUY, 2016).

Atık su arıtma tesisi işleten Teknoloji Geliştirme Bölgelerinden, belediyelerce atık su bedeli alınmaz (TGBUY, 2016; Demirli, 2014: 100).

3.1. Yönetici Şirketin Kurumlar Vergisi İstisnası

Yönetici şirketler, 4691 Sayılı Kanun'un uygulanmasıyla ilgili her türlü faaliyetlerden ötürü elde ettikleri kazançları 31 Aralık 2028 tarihine kadar kurumlar vergisinden istisna edilecektir. Bahsi geçen istisna geçici madde olarak Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununda yer almıştır ve daha önce 31/12/2023 tarihine kadar olan sınır 2028 yılı sonuna kadar uzatılmıştır. Buna göre yönetici şirketlerin, bölgenin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi kapsamında elde ettikleri kazançları kurumlar vergisinden istisna edilecektir. Yönetici şirketler, faaliyetleri veya kazançları olmasa da geçici ve yıllık kurumlar arası beyannamesi vermek durumundadırlar.

İstisna kazancının ve bu bağlamda kurumlar vergisi matrahının tespiti açısından, kanun uygulaması kapsamında bulunan ve bulunmayan hasılat, maliyet ve gider unsurlarının ayrı ayrı izlenmesi, istisna kapsamında olan faaliyetlere ait hasılat, maliyet ve gider unsurlarının, diğer faaliyetlerle ilişkilendirilmesi ve kayıtların da bu ayrımı sağlayacak şekilde tutulması gereklidir.

Yönetici şirketlerin üzerinde en çok tereddüt yaşadıkları konulardan bir tanesi, istisna kapsamına girecek kazançların nasıl belirlenmesi noktasıdır. Bu konuyla ilgili herhangi detaylı bir tebliğ ya da yönetmelik açısından bir açıklama bulunmadığından ötürü, gelir idaresinin özgelere kapsamında tespitler yapılmaktadır.

3.1.1. İstisna Kapsamına Giren ve Girmeyen Kazançlar

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinin 35. maddesinde, "yönetici şirketlerin, kanunun uygulanmasıyla ilgili her türlü faaliyetleri sonucunda elde ettikleri kazançları 31/12/2028 tarihine kadar kurumlar vergisinden müstesnadır." denilmektedir.

1 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Kanunu Tebliği' nin "5.12. 2.3. Yönetici şirketlerin yararlanabilecekleri istisnanın kapsamı başlıklı bölümünde ise" 4691 Sayılı Kanun' un geçici 2. maddesi hükmüne göre yönetici şirketlerin bu kanun uygulaması kapsamında elde ettikleri kazançları kurumlar vergisinden istisna edilmiş olup yönetici şirketlerin istisna edilen kazançları, 4691 Sayılı Kanun kapsamında bölgenin kurulmasına, yönetilmesine ve işletilmesine ilişkin faaliyetlerden kaynaklanan kazançlardır." açıklamasına yer verilmiştir.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Yönetmeliğinde, yönetici şirketlerin istisnasının kapsamı daha geniş tutulmakla birlikte, 1 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Kanunu Tebliği istisnanın kapsamını sınırlandırmış ve sadece bölgenin kurulmasına, yönetilmesine ve işletilmesine yönelik faaliyetlerden olağan kazançları istisna kapsamına almıştır. Yönetici şirketler, kendi uygulama yönetmeliklerinde belirlenen faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kazançlarını bir ayrıma tabi tutacaklar ve istisna kapsamında elde edilen kazançlarını beyannamenin istisna kısmına yazacaklardır.

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğine göre, yönetici şirketlerin 4691 Sayılı Kanun kapsamında yürüteceği faaliyetlerden gelir elde etme potansiyeli taşıyanlar aşağıda belirtilmiştir:

- Bölge için gerekli olan temizlik, elektrik, içme ve kullanım suyu, doğalgaz, yakıt, ısınma ve iklimlendirme, dağıtım hatları, kanalizasyon, atık su, teknoloji geliştirme bölgesinin içindeki yollar, ulaşım, ses ve veri iletişimi, internet hizmetleri, yiyecek ve içecek hizmetleri, eğlenme sosyal ve barınma gibi ihtiyaçların karşılanması ve diğer hizmetlerle ilgili gelirler,
- Bakım ve onarım faaliyetleriyle ilgili gelirler,
- Firmalara alan tahsis etmek ve alan tahsisinin yenilenmesi karşılığı elde edilen kira kontratı gelirleri,

- Proje başvurularının onay süreçleri ile proje süresinin uzatılmasıyla ilgili işlemlerden elde edilen gelirler,
- Bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda firmalara verilen eğitim kuluçka hizmetleri test, kalibrasyon kalite kontrol güvence ve benzeri konularda verilen teknik destek hizmetleri karşılığı elde edilen gelirler,
- Fikri ve sınai mülkiyet haklarının korunması, lisanslama, devir ve benzeri işlemler, şirket kurma, teknoloji transferi, finansman ve fonlar, vergi ile ilgili durumlar ve hukuki uygulamalar, risk sermayesi, pazarlama ve ihracat gibi konularda destek hizmetleri verilmesi kapsamında elde edilen gelirler,
- Bölgede faal olan kurum ve kuruluşlarla firmaların ortak gereksinimleri çerçevesinde, firmaların tek başına yapmalarının maliyette teknolojik açıdan imkanı olmadığı üretim ,test, kontrol alet cihaz ve makine ile ekipmanlarının satın alınması noktasında veya kiralanması durumlarında destek olmak, gelişmiş ve ileri bir teknoloji laboratuvarı, dijital ve büyük ölçekli tasarım laboratuvarları ve üretim tesislerinin kurulması, işletilmesi veya belli bir bedel karşılığında firmalara ve ilgililere kullandırılması karşılığında elde edilen gelirler,
- ARGE faaliyetlerinden elde edilen gelirler,
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığında alınan ödenekler, hibeler ve destekler,
- Kamu kurumları ve kuruluşları ile yabancı kurumlar tarafından verilen iç veya dış kaynaklı tüm destekler.

Yukarıda sayılan kazançlardan, bölgenin kurulmasına, yönetilmesine ve işletilmesine yönelik olanlar kurumlar vergisinden istisna edilecektir. Aşağıdaki örnek gelir kalemleri ise istisna kapsamına girmeyecek gelirlerdir:

- Yönetici şirketlerin bölge içinde ve dışında bulunan firmalara; yönetim kurulu üyeleri veya üniversite öğretim üyeleri yahut yönetici şirket bünyesinde çalışan diğer personeller aracılığıyla sunduğu ARGE danışmanlıkları, proje danışmanlığı, mentorluk ve benzeri hizmetler karşılığında elde ettiği gelirlerin kurumlar vergisinden istisna edilmesi mümkün değildir (Bursa Vergi Dairesi Başkanlığı, 2020).
- 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun geçici 2. maddesinde öngörülen istisna, bölgede faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine yönelik olup, şirket kurabilecek gücü olmayan araştırmacıların ve öğrencilerin, girişimcilerin inovatif ve ticarileştirme potansiyeli çok güçlü olan proje fikirlerine destek vermek amacıyla yönetici şirket bünyesinde gerçekleştirilmek üzere yürütülen yazılım, ARGE veya tasarım proje faaliyetlerinden elde edilen kazançları kurumlar vergisinden istisna edilemez (İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 2012).
- Yönetici şirketlerin kendi bünyesinde yaptıkları ARGE yazılım veya tasarım faaliyetleri; bölgenin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesiyle ilgili bir durum olmadığından dolayı, yönetici şirket tarafından yapılan ARGE faaliyetinden elde edilen kazançların kurumlar vergisinden istisna edilmesi mümkün değildir (İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 2018).
- Mevduat faizi, repo ve benzeri menkul sermaye iratları, menkul ve gayrimenkullerin elden çıkarılmasından doğan gelirler, döviz cinsinden aktifleştirme dolayısıyla oluşan kur farkları kurumlar vergisine tabi olacaktır
- Teminat mektuplarının nakit durumuna çevrilmesi ve benzeri tazminat kazançları üzerinden yine kurumlar vergisi hesaplanacaktır.

Örneğin, yönetici şirketlerin bölgedeki firmalara kira kontratı karşılığında kiraladıkları ofislerden elde ettikleri kira kazançları istisna kapsamında değerlendirilecektir (Niğde Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü, 2016). Yönetici şirketlere destek olmak amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hibe olarak gönderilen tutarlar, 4691 Sayılı Kanun'da belirtilen amaçlar ve hedefler doğrultusunda kullanılması şartıyla gönderilen bu hibe tutarları kurumlar vergisinden istisna edilecektir (Niğde Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü, 2016).

Yukarıda verilen örnekler ve gelir elde etme potansiyeli olan gelir kalemleri göz önüne alındığında, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliğinde, yönetici şirketlere yürütülmesi gereken zorunlu veya ihtiyari

olan çeşitli görevler ve yükümlülükler verilmiştir. Bu yükümlülükler çerçevesinde yönetici şirketlerin yararlanabilecekleri kurumlar vergisi istisnasının kapsamının yönetmelik çerçevesinde yayınlanan KVK Tebliğine uygun olacak şekilde düşünülmesi ve değerlendirilmesi ve aynı zamanda Gelir İdaresi Başkanlığından tereddüt duyulan konularda uzman görüşü alınması, bir problem yaşanmaması için uygun olacaktır (Yaldız, 2020: 320).

3.1.2. Yönetici Şirket Bünyesindeki Teknoloji Transfer Ofislerinin Kurumlar Vergisi İstisnası

Yönetici şirketler, 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa göre yönetici şirket kurulduktan sonra 3 yıl içerisinde kendi bünyelerinde Teknoloji Transfer Ofisi (TTO) kurmak zorundadırlar (TGBK, 2001). Kanuna dayanan bu zorunluluk gereği teknoloji geliştirme bölgeleri yönetici şirketleri kendi bünyelerinde yeni bir teknoloji transfer ofisi Anonim Şirketi kurarak veyahut ortaklıklarında ortaklık payı çok yüksek olan bir üniversite barındıran teknoloji gelişme bölgeleri genellikle bir protokol yaparak üniversite bünyesindeki teknoloji transfer ofislerini ile ortak faaliyetler yapmaktadırlar.

Yönetici şirketler, kendi kurumsal yapıları içinde bulunan TTO' lar vasıtasıyla ARGE faaliyeti gerçekleştirebilirler ve bu ofislerde ARGE personeli çalıştırabilirler. TTO' ların ARGE faaliyetiyle ilgili kurumlar vergisi istisnası bakımından;

- Yönetici şirket içinde kurulan ve ayrı bir tüzel kişiliği olmayan TTO' ların gerçekleştirecekleri ARGE faaliyetleri, kurumlar vergisi istisnası ile gelir vergisi stopaj teşviki kapsamı dışında tutulacaktır.
- Yönetici şirketin ortak olduğu bağımsız bir Anonim Şirketi şeklinde kurulan TTO' lar ise, yapacakları ARGE faaliyetleri için hem kurumlar vergisi istisnası hem de gelir vergisi stopaj teşvikinden yararlanacaklardır.

3.1.3. Kurumlar Vergisi İstisnası İçin %2 Oranında Girişim Sermayesi Uygulaması

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa eklenen Ek Madde 3' e göre;

"Yıllık beyanname üzerinden istisna edilen kazançları tutarı 1.000.000 TL ve üzerinde olan gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri tarafından, bu tutarın %2' si pasifte geçici bir hesaba aktarılır. Bu fıkra kapsamında aktarılması gereken tutar yükümlülüğü, yıllık bazda 20.000.000 TL ile sınırlıdır. Bu tutarın, geçici hesabın oluşturduğu yılın sonuna kadar Türkiye'de yerleşik girişimcilere yatırım yapmak üzere kurulmuş girişim sermayesi yatırım fonu paylarının satın alınması veya girişim sermayesi yatırım ortaklıkları ya da bu Kanun kapsamındaki kuluçka merkezlerinde faaliyette bulunan diğer girişimcilere sermaye olarak konulması şarttır. Söz konusu tutarın ilgili yılın sonuna kadar aktarılmaması durumunda, bu Kanun kapsamında yıllık beyanname üzerinden istisna edilen kazançlar tutarının %20' si, ilgili yılda yararlanılan gelir ve kurumlar vergisi istisnasına konu edilemez. Bu tutar nedeniyle zamanında alınmayan vergiler vergi ziyayı cezası uygulanmaksızın tarh edilir. Cumhurbaşkanı bu fıkrada yer alan tutar ve oranları birlikte ya da ayrı ayrı 0' a kadar indirmeye, 5 katına kadar artırmaya yetkilidir."

4691 Sayılı Kanun' un Ek 3. Maddesine göre, tüm teknoloji geliştirme bölgeleri firmalarının ve yönetici şirketler de dahil olmak üzere, kurumlar vergisi beyannamelerinde 1.000.000 TL ve üzerinde istisna bulunan yönetici şirketler, %2' lik yatırım yükümlülüğünü yerine getirmelidirler. Kurumlar vergisi istisnasından faydalanmak isteyen yönetici şirketlerin istisna tutarlarına dikkat etmesi ve şartlar belirtilen şekilde ise yükümlülüklerini yerine getirmeleri herhangi bir vergi ziyayı cezası gelmemesi bakımından çok önem taşımaktadır.

3.2. Yönetici Şirketler Bakımından Katma Değer Vergisi (KDV) İstisnası ve Sorumlulukları

Teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketleri, bölgesindeki gayrimenkulleri ofis veya bir alan olarak bölge içerisinde faaliyette bulunacak firmalara kiralaması durumunda Katma Değer Vergisi Kanununun 1/1 ve 1/3-f Maddeleri gereğince KDV' ye tabi tutacaktır. Buna göre yönetici şirketlerin yapacağı kiralama işlemlerinde KDV istisnası söz konusu olmayacaktır (Niğde Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü, 2016).

Ancak, yönetici şirketlerin gerçekleştireceği yazılım projelerinden doğan yazılım satışlarına KDV istisnası uygulanabilecektir; ARGE faaliyetleri kapsamında yer alan teslim ve hizmetler ise KDV' ye tabi tutulacaktır. (İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 2018).

KDV Kanununun Geçici 20/1 maddesi gereğince "Sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, oyun, mobil ve askeri komuta kontrol uygulama yazılımları şeklindeki teslim ve hizmetleri" yönetici şirketler bakımından da KDV' den istisnadır.

3.2.1. KDV Tevkifat Durumu

Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliğinde, kamu kurumlarının özellikle hizmet alımlarına ilişkin KDV sorumluluğu getirilmiş ve çeşitli KDV tevkifat oranları belirlenmiştir. Teknoloji geliştirme bölgeleri yönetici şirketlerinin kamu kurumu olarak değerlendirilip tevkifat yapıp yapmayacakları konusunda ise çeşitli tereddütler oluşmuştur.

KDV Genel Uygulama Tebliğinin "I-C/2.1.3.1." Bölümüne göre, KDV mükellefi olsun veya olmasın tevkifat yapmakla yükümlü kuruluşlar şunlardır:

- 5018 Sayılı Kanun' a ekli cetvellerde yer alan idare, kurum ve kuruluşlar, il özel idareleri ve bunların teşkil ettikleri birlikler, belediyelerin teşkil ettikleri birlikler ile köylere hizmet götürme birlikleri,
- Yukarıda sayılanlar dışındaki, kanunla veya cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle kurulan kamu kurumu ve kuruluşları,
- Döner sermayeli kuruluşlar,
- Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kanunla kurulan veya tüzel kişiliği haiz emekli ve yardım sandıkları,
- Bankalar, sigorta, reasürans ve emeklilik şirketleri, sendikalar ve üst kuruluşları, vakıf üniversiteleri, mobil elektronik haberleşme işletmecileri,
- Büyükşehir belediyelerinin su ve kanalizasyon idareleri, kamu iktisadi teşebbüsleri, özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, Türkiye Varlık Fonu ile alt fonlara devredilen kuruluşlar,
- Organize sanayi bölgeleri ile menkul kıymetler, vadeli işlem borsaları dahil bütün borsalar,
- Yarıdan fazla hissesi doğrudan yukarıda sayılan idare, kurum ve kuruluşlara ait olan tek başına ya da birlikte kurum, kuruluş ve işletmeler.

Buna göre teknoloji geliştirme bölgeleri yönetici şirketleri kamu kurum ve kuruluşu kapsamında değerlendirilmemekle birlikte, birçok yönetici şirketin hissesinin yarıdan fazlası yukarıda belirtilen kurumlara aittir. Bu kapsamda, yarıdan fazla hissesi doğrudan yukarıda sayılan idare, kurum ve kuruluşlara ait olan yönetici şirketler tebliğde belirtilen alımlarında KDV tevkifatı uygulamak zorundadır (Konya Vergi Dairesi Başkanlığı, 2012).

4. Yönetici Anonim Şirketlerin Muafiyet Uygulamaları

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun 8. maddesine göre yönetici şirket, bu kanunun uygulanmasıyla ilgili olarak düzenlenen kağıtlar yönünden damga vergisinden ve yapılan işlemler bakımından harçlardan muaftır (TGBUY, 2016).

Bu muafiyet, yalnızca teknoloji geliştirme bölgeleri kanunu uygulanmasıyla ilgili işlemler yönünden verilmiştir. Kanun kapsamı dışında yapılan işlemler dolayısıyla harç ve damga vergisi ödemeleri yapılması gerekmektedir. Ayrıca, 2016 yılında yönetici şirketlere, bölge alanı içerisinde sahip olduğu taşınmazlar dolayısıyla da emlak vergisi muafiyeti tanınmıştır.

4.1. Damga Vergisi Muafiyeti

Damga Vergisi Kanununun 1. maddesinde ve bu kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kağıtların damga vergisine tabi olduğu; 3. maddesinde ise damga vergisi mükellefinin kağıtları imza edenler olduğu vurgulanmıştır.

Damga vergisi genel olarak imzalanan kağıtlar ya da düzenlenen elektronik belgeler üzerinden alınmaktadır damga vergisi bir gül işlemin her iki taraf için ayrı ayrı hesaplanmaz.

- Sözleşmeler ile ilgili işlemler damga vergisinden istisna ise, her iki tarafta damga vergisi ödemeyecektir.
- Taraflardan birisi damga vergisinden muaf ise, damga vergisinin tamamını muafiyeti bulunmayan kişi veya kurum ödeyecektir.
- Taraflardan ikisinde de damga vergisi muafiyeti var ise, her iki tarafta damga vergisi ödemeyecektir.

Yönetici şirketler teknoloji geliştirme bölgeleri kanununun uygulanması ile ilgili damga vergisinden muaf oldukları için, damga vergisi gerektiren işlemlerde vergiyi ödeyecek kişi karşı taraf olacaktır.

Damga vergisi muafiyeti ile ilgili örnek durumlar;

- Teknoloji geliştirme bölgesi yönetici şirketleri vergi dairelerine verilecek KDV ve Muhtasar Beyannameleri ile SGK' ya verilecek Sigorta Prim Bildirgesi niteliğindeki aylık prim ve hizmet belgelerinin damga vergisini ödeyeceklerdir (Kayseri Vergi Dairesi Başkanlığı, 2016).
- Teknoloji geliştirme bölgesi faaliyetleri ile ilgili ulusal veya uluslararası fuarlardaki stantların kiralanması konusunda sözleşme imzalayan taraf olan yönetici şirketler damga vergisi ödemeyeceklerdir (Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığı, 2013).

Ancak 4691 sayılı TGB kanununda damga vergisi muafiyeti bulunsa da Damga Vergisi Kanununun 1. maddesinde bu kanuna ekli (1) sayılı tabloda yazılı kağıtların damga vergisine tabi olduğu; 3. maddesinde damga vergisinin mükellefinin kağıtları imzalayanlar olduğu; 24/2 maddesinde birden fazla kişi tarafından imza edilen kağıtlara ait vergi ve cezanın tamamından imza edenlerin müteselsilen sorumlu olacağı, bunlar arasında vergiden müstesna olanların bulunmasının damga vergisinin noksan ödenmesini gerektirmeyeceği, damga vergisinden muaf kuruluşlarca kişilerin (1) sayılı tabloda yer alan işlemleri ile ilgili olarak düzenlenen ve sadece bu kurumların imzasını taşıyan kağıtlara ait verginin tamamının kişiler tarafından ödeneceği, ancak bu kağıtlara ait verginin hiç ödenmemesi veya noksan ödenmesi halinde vergi ve cezanın tamamından kişiler ile birlikte kurumlarında müteselsilen sorumlu olacağı; (1) sayılı tablonun "I-Akitler ile ilgili kağıtlar" başlıklı bölümünün A/1 fıkrasında, belli parayı ihtiva eden mukavelenameler, taahhünameler ve temliknamelerin nispi damga vergisine tabi tutulacağı hükme bağlanmıştır.

Bu kanun açıklamasından yola çıkarak;

- Kanundaki istisna uygulamasının neleri kapsadığını her olay için ayrı bir biçimde değerlendirilmesi,
- Muafiyeti bulunan yönetici şirketin taraf olduğu sözleşmeler veya damga vergisine tabi kağıtlar dolayısıyla ortaya çıkan damga vergisinin karşı tarafça ödenmesi gerektiği,
- Yönetici şirketlerin her ne kadar damga vergisi muafiyeti bulursa da damga vergisinin hiç ödenmemesinden dolayı müteselsil bir sorumluluğunun olduğu anlaşılmaktadır.

4.2. Harç Muafiyeti

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununa göre, kanunun uygulanması ile ilgili işlerden yönetici şirketlerin harç muafiyetinin bulunduğu bilinmektedir. 492 sayılı Harçlar Kanununun "özel kanunlardaki hükümler" başlıklı 123/1 maddesinde "özel kanunlarla harçtan muaf tutulan kişilerle, istisna edilen işlemlerden harç alınmaz" hükmüne yer verilmiştir. Gelir İdaresi' nin özelgeleri kapsamında harç muafiyeti ile ilgili bazı örnekler ve harçları ilgilendiren başlıklar aşağıda verilmiştir.

- **Ana sözleşme ve genel kurul tescil harçları**

Ticaret sicili harçları, harçlar kanununa ekli (1) sayılı tarifenin "(c) Ticaret Sicil Harçları" bölümünde yazılı harç miktarları üzerinden maktu olarak alınır. 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'na göre kurulan yönetici şirketler, ana sözleşme değişikliği ve genel kurul kararlarının ticaret siciline tescil işlemleri için harç muafiyetine tabidir (Gaziantep Vergi Dairesi Başkanlığı, 2010). Bu muafiyet, kanunun 8. maddesinde yer alan "Yönetici şirketler, bu Kanun kapsamındaki işlemler için harçlardan muaftır." hükmüne dayanmaktadır.

- **Noter ve Yargı Harçları**

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun (TGB Kanunu) uygulanması ile ilgili işlemlerinde yönetici şirketler, bazı yargısal harçlardan muaftır. Muafiyet kapsamındaki harçlar (Kayseri Vergi Dairesi Başkanlığı, 2016):

- Noter Harçları: 492 Sayılı Harçlar Kanunu'na bağlı (2) sayılı tarifede yer alan tüm noter harçları.
- Yargı Harçları: 492 Sayılı Harçlar Kanunu'na bağlı (1) sayılı tarifede yer alan tüm yargı harçları (keşif harcı ve haciz, teslim ve satış harcı hariç).

Buna göre, noter onaylı defterlerin açılış, kapanış veya yıl içi tasdik işlemleri ile noter aracılığıyla yapılan her türlü tebligat, ihtar ve sözleşmeler harçlardan muaftır. Muafiyetin dayanağı, TGB Kanunu'nun 8. maddesidir.

- **Yönetici Şirket Lehine Hazine Arazisi İrtifak Hakkı Tesis Harcı**

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri (TGB) genellikle Hazine arazileri üzerine kurulmakta ve bu arazilerde yönetici şirketler lehine irtifak hakkı tesis edilmektedir. 492 Sayılı Harçlar Kanunu'nun 57. maddesine göre, tapu ve kadastro işlemleri için belirlenmiş harçlar alınmaktadır. Bu kapsamda, Hazine arazilerinde 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'na göre kurulan yönetici şirketler lehine tesis edilen irtifak hakları için tapu harcı alınmamaktadır. Çünkü, 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun 8. maddesi, yönetici şirketlerin bu Kanun kapsamındaki işlemler için harçlardan muaf olduğunu düzenlemektedir. İrtifak hakkı tesisi işlemi de bu kapsamda değerlendirilmektedir. TGB' lerde Hazine arazileri üzerine yönetici şirketler lehine tesis edilen irtifak hakları için tapu harcı alınmaz. (Sivas Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü, 2011).

- **Belediye Harçları, Katılma Payları ve Ücretleri**

2464 Sayılı Belediye Gelirleri Kanunu Kapsamında Harçlar:

- 79. Madde: Kayıt ve suret harcı

- 80. Madde: İmar ile ilgili harçlar (parselasyon harcı, ifraz ve tevhit harcı, plan ve proje tasdik harcı, zemin açma izni ve toprak hafriyatı harcı ve yapı kullanma izni)
- 86-94. Maddeler: Harcamalara katılma payları
- Ek 1-6 Maddeler: Bina inşaat harcı

Ancak, Belediye Gelirleri Kanunu'nda Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yönetici şirketleri için bu harç, katılma payı ve ücretlerden muafiyet hükmü bulunmamaktadır. 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nda muafiyet ile ilgili Madde 8' de; Yönetici şirketlerin, kanunun uygulanması ile ilgili işlemlerde harçlardan muaf olduğu belirtilmektedir. Bu kanun maddesi ışığında, yönetici şirketlerin Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun uygulanması ile ilgili işlemlerinde; Kayıp ve suret harcından, imar ile ilgili harçlardan, binalar ile ilgili inşaat harçlarından muaf tutulması gerekmektedir.

Ayrıca, anılan kanunun 97. maddesinde; belediyeler bu kanunda harç veya katılma payı konusu yapılmayan ve ilgililerin isteğine bağlı olarak ifa edecekleri her türlü hizmet için belediye meclislerince düzenlenecek tarifelere göre ücret almaya yetkilidir. Belediyeye tekel olarak verilmiş işler kendi özel hükümlerine tabidir." hükmü yer almaktadır. Bununla birlikte belediye gelirleri kanununda, yukarıda belirtilen harç, katılma payı ve ücretler ile ilgili olarak Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yönetici şirketlerinin muaf tutulacağına dair bir hükme yer verilmemiştir.

Yol harcamalarına katılma payı ile fenni mesul ücreti ve imar durum ücreti gibi 2464 Sayılı Kanun' da harç ve katılma payı konusu edilmeyen ve ilgililerin isteği üzerine yapılan hizmetler karşılığında alınan ücretler muafiyet dışında tutulmaktadır (Mersin Vergi Dairesi Başkanlığı, 2010).

Bunun yanı sıra otopark bedeli, 3194 sayılı İmar Kanunu' nun 37. ve 44. maddelerine dayanılarak hazırlanan Otopark Yönetmeliği hükümleri uyarınca belediyelerce tahsil edildiğinden, otopark bedelinin de harç kapsamında muafiyet uygulanacak bir durum olmadığı açıktır.

Harçlar Kanununun 59. maddesi gereğince de aşağıdaki işlemler nedeniyle yönetici şirketler muaf olacaklardır:

- Gayrimenkullerin ifraz, taksim veya birleştirme işlemleri,
- Arsaların tahsisi sebebiyle şerh gerektiren işlemler,
- Arsaların ve arsa üzerine inşa edilen binaların tahsis edilene devir ve tescil işlemleri ve cins değişikliği işlemleri.

4.3. Emlak Vergisi Muafiyeti

1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu' na göre; "Türkiye sınırları içinde bulunan binalar emlak vergisine tabidir. Yine, Türkiye sınırları içinde bulunan arazi ve arsalar emlak vergisine tabi olmaktadır."

4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu'nun 8/3 maddesine göre, yönetici şirketler 1 Mart 2016 tarihinden itibaren Teknoloji Geliştirme Bölgesi (TGB) alanı içerisinde sahip oldukları taşınmazlar için emlak vergisinden muaf tutulmaktadır.

4.4. Çevre Temizlik Vergisi Muafiyeti

2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanununun mükerrer 44. maddesine göre "belediye sınırları ve mücavir alanlar içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden yararlanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalar çevre temizlik vergisine tabidir".

Mevcut mevzuatta, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde (TGB) yer alan firmalar ve yönetici şirketler için özel bir çevre temizlik vergisi istisnası bulunmamaktadır. Bu nedenle, TGB' lerde faaliyet gösteren işletmeler de tıpkı diğer işletmeler gibi çevre temizlik vergisi ödemek zorundadır.

30 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Tebliğinde "çevre temizlik hizmeti; konut, iş yeri ve diğer şekillerde kullanılan binalarda yeme, içme, kullanma, büro vb. faaliyetler sonucu oluşan ve çevre kirliliğine sebep olan her türlü çevresel atıkların; düzenli olarak toplanması, taşınması, geri dönüşümü, depolanması ve bertaraf edilmesi suretiyle çevreye ve insan sağlığına zararsız hale getirilmesi işlemleri" olarak tanımlanmıştır. Buna göre;

- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde (TGB) çevre temizlik hizmeti belediyeler tarafından sağlanıyorsa, yönetici şirketler ve bölgede faaliyet gösteren firmalar tarafından kullanılan binalardan çevre temizlik vergisi alınması gereklidir.
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri'nde (TGB) çevre temizlik hizmetinin belediye tarafından sağlanmaması ve bu hizmetin yönetici şirketler tarafından üstlenilmesi durumunda, TGB' de bulunan binalar için çevre temizlik vergisi alınmaması gerekmektedir (Aydın Vergi Dairesi Başkanlığı, 2022).

Sonuç

Bu çalışma, Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde (TGB' ler) faaliyet gösteren yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnalar hakkında güncel ve kapsamlı bir bilgi kaynağı sağlayarak, bu alandaki bilgi boşluğunu doldurmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın özgün ve önemli katkılarından bazıları şunlardır:

1. Mevcut Bilgi Eksikliği Giderme: Mevcut literatürde, TGB yönetici şirket muafiyet ve istisnalarına odaklanan kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, bu alandaki teorik ve uygulamalı bilgi eksikliğini giderecek ve ilgili tüm paydaşlar için değerli bir kaynak oluşturacaktır.

2. Farklı Bakış Açılarının Sunulması: Çalışma, sadece vergi mevzuatı ve yasal çerçeveye değil, aynı zamanda TGB yönetici şirketlerinin uygulamada yaşadıkları sorunlara ve tereddütlere de odaklanarak farklı bakış açıları sunacaktır. Bu sayede, muafiyet ve istisnaların daha net ve etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik kapsamlı bir bakış açısı sağlanacaktır.

3. Politika Oluşturmaya Katkı: Araştırma bulguları, TGB'lerin kalkınma politikalarının geliştirilmesine ve bölgedeki yatırımların teşvik edilmesine katkıda bulunacaktır. Elde edilen bilgiler, politika yapıcılar ve ilgili kamu kurumları tarafından TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere yönelik teşvik sistemlerinin daha da geliştirilmesi ve optimize edilmesi için kullanılabilir.

4. Sürekli Gelişmeye Katkı: Bu çalışma, TGB yönetici şirket muafiyet ve istisnaları ile ilgili güncel ve kapsamlı bir bilgi kaynağı sağlayarak, bu alandaki bilgi birikiminin ve uygulamaların gelişmesine katkıda bulunacaktır. Çalışmanın bulguları, gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturacak ve bu alandaki bilginin sürekli olarak güncellenmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır.

Sorunlar:

- **Yasal Metinlerin Karmaşıklığı:** Yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnalar karmaşık yasal metinlerde yer almaktadır. Bu durum, salt yasal metni yorumlamada güçlük çeken yetkililerin bu teşviklerden haberdar olmasını ve doğru şekilde uygulamasını zorlaştırmaktadır.
- **Farklı Yorumlamalar:** Farklı kurumlar ve yetkililer, yasal metinleri farklı şekilde yorumlayabilmektedir. Bu durum, başvurularda ve işlemlerde gecikmelere ve tutarsızlıklara yol açabilmektedir.

- **Bürokratik Engeller:** Yönetici şirketlerin teşviklerden faydalanabilmeleri için çok sayıda belge ve evrak hazırlamaları gerekmektedir. Bu durum, bürokratik bir yük oluşturmakta ve teşviklerden yararlanma sürecini uzatmaktadır.

Çözüm Önerileri:

- **Yasal Metinlerin Kolaylaştırılması:** Yönetici şirketlere sağlanan teşviklere ilişkin yasal metinlerin daha açık ve anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir.
- **Eğitim ve Bilgilendirme Faaliyetleri:** Firmalar ve yetkililer için teşvikler hakkında eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri düzenlenmelidir.
- **Elektronik Ortamda Başvuru:** Yönetici şirketlerin teşviklerden faydalanabilmeleri için gerekli başvuruların tamamen elektronik ortamda yapılabilmesi sağlanmalıdır.
- **Bürokratik Engellerin Azaltılması:** Teşviklerden faydalanma sürecindeki bürokratik engellerin azaltılması ve gerekli belgelerin sayısının minimize edilmesi gerekmektedir.

Bu çözüm önerilerinin hayata geçirilmesi ile yönetici şirketlerin teşviklerden daha kolay ve etkin bir şekilde faydalanmaları sağlanabilir. Sonuç olarak, bu çalışma TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere sağlanan muafiyet ve istisnalar hakkında önemli bir bilgi kaynağı sağlayarak, bu alandaki bilgi eksikliğini giderecek, farklı bakış açıları sunacak, politika oluşturmaya katkıda bulunacak, karşılaştırmalı analiz imkânı sağlayacak ve sürekli gelişmeye katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın bulguları, TGB' lerde faaliyet gösteren yönetici şirketlere yönelik muafiyet ve istisna sisteminin daha net, adil ve etkin bir şekilde işlemesine katkıda bulunarak TGB yönetimine rehber olacak ve Türkiye'nin küresel inovasyon ekosistemindeki yerini sağlamlaştırmaya yardımcı olacaktır. Ancak şu da bilinmelidir ki; Teknoloji geliştirme bölgeleri (teknoparklar), ARGE faaliyetlerini ve inovasyonu teşvik etmek için önemli bir araçtır. Bu bölgelerde faaliyet gösteren firmalara ve yönetici şirketlere sunulan vergi muafiyetleri ve istisnaları, bu amaca ulaşmada önemli bir rol oynamaktadır. Bu teşviklerin kamu bütçesi üzerinde önemli bir yükü de beraberinde getirdiği unutulmamalıdır. TGB' lere sağlanan teşviklerin vergilemenin mali amaçlarıyla da uyumlu olması gerektiği açıktır. Mevcut teşvik sisteminin etkinliği ve verimliliği gözden geçirilmeli ve gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

Kaynakça

- 1 Seri Nolu Kurumlar Vergisi Genel Tebliği (2007). T.C Resmî Gazete. 26482. 03 Nisan 2007. Erişim Tarihi:11.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/87461>
- 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu (1970). Resmî Gazete, 13576, 11 Ağustos 1970
- 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu (1981). Resmî Gazete, 17354, 29 Mayıs 1981
- 30 Seri Nolu Belediye Gelirleri Kanunu Genel Tebliği (2004). T.C Resmî Gazete. 25342. 10 Ocak 2004. Erişim Tarihi:11.06.2024,<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6023&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=5>
- 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (1984). Resmî Gazete, 18563, 02 Kasım 1984
- 3194 sayılı İmar Kanunu (1985). Resmî Gazete, 18749, 9 Mayıs 1985
- 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu (2001). Resmî Gazete, 24454, 06 Temmuz 2001
- 488 sayılı Damga Vergisi Kanunu (1964). Resmî Gazete, 11751, 01 Temmuz 1964
- 492 sayılı Harçlar Kanunu (1964). Resmî Gazete, 11756, 02 Temmuz 1964
- Aktaş, A. (2014). Teknoloji Serbest Bölgesinde Uygulanan İstisna, Muafiyet ve Destekler. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- APTE. Association of Science and Technology Parks of Spain, (2024). Erişim Tarihi: 10.06.2024 <https://www.apte.org/en/definition-of-science-technology-park>
- Aybek, U. (2022). Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki Ar-Ge Teşvikleri: Tokat Teknopark Örneği (E. Barlas, Ed.). Ankara: İksad Yayınları.
- Aydın Vergi Dairesi Başkanlığının 06.12.2022 ve E-79690095-175[1-2022-120-76]-133731 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi:15.06.2024,https://aydinvdb.gib.gov.tr/vdbozelge?search_text=&ozelge_ilgili_kanun=80374&ozelge_op=Ara&edit_or=&edit_phrase=&edit_negative=&form_build_id=formoZcW534bfqUVhT2fKrZUG6KO5d-cK6qYH-jCsMztsH8&form_id=vdb_ozelge_search_form#532
- Bilginer, M., Afşar, A., & Akdoğan, Z. (2017). Teknoloji Geliştirme Bölgelerini Yöneten Teknokent Anonim Şirketlerin Faaliyet Gelirlerinin Vergi Mevzuatı Açısından Değerlendirilmesi ve Alınan Hibelerin TMS 20'ye Göre Muhasebeleştirilmesi. International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 4(15), 2016-2025.
- Bursa Vergi Dairesi Başkanlığının 31.01.2020 ve 45404237-130[I-18-113]-21791 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/143650/pdf>
- Çağıl, C. T. (2007). Türkiye'de Ulusal Teknoloji Politikaları ve Teknoparkların Bölgesel Gelişmeye Etkileri. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çakır, S. (2009). Teknoloji Politikası Aracı Olarak Teknoparklar ve Ekonomik Etkileri: Türkiye Örneği ve ODTÜ Teknokent Deneyimi. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çaltekin, M. (2014). Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Vergi ve Sosyal Güvenlik Uygulamaları.

- Çelik, F. (2019). Yerel Kalkınmada Teknopark Modeli: Emilia-Romagna (İtalya) ve Shannon (İrlanda) Bölgeleri Örnekleri. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(4), 1112-1129.
- Delichasanoglou, M. (2007). Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Türkiye'deki Gelişimi, Sağladığı Vergisel Avantajlar ve Bir Anket Uygulaması. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirli, Y. (2014). Türkiye'de Teknoparklara Yönelik Teşvikler ve Teknoparkların Bilim ve Teknoloji Kapasitesinin Gelişimine Katkısı. Maliye Dergisi, 166, 95-114.
- Didinmez, İ. (2021). Yoksulluk ile Mücadelede Vergi Politikalarının Rolü. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(2), 292-312.
- EGİAD, Ege Genç İş Adamları Derneği (1994). 21. Yüzyıl Yaşam Tarzı İçinde Modern Teknoloji Parkları ve İnkübatörler. <https://www.egiad.org.tr/wp-content/uploads/arastirma-raporlari/modern-teknoloji-parklari.pdf> (10.06.2024)
- Erenler, Y. (2007). Teknopark Alanlarının Fiziki Planlama İlkelerinin İrdelenmesi Üzerine Bir Araştırma. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Erzurum Vergi Dairesi Başkanlığının 14.05.2013 ve 30094508-155[1-2013/1.2]-18 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/95597/pdf>
- Gaziantep Vergi Dairesi Başkanlığının 20.09.2010 ve B.07.1.GİB.4.27.15.01-10-515-30-10 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/92996/pdf>
- Gillmor, C. S. (2004). Fred Terman at Stanford: Building A Discipline, A University, and Silicon Valley. Stanford University Press.
- Görkemli, H. N. (2011). Bölgesel Kalkınmada Teknoparkların Önemi ve Konya Teknokent Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Huseynli, E. (2019). Teknokentlerde Örgütsel Kültür ile Örgütsel Yenilikçilik Arasındaki İlişki: Yıldız Teknik Teknopark Örneği. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığının 26.04.2012 ve B.07.1.GİB.4.34.16.01-KVK 5-1470 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/100015/pdf>
- İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığının 29.01.2018 ve B.07.1.GİB.4.34.16.01-125[10-2015/51]-93748 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/128727/pdf>
- Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliği (2014). T.C Resmî Gazete. 28983. 26 Nisan 2014. Erişim Tarihi: 15.06.2024, https://www.turmob.org.tr/arsiv/mbs/pratikBilgiler/kdv_genteb-2023.pdf
- Kayseri Vergi Dairesi Başkanlığının 18.02.2016 ve 50426076-155[9-2014/20-362]-38 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/110801/pdf>
- Keleş, M. K. (2010). Türkiye'deki Teknokentlerin Mevcut Durumun İncelenmesi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11), 1-22.
- Koç, Ö. E. (2018). İçsel Büyüme/Teknoloji Yoğun Büyüme Modelleri Kapsamında Türkiye'de Teknoloji Geliştirme Bölgelerine Yönelik Vergi Uygulamaları. Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 25(2), 477-499.

- Konya Vergi Dairesi Başkanlığının 31.10.2012 ve 37009108-130[9.Md.-2012-1942]-90 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/93609/pdf>
- Mersin Vergi Dairesi Başkanlığının 16.07.2010 ve B.07.1.GİB.4.33.15.01-2009-705-46-15 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/89983/pdf>
- Najwyższa Izba Kontroli, (2012). Informacja O Wynikach Kontroli. Wykonywanie Zadań Przez Administrację Publiczną W Zakresie Bezpieczeństwa Przewozu Towarów Niebezpiecznych, Styczeń. Erişim Tarihi:17.06.2024 <https://www.nik.gov.pl/plik/id,3552,vp,4524.pdf>
- Niğde Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü'nün 23.02.2016 ve 43626428-001.02-1 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024, <https://www.gib.gov.tr/node/110941/pdf>
- Nihat, I., & Kılınç, E. C. (2011). Bölgesel Kalkınma 'da Ar-Ge ve İnovasyonun Önemi: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 6(2), 9-54.
- Özdemir, Y. (2018). Teknoparklar Üzerine Bir Değerlendirme: ODTÜ Teknokent Firmalarının Etkinlik Analizi. AJITe: Academic Journal of Information Technology, 9(35), 133-158.
- Park, S. C. (2012). Competitiveness of East Asian Science Cities and Role of Innovative SMEs. In ICSB World Conference Proceedings (Vol. 2, No. 1, p. 1). International Council for Small Business (ICSB).
- Sivas Valiliği Defterdarlık Gelir Müdürlüğü'nün 29.12.2011 ve B.07.4.DEF.0.58.10.00-2011-17-170-11 sayılı Özelgesi. Erişim Tarihi: 15.06.2024 , <https://www.gib.gov.tr/node/90825/pdf>
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (2024). <https://www.sanayi.gov.tr/istatistikler/istatistiki-bilgiler/mi0203011501>
- Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Uygulama Yönetmeliği (2016). Resmî Gazete, 29797, 10 Ağustos 2016
- Tepe, S. A., & Zaim, H. (2016). Türkiye ve Dünyada Teknopark Uygulamaları: Teknopark İstanbul Örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29), 19.
- Üstün, Ü. S. (2018). Vergi Hukuku (M. E. Üyümez, Ed.). Vergi Hukukuna Giriş (ss.6-7). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Yaldız, Ç. (2020). Özelgelerin Hukuki Mahiyeti. Kesit Akademi Dergisi (23), 317-328.

İSRAİL'İN AZERBAIJAN'I DESTEKLEME NEDENLERİNİN STRATEJİK ANALİZİ*

STRATEGIC ANALYSIS OF ISRAEL'S REASONS FOR SUPPORTING AZERBAIJAN

Makale Başvuru Tarihi: 27.06.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 05.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Özet

Birbirlerine kara sınırı bulunmayan iki ülke, İsrail ve Azerbaycan. Bugün bu iki ülke pek çok alanda işbirliğinde bulunmaktadır. Azerbaycan da yaşamış ve bir kısmı İsrail'e göç etmiş Yahudiler ile halen Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin desteği ilişkilerin gelişiminde önemli ve aktif bir rol oynamıştır. Bu iki farklı ülkeyi yakınlaştıran sadece Yahudi topluluğu ile ekonomik ve askeri ilişkilerdeki sebepler olmadığı gibi, kuşkusuz karşılıklı stratejik çıkarlarda bulunmaktadır.

Uluslararası camia 2020 yılında yaşanan ve kırk dört gün süren Dağlık Karabağ Savaşı'ndan sonra Azerbaycan sokaklarında Türkiye, Azerbaycan ve İsrail bayraklarının yan yana dalgalandırıldığını her mecrada görmüştür. Bu savaş süresince İsrail'in Ermenistan yerine Azerbaycan'ı desteklediğine de şahit olmuş ve yaşananlar uluslararası camiayı şaşırtmıştır. Dolayısıyla içinde yaşadığımız bu coğrafya karmaşık ve kompleks ilişkiler içermektedir. Bu noktadan hareketle, bu çalışmanın amacı da İsrail ve Azerbaycan ilişkilerinin stratejik boyutunun araştırıldığı, ilişkilerin dostane yürümesinin ve birbirlerini desteklemelerinin arkasında hangi nedenlerin var olduğu sorusuna cevap aramak olmuştur. İsrail'in Azerbaycan'ı desteklerken İran'ı da kuşattığı; ayrıca İran'a olası bir müdahalede stratejik yakınlık kuracağı bir bölge aradığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ilişkinin diğer bir boyutunun da silah ticareti olduğu gerçeğinden hareketle; bu ilişkiden her ne kadar Ermenistan ve İran rahatsız olsa da Azerbaycan ve İsrail'in stratejik işbirliğine devam ettiği görülmüştür.

Enerji ithalatı ve askeri teknoloji tedariği ise iki ülkeyi birbirlerine daha bağımlı kılmıştır. Özde İsrail için Azerbaycan, Orta Doğu'da dostane bir ülke ve bir müttefik gibi görünürken; Azerbaycan, İsrail'in bölgedeki stratejik önemde olan diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesine de yardımcı olmakta, İsrail'in bölgedeki ittifaklarını genişletmesi ve etkisini artırmasına da zemin sağlamaktadır. İsrail ve Azerbaycan arasındaki bu ilişkilerin gelişim sürecinde Azerbaycan Yahudileri ise taraflar arasındaki güçlü bağın kurulmasında etkili olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İsrail, Azerbaycan, Stratejik İlişkiler, İsrail'in Azerbaycan'ı Destekleme Nedenleri

Abstract

Israel and Azerbaijan are two countries that do not have land borders with each other. Today, these two countries cooperate in many areas. The support of the Jews who lived in Azerbaijan and some of whom immigrated to Israel and the Jews who still live in Azerbaijan played an important and active role in the development of relations. What brings these two different countries closer is not only economic and military relations with the Jewish community, but also mutual strategic interests.

The international community has seen in every medium that the flags of Turkey, Azerbaijan and Israel were flying side by side on the streets of Azerbaijan after the Nagorno-Karabakh War, which took place in 2020 and lasted forty-four days. During this war, he also witnessed Israel supporting Azerbaijan instead of Armenia, and what happened surprised the international community. Therefore, this geography we live in contains complex and complex relationships. Starting from this point, the aim of this study is to investigate the strategic dimension of the relations between Israel and Azerbaijan and to seek answers to the question of what are the reasons behind the friendly relations and their support for each other. While Israel supports Azerbaijan, it also surrounds Iran; It was also concluded that he was looking for a region to establish strategic proximity in case of a possible intervention in Iran. Considering the fact that another dimension of this relationship

* Bu çalışma 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Kongresi'nde sözel bildiri özeti olarak sunulmuştur.

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler A.B.D.

is arms trade; Although Armenia and Iran were uncomfortable with this relationship, it was observed that Azerbaijan and Israel continued their strategic cooperation.

Energy imports and military technology supply have made the two countries more dependent on each other. In essence, for Israel, Azerbaijan appears to be a friendly country and an ally in the Middle East; Azerbaijan also helps Israel strengthen its relations with other strategically important countries in the region and provides the basis for Israel to expand its alliances and increase its influence in the region. During the development of these relations between Israel and Azerbaijan, Azerbaijani Jews are effective in establishing the strong bond between the parties.

Keywords: Israel, Azerbaijan, Strategic Relations, Israel's Reasons for Supporting Azerbaijan

Giriş

İsrail ve Azerbaycan ikili ilişkileri, askeri ve ekonomik nedenlerin yanı sıra tarihsel ve stratejik çıkarlara da dayanmaktadır. Azerbaycan toprakları içerisinde uzun sürelerdir yaşayan ve İsrail'e göç etmiş olan Yahudilerin desteği, ilişkilerin gelişiminde önemli ve aktif bir rol oynamıştır. İki ülke arasındaki bu stratejik ilişkilerin arka planda güçlenerek devam ettiği de görülmektedir.

İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, 1997 yılında Azerbaycan'a bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Bu görüşme sonrasında Azerbaycan da, Musevi cemaatine dini hoşgörü çerçevesinde bazı haklar tanımış ve Musevilerin adı duyulmuştur.

Azerbaycan ve İsrail arasında dostane ilişkilerin temelindeki bu tarihsel Yahudi azınlığın Azerbaycan'daki uzun tarihi ve kültürel bağları; Azerbaycan ve İsrail'in ikili ticari ve iktisadi ilişkilerini etkilemiş ve büyütülmüştür. Özellikle petrol sanayisi üzerindeki ticari birlikteliğini artırmıştır. Bu süreçte İsrail, Azerbaycan'ın ikinci en büyük petrol ithalatçısı konumuna gelmiş ve ticaret hacmini de 5 milyar doların üzerine çıkarmıştır.

Bu ticari ilişkiler akabinde İsrail ile Azerbaycan'ın askeri ilişkileri de güçlenmiş, Azerbaycan İsrail'den silah satın alımı yapmıştır. İsrail, Azerbaycan'a gelişmiş havacılık sistemleri, füze savunma sistemleri ve insansız hava araçları gibi kritik silahları ihraç etmiştir. İsrail'in Azerbaycan'a sağladığı silah desteği, Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı üstünlüğünü elde etmesinde de önemli bir rol oynamıştır.

Diğer taraftan yakınlaşan bu iki ülkenin bölgesel aktörler üzerinde de etkileri olmuştur. Bu bağlamda Azerbaycan ve İran ilişkilerinde; İsrail'in bölgedeki rolü İran'ı rahatsız eden bir konu haline gelmiştir. Esasen Azerbaycan ve İran ilişkileri de pek çok kez gerilim üzerinden yürümüştür. Bölgede İran'ın Ermenistan'ı desteklemesi ile İran'ın Türklerin karasal birleşiminin önünde durması bunda büyük etken olmuştur. Diğer bir açıdan İsrail-İran ilişkilerinin de düşmanca olduğu gerçeği; İsrail Azerbaycan yakınlaşmasında, İran dış politikasının "İsrail'in İran'ı kuşattığı" varsayımını ortaya koymasına zemin oluşturmuştur.

Bu çalışmanın amacı İsrail ile Azerbaycan ikili ilişkilerinin siyasi, tarihsel ve stratejik arka planının ortaya konulmasıdır. Çalışma da ayrıca iki ülkenin stratejik ortaklık geliştirmelerinin İran ve dolayısıyla Ermenistan tarafında nasıl etkileri olduğunun analizi de ortaya konulmaktadır. Çalışmanın hipotezi ise; İran ve Ermenistan etkisinde, İsrail-Azerbaycan stratejik ilişkilerinin var olduğu ve birbirlerine ticari ve askerî açıdan destek oldukları gerçeğidir. Bu noktadan hareketle araştırmamızın sorusuna da İsrail ekseninden bakılarak, şu sorular oluşturulmuştur: İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin nedenleri nelerdir? Bu ilişkinin tarihsel arka planında kimler vardır? Bu iki ülkenin ticari ve askeri işbirliği hangi noktadadır? İsrail-Azerbaycan ilişkisinde İran ve Ermenistan etkisi hangi boyuttadır? Bu işbirliğini nasıl etkilemektedir? Ayrıca 2020 de yaşanan Karabağ Savaşı ikili ilişkileri ne boyutta etkilemiştir? Makalenin alt başlıkları da hipotez ve araştırma soruları dikkate alınarak hazırlanmıştır. Son olarak çalışmada ulaşılan bulgular ışığında SWOT analizi yapılmıştır.

1. İsrail ve Azerbaycan: Tarihsel, Kültürel ve Stratejik İlişkiler

Dünyanın birçok yerinde bulunan Yahudi toplumu yaklaşık 2000 yıldır Azerbaycan toprakları içerisinde de yaşamaktadır ve Azerbaycan halkı içerisindeki bu Yahudi azınlığa her zaman hoşgörülü olmuştur. Azerbaycan'da görülen en eski Yahudi topluluğu milattan sonra 5.yüzyılda bölgede varlıkları bilinen ve Kuba'ya yerleşen Dağ Yahudileridir. 18.yüzyılda Azerbaycan'ın Kuba ili sınırları içinde bulunan Kırmızı Kasabada kurulmuş olan bu Musevi cemaati, dönemin Çarlık Rusya'sı saldırılarından korunmak için bu bölgeye göçmüş ve burayı kendilerine ait bir ideolojik üs-merkez olarak seçmiştir (Mirişova, 2019). Burada ilk Musevi sinagogun da yapıldığı yer olduğuna inanılan Kırmızı Kasaba, sinagogun yapıldığı dönemde Kafkasya'nın Kudüs'ü ve/veya küçük İsrail'i olarak da anılmıştır.

Yine bugün de Kafkas Cumhuriyetleri arasında en çok Yahudi Azerbaycan içerisinde yaşamaktadır. Aynı şekilde, İsrail kurulurken Azerbaycan'dan göç etmiş 100 bin 'den fazla Azerbaycan asıllı Yahudi de, İsrail içerisinde yaşamaktadır (The Jewish Federation of Greater Portland, 2016; Deveci, 2020). Yani dünyadaki Yahudilerin 'İsrail'den sonra korku duymadan Yahudi'yim diyebildiği ikinci bir ülke Azerbaycan devleti olmuştur' dersek yanlış söylemiş olmayız (APA News Agency, 2019). Ayrıca kendilerini ait hissettikleri ülke de yine Azerbaycan ülkesi olmuştur. Örneğin Azerbaycan'ın simgeleşmiş isimlerinden, Karabağ Savaşı'na gönüllü olarak katılan ve Azerbaycan ulusal kahramanı ilan edilen (heykeli dikilen) Albert Agarunov da DağYahudi kökenli Azerbaycan vatandaşı olan bir askerdir. Agarunov dışında Yahudi asıllı gönüllü askerlerin örneği de sayıca çoktur (Kaptan, 2020).

İlerleyen süreçte, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bakü'de Petrol sanayisi gelişmeye başlamış. Bu gelişme Azerbaycanlı Museviler için önemli iktisadi ve ticari bir fırsat olarak görülmüştür. Museviler bu bölgede yaptıkları ticaretle önemli ayrıcalıklar kazanmıştır.

Daha sonra 1918 yılında Kuba bölgesinde Müslümanlar ve Museviler Ermenilerin saldırılarıyla karşı karşıya kalmış. Bu saldırılar karşısında Museviler ve Türkler aynı ortak noktada birleşmiştir. İşte bu bağlamda Azerbaycan'da bulunan ve daha önce de değindiğimiz Kırmızı Kasaba bölgesi Museviler için Kafkasya'daki en önemli toprak parçası ve merkezlerden biri haline gelmiştir.

Üç başlık halinde özetleyecek olursak; İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve stratejik faktörlerin birleşimiyle şekillenmiştir:

Tarihsel İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki tarihsel ilişkiler, Sovyetler Birliği dönemi öncesine dayanmaktadır. İki ülke arasındaki tarihsel ilişkiler, Yahudi topluluğunun Azerbaycan'da uzun yıllar varlığını sürdürmesiyle de güçlenmiştir. Azerbaycan ülkesindeki Yahudilere karşı antisemitizmden uzak hoşgörülü bir ortam sağlamış ve Yahudi kültürünün korunmasına her alanda destek olmuştur (Mirişova, 2019; APA News Agency, 2019).

Kültürel İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki kültürel ilişkiler, iki ülkenin benzer kültürel özellikleri paylaşmasına dayanmıştır. İki ülke arasında müzik, edebiyat ve sanat alanında kültürel etkileşimler yaşanmaktadır. Azerbaycan, İsrail için turistik bir merkez olarak özel konumda olmuştur (Haber Türk, 2021). İsraili turistler Azerbaycan'ın tarihi, kültürel mekanlarını ve ayrıca kendileri için önemli olan Kırmızı Kasabayı her dönem ziyaret etmektedir.

Stratejik İlişkiler: İsrail ve Azerbaycan arasındaki stratejik ilişkiler, enerji ve güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu anlamda Azerbaycan, İsrail'in enerji ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak ülkesi olmuştur. İsrail de Azerbaycan'ın en büyük silah ithalatçısı haline gelmiştir. İki ülke arasında askeri ve istihbarat alanlarında iş birliği de gelişmektedir (Murinson, 2014: 21). İsrail, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini güçlendirmek için eğitim ve silah desteği sağlayarak silah ticaretini güçlendiren bir pazar oluşturmaktadır. İran'ın bölgedeki etkisi ve nükleer programı da İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirdiği faktörler arasındadır.

Dolayısıyla İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler; tarihsel, kültürel ve stratejik işbirliği üzerine kurulmuş olup, iki ülke arasındaki güçlü bağlar her iki tarafında taktiksel çıkarına hizmet etmiş ve etmektedir.

2. İsrail-Azerbaycan İlişkilerinin Arka Planı

Soğuk Savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılmasıyla Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, onu ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur. Hemen ardından ikinci tanıyan ülke ise İsrail olmuştur.

İsrail 1993 yılında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de ilk büyükelçiliğini açmıştır. Ancak iki ülke arasındaki ilişkiler Azerbaycan'ın Rusya odaklı dış politika yerine alternatif ülkelere yönelmesi bağlamında gelişme göstermiştir.

Ermenistan tarafından işgal edilen Karabağ konusunda Rusya'nın Azerbaycan değil de Ermenistan yanlısı bir tutum izlemesi Azerbaycan'ı Rusya'dan uzaklaştırarak yeni ülkelerle işbirliği yapmaya itmiştir. Bu noktada Azerbaycan bölgede Rusya'nın gücünü dengelemek adına batıdaki etkin Yahudi lobisinin gücünden faydalanmak istemiş. Bunun için de İsrail ile ilişkilerini geliştirme arzu ve eğilimine girmiştir (Bhattacharjee, 2017). İsrail açısından baktığımızda ise Azerbaycan, zengin enerji kaynaklarına sahip ve İran'a komşu bir ülke olması sebebiyle vazgeçilmez stratejik bir öneme sahiptir.

Ermenistan Azerbaycan toprağı olan Karabağ bölgesini 1991 yılında işgal ettiğinde Ermenistan ordusu Azerbaycan ordusundan çok daha güçlüdür. Dolayısıyla Ermeni işgali altındaki Azerbaycan topraklarını kurtarmak ancak güçlü bir Azerbaycan ordusunun yapacağı askerî harekât ile mümkündür. Bundan sebep Bakü yönetimi daha sonraki süreçte enerji gelirlerini ordunun modernizasyonuna ve gelişimine harcamıştır. Diğer taraftan işgalci Ermenistan da Rusya ile çok yönlü ilişkilerini sürdürmüş, İran'dan dolayı yardımlar almıştır. Bu noktada Azerbaycan'ın destek alabileceği tek ülke ise Türkiye olmuştur. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomik sebeplerden kaynaklı imkanlarının kısıtlı olması ve savunma sanayinin de yeteri kadar gelişmemiş olması Azerbaycan'ı farklı ülke arayışlarına sevk etmiştir. Tarihsel faktörlerden de kaynaklanarak İsrail alternatif bir ülke olarak ön plana çıkmıştır.

Esasen Ermeni lobisinin güçlü olması, Azerbaycan'ı dünyada etkin ve güçlü başka bir ülke ile askeri ve siyasi ilişkiler geliştirmeye zorunlu kılmıştır. Oldukça güçlü ağırlara sahip Ermeni lobisi, her alanda Azerbaycan'ın diğer ülkelerle işbirliğine gitmesine engel olmaya çalışmıştır. Ancak bu noktadan hareket eden Azerbaycan ise Ermeni lobisinin etkisini kırmak için bir başka ülke olan İsrail lobisi ile yakın ilişkiler geliştirme çabası içine girmiştir.

Tarihsel ve diplomatik sürece geri dönecek olursak İsrail, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını 25 Aralık 1991 tarihinde tanımıştır. Fakat iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 7 Nisan 1992'de kurulmuştur.

1993'ten itibaren İsraili siyasiler resmi veya gayri resmi düzeylerde Azerbaycan'a birçok ziyaret gerçekleştirmiştir. İsrail, 1993 yılında Bakü büyükelçiliğini açmış olsa da Azerbaycan, İsrail ile ilişkilerini farklı alternatif yöntemler üzerinden sürdürmeyi tercih etmiştir (BBC Türkçe, 2023).

Şubat 1994'te Azerbaycan devlet başkanı Haydar Aliyev'in kendisine bir gazetecinin İsrail'e karşı nasıl bir tutum ve politika izleyeceksiniz sorusu üzerine "İsrail ile ilgili özel politikalarım olacaktır." açıklamasında bulunmuştur (IndependentTürkçe, 2023). Aliyev Arap dünyası ve İsrail arasında denge politikası izleyerek İsrail ile ilişkilerde Azerbaycan içerisinde bulunan Musevi cemaatinin gücünü etkin olarak kullanmaya çalışmıştır. Yine 1995 yılında Azerbaycan Parlamentosunda Musevi kökenli milletvekilleri de yer almış ve bu vekiller İsrail'le ilişkilerde aktif rol üstlenmiştir.

1997 yılında İsrail başbakanı Binyamin Netanyahu Azerbaycan'ı ziyaret etmiş ve Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev ile görüşmüştür. Haydar Aliyev'de 1997 yılında Amerika'ya yaptığı bir ziyaret esnasında, Amerikan Yahudi Kongresi'ne katılım sağlamış ve Amerikan Musevi cemaatinden Karabağ'daki Ermeni işgaline karşı ülkesi Azerbaycan'a destek istemiştir.

Bu bakımdan Bakü yönetimi dini hoşgörü çerçevesinde Musevi cemaatine çeşitli haklar vererek onları ön plana çıkarmış; karşılığında Azerbaycan için yoğun destek beklemiş ve istemiştir. Bugün Azerbaycan'da 20.000'in üzerinde Musevi cemaatine üye insan bulunurken bu cemaate bağlı 7 Sinagog mevcuttur. Özetle Azerbaycan Musevilere her zaman dini hoşgörü çerçevesinde, antisemitizmden uzak bir perspektifte yaklaşmaya çalışmıştır.

Bu iki ülke arasındaki derin ilişkilerden sadece Azerbaycan-İsrail değil, Amerika Birleşik Devletleri de memnun kalmıştır (Makili-Aliyev, 2013). Çünkü bilindiği üzere Amerikan dış politikası eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin (SSCB), bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Rusya'nın güdümü ve politikasının yanında yer almamalarını istemiştir. Ayrıca bölgede ABD'nin birinci önceliği de her zaman İsrail'in güvenliği olmuştur. İsrail açısından da baktığımızda Azerbaycan (stratejik konumundan dolayı) bölgede olumlu ilişkiler geliştirebileceği stratejik ve özel öneme (müslüman-şii olması) sahip bir devlet olmuştur.

İsrail 1948'den beri bir alana sıkışmış durumdadır. Arap devletleri ile çatışmaya çekilmenin dışında ülkenin en büyük sıkıntısı bölge ülkeleri ile iktisadi bir faaliyet yürütememesi olmuştur. Türkiye'nin dışında bir başka Müslüman toplum olan Azerbaycan'ın da bağımsızlığının ardından İsrail ile ilişki kurmada çekimser kalmaması İsrail'e bulunduğu coğrafyada özel bir alan açmıştır. Böylelikle Azerbaycan İsrail'in temas kurabildiği bir diğer Müslüman ülke olmuştur (Cankara, Yavuz ; Cankara Pınar, 2022). Bu bağlamda İsrail, Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirebilmek için iki ülkenin de çıkarına olan adımlar atmaya özen göstermiştir. İki devlet arasındaki ilişkiler hem iktisadi hem de politik açıdan kazan kazan stratejisi çerçevesinde inşa edilmeye çalışılmıştır.

İsrail'in Azerbaycan desteğinin daha öncede değindiğimiz bir başka doğal sebebi de enerji yani petrol ve doğalgaz olarak karşımıza çıkmaktadır. 2006 yılında Bakü Tiflis Ceyhan boru hattının devreye girmesiyle İsrail Azerbaycan'ın ikinci en büyük petrol ithalatçısı konumunu almıştır. İsrail'in bugün ihtiyaç duyduğu petrolün %40'ından fazlası Azerbaycan'dan sağlanmaktadır (Liphshiz, 2021). İsrail-Ermenistan arasındaki ticaret hacmi 60 milyon dolar civarında iken, Azerbaycan ile olan ticaret hacmi 5 milyar doların üzerine çıkmıştır (Kamalov, 2010). Sadece ticari durumun kıyası bile İsrail'in Ermenistan yerine Azerbaycan ile dostane ilişkiler geliştirmesine ve onu desteklemesine sebep olarak görülebilir. Tabiki bu ticarete karşılık İsrail de, Azerbaycan'a silah ve teknoloji satışında bulunmaktadır.

2009 yılında İsrail Cumhurbaşkanı Shimon Peres Bakü'ye bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaret esnasında İsrail havacılık ve uzay sanayisinin Azerbaycan'da bir drone fabrikası kuracağını ifade etmiştir (Musayev, 2016). Daha sonrasında da yaptığı bu ziyaretin önemini şu sözleriyle dile getirmiştir.

"Bizi (Azerbaycan-İsrail) birçok şey birleştiriyor. Azerbaycan ülkesi Yahudilerin, Müslüman ve Hristiyan nefreti olmadan hoşgörü ve saygı içerisinde yaşayabildiği bir yer. Bu yüzden Azerbaycan benim güvendiğim özel bir ülke" (Murinson, 2014: 16).

Bu noktadan baktığımızda bugün İsrail ile Azerbaycan ilişkileri en çok askeri alanı kapsamaktadır. Savunma sanayinde iş birliğini geliştirerek çeşitli girişimlerde bulunulmuş. 2011 yılında İsrail savunma şirketi Aeronautics de insansız hava araçları üzerine üretimde bulunmak amacıyla Azerbaycan'da bir fabrika açmıştır (Cankara, Yavuz ; Cankara Pınar, 2022).

Kasım 2022 tarihine gelindiğinde ise Azerbaycan, İsrail'de elçilik açma kararı almıştır (TRT Haber, 2022). Bu kararın üzerine dönemin İsrail Başbakanı Lapid :

"Azerbaycan Ulusal Meclisi'nin İsrail'de büyükelçilik açma kararını memnuniyetle karşılıyorum. Azerbaycan, İsrail'in önemli bir ortağıdır ve Müslüman dünyadaki en büyük Yahudi topluluklarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Büyükelçilik açma kararı, ülkelerimiz arasındaki ilişkinin derinliğini yansıtır. Bu hamle, İsrail hükümetinin Müslüman dünyayla güçlü diplomatik köprüler kurma çabalarının bir sonucudur. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'e teşekkür ediyor ve şimdi İsrail'de ilk kez temsil edilecek olan Azeri halkını tebrik ediyorum." açıklamasında bulunmuştur (DHA.,2022).

Konu hakkında İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada ise, büyükelçilik açma kararı "tarihi" olarak nitelendirilmiş ve "Bu, Şii çoğunluğu ve Şii hükümeti olan bir ülkenin İsrail'deki ilk büyükelçiliği olacak." ifadeleri kullanılmıştır (Euro News, 2022). Nihayetinde 11 Ocak 2023 tarihinde Azerbaycan, İsrail'e ilk büyükelçisini de atamıştır (Reuters, 2023). Azerbaycan'da yaklaşık 20 adet Yahudi sosyal ve kültürel kuruluşu bulunmaktadır. Bunlar "Yahudi Evi", "Avrupa-İsrail" Derneği, Azerbaycan Yahudi Kadınlar Derneği, Yahudi Kültür Merkezi, Uluslararası Yahudi Örgütü'nün Azerbaycan bölümü ve muhtelif kurumlardır (Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı, 2022; Kolivar, 2020).

3. İsrail-Azerbaycan Ticari İlişkilerinde Askeri İşbirliği

Dünya silah pazarı giderek yükselen bir trend halini almıştır. Bu pazarda İsrail de çeşitli silah teknolojileri ihraç etmekte ve pazar ağını genişletme çabası içindedir. Bu noktada İsrail'in Azerbaycan'a dönük tarihsel bağlarının yanında Azerbaycan'ın işgal altında bulunan toprakları ve İran'a yakın olan sınır konumu da silah ticareti açısından onu vazgeçilmez bir fırsat olarak görmesine sebep olmaktadır.

2010-2015 yılları arasında Azerbaycan en çok silahı Rusya'dan almıştır(2008 Rusya'nın Gürcistan-Osetya müdahalesi Azerbaycan'ı düşünmeye ve yeni hamleler yapmaya sevk etmiştir). Rusya'dan ithal edilen silahlardan daha iyi ve daha güvenilir silah arayışına giren Azerbaycan İsrail silah pazarına kadar ulaşmıştır. Bu noktada 2012 yılında Azerbaycan'ın İsrail'den gerçekleştirdiği askeri teçhizat alımı 1,6 milyar dolar olmuştur. Aynı yıl İsrail Dışişleri Bakanı Azerbaycan'a bir ziyaret yapmış bu ziyaret esnasında Bakü de "İsrail için Azerbaycan ile ilişkiler, Fransa ile ilişkilerden daha önemlidir" açıklamasında bulunmuştur. 2016 yılına gelindiğinde ise İsrail'den Bakü'ye ihraç edilen silahların toplam değeri 6 milyar doların da üzerine çıkmıştır (Farsnews Haber Ajansı, 2021).

Bu bağlamda İsrail'in silah ve teknolojisini satın alan Azerbaycan işgal altında bulunan topraklarını kurtarmak için ordusunu modernize etme çabasında olmuş ve İsrail'den alınan silahlar orduya yenilik ve çeşitlilik getirmiştir. Bu satın alımlarla Azerbaycan ordusu ilk kez dronla tanışmıştır. Geline nokta İsrail Azerbaycan'a gelişmiş havacılık sistemleri, füze savunma sistemleri, insansız hava araçları, tank savar toplar, telsiz cihazları ve silah sistemleri gibi birçok teknolojik ürün ihraç etmiştir. İsrail in sattığı silahların detayına bakacak olursak Lora Balistik füzeleri, Arest orbiter 3, Hermes 450 heron, Hermes 900 İHA ve sihaları ile Skystaker gibi Kamikaze ihaları bulunmaktadır (Shaikh, 2020).

Ermenistan ve Azerbaycan arasında 2016 yılında Dört Gün Savaşı yaşanmış. Ermenistan'ın askeri alanda Azerbaycan'dan üstün olduğu inancı yıkılmıştır. Azerbaycan'ın üstünlüğü ele geçirmesinde İsrail'den alınan silahların büyük önemi olduğu görülmüştür. Akabinde 2016-2020 yılları arasında Azerbaycan silah ithalatını daha da artırarak, mevcut ithalatının %70 'ini İsrail'den gerçekleştirme yoluna gitmiştir(TRT Avaz, 2023). İlk Karabağ Savaşı'nda da İsrail Azerbaycan'a örtük bir destek sağlamış. Azerbaycan ordusunda bulunan pek çok dron ve askeri araç İsrail'den alınmıştır. İsrail silah satışının yanında Azerbaycan özel kuvvetlerine aktif eğitimler de vermiş, askeri istihbaratın geliştirilmesinde, İsrail askeri teknolojisi önemli aktif rol oynamıştır. I. Karabağ Savaşı'ndan önce Ermenistan başkent Erivan'da açtığı İsrail büyükelçiliğini, İsrail'in Azerbaycan'a verdiği destek sebebiyle daha sonrasında kapatmıştır. Bu İsrail-Azerbaycan askeri ilişkilerinin ilerleyen gelişimine Ermenistan'ın verdiği tepki olarak önemli bir gösterge olmaktadır.

Diğer bir taraftan askeri bağlamda İsrail Azerbaycan ilişkileri İran'ı da rahatsız eden bir mesele halini almıştır. İran'la Azerbaycan arasında zaman zaman yaşanan gerginliklerde çoğu zaman MOSSAD veya İsrail öyle veya böyle üçüncü iştirakçi olarak geçmiştir. İran'ın ithamlarına göre İsrail Azerbaycan'ı İran karşıtlığı konusunda kışkırtmaktadır. Bu noktada İsrail'in Nativ adlı istihbarat biriminin eski başkanı Yakov Kedmi 'nin şu sözleri de

dikkat çekici olmuştur. Kedmi 2016'da İland adlı İsrail televizyonunda Netanyahu 'nun Bakü ziyaretini değerlendirmiş ve:

"Doğrudur, Azerbaycan bize petrol satıyor ve petrol için piyasada alıcı bulmak zor değil. Lakin bizim için silahlarımızı satmak kolay iş değil ve Azerbaycan bizim için bu yüzden önemli. Ayrıca Azerbaycan'ın Müslüman bir ülke olması ve düşmanımız İran'la komşu olması da onun bizim için önemini artırıyor." demiştir (Farsnews Haber Ajansı, 2021).

Bu noktada açıklamalara baktığımızda görünen o ki, İsrail-Azerbaycan ilişkilerinde İsrail daha kârlı çıkmaktadır. Çünkü bölgede Azerbaycan ve İran ilişkileri pek çok kez gerilim üzerinden yürümektedir. Azerbaycan-İsrail ilişkilerinde Azerbaycan'ın ne kadar karlı çıktığı net olarak görülemez de bu ilişkiden dolayı ektiği sorunlardan gelecekte zarar görme olasılığının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Çünkü Azerbaycan ve İsrail'in, İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak için işbirliğinde bulunduğu ve İsrail'in; İran'ın nükleer programına karşı sert bir tutum takınırken, Azerbaycan'ın da sınır komşusu İran'ın bölgesel etkisini sınırlamak için çaba gösterdiği görülmüştür.

4. İsrail ve Azerbaycan İlişkilerinde İran Etkisi

1979 yılında gerçekleşen İran İslam devriminden sonra İsrail- İran ilişkileri gerilimli ve düşmanca ilerlemiştir. İsrail'in İran korkusu İran'ı çevreleyen ülkelerde MOSSAD'ı da istihbarat faaliyetleri yapmaya yöneltmiştir. Azerbaycan ve İsrail zaman zaman İran'a karşı ortak stratejiler belirlemiştir. Bu noktada İran'ı huzursuz eden başlıca konu ise ülke sınırları içerisinde bulunan 20-25 milyon Azerbaycan Türk'ünün kalkışma yapma ihtimali olmuştur (Lindenstrauss, 2015: 71). Bunun da Bakü ve İsrail tarafından desteklenip kullanılabileceği ihtimali Tahran yönetiminde hep endişe yaratmış ve zaman içinde bu iki ülkeyi diplomaside düşmanlaştırmıştır.

Diğer taraftan İsrail'in Azerbaycan'a istihbarat konusunda sağladığı destek Azerbaycan'ın da İran'a karşı elini güçlendirmiştir. Karabağ özelinde Ermenileri destekleyen İran yönetimi, güvenlik algılamalarındaki farklılıklardan dolayı dış politikada dengeyi bulmakta sorun yaşamıştır. Örneğin İran Genelkurmay Başkanı Bakiri Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunun diyalog yoluyla çözülmesi gerektiğini dile getirirken hemen sonrasında şu ifadeleri kullanmıştır:

"Siyonistlerin bölgedeki varlığı bir tehdittir ve bölge güvenliği ile istikrarını bozmaktadır. Elbette biz onların tüm adımlarını yakından takip ediyoruz. Eğer doğrudan tehdit hissederseniz Siyonist rejim ve destekçileri ile karşı karşıya geliriz." Demiştir (Yenişafak, 2022).

Bu çerçevede İsrail ve Azerbaycan ilişkileri olumlu politikalar üzerinde kurulmasına rağmen İsrail'de Azerbaycan Büyükelçisi Ocak 2023'e kadar bulunmamıştır. İlk büyükelçi Tahran'ın tehditlerinin artması ve İsrail'in Karabağ Savaşı'nda verdiği destekten daha sonraları belirlenmiş ve Muhtar Memedov İsrail Büyükelçisi olarak atanmıştır.

İran'ın etkisi bağlamında jeopolitik askeri ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra bugüne kadar Azerbaycan doğrudan İsrail yanlısı ve taraftarı tutum takınmaktan da özenle kaçınmıştır. Bunun en önemli sebebi ise Bakü'nün Müslüman dünyasından göreceği tepkiden çekinmesi olmuştur. (Özdaşlı, 2017: 180) Ancak 1.Karabağ Savaşı'nda İran'ın Ermenistan'a verdiği açık destek ile İsrail'in de Azerbaycan'ı desteklemesi; Azerbaycan ve İsrail arasındaki ilişkilerin daha hızlı gelişimine zemin hazırlamıştır. Daha sonraki süreçte de Azerbaycan'da yaşayan ve Azerbaycan'dan başka ülkelere giden Yahudilerin Azerbaycan'ı kendi ülkeleri gibi benimseyip sahiplenmesine-desteklemesine sebep olmuştur (Greenger, 2017).

2020 yılı 2.Karabağ Savaşı'ndan sonra da Azerbaycan ile İran arasındaki gerilim bitmemiş. İran, Kafkasya'da jeopolitik statünün değişmesini bölgesel çıkarları için tehlike olarak görmüştür. İran'ın politik söylemlerine baktığımızda Ermenistan ile kara sınırının değişmemesinden yana olduğu da görülmüştür. Bu nedenle Azerbaycan'ın "Karabağ Zaferi" de doğal olarak İran tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

Zira II. Karabağ Savaşı'ndan sonra Azerbaycan'ın öz topraklarını geri almasıyla, İran'ın Ermenistan ile 132 km'den oluşan sınırı 40 km'ye kadar düşmüştür. Bu hoşnutsuz tutumun bölgesel ekonomik politikalar ile birlikte İran'ın iç dinamiklerini de kapsayan birçok sebebi olmuştur. Bu sebeplerden en önemlisi de daha önce değindiğimiz Azerbaycan'ın bölgedeki politik nüfuzunu artırmasıyla, İran sınırları içinde yaşayan milyonlarca Türk'ün bağımsızlık talebine psikolojik bir ortam yaratacağı kaygısıdır. Ayrıca, Türkmen gazı Zengezur Koridoru ile Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlanırsa İran gazına talep azalacağı için bu kaygı da İran'da oldukça güçlü olmuştur (BBC Türkçe, 2023). Tüm bu konularda tehditkâr bir pozisyon takınan İran, Azerbaycan'ın İsrail ile ilişkilerini ilerletmesinden de son derece rahatsız olduğunu her fırsatta tekrar tekrar dile getirmiştir.

Özetle İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde İran önemli bir rol oynamaktadır. İran, İsrail'in düşmanlarından biri olarak kabul edilmekte ve İsrail'in güvenliği için de bir tehdit olarak görülmektedir. Aynı kaygı ve tehdit algılaması İran içinde İsrail'e karşı geçerli olmaktadır. Azerbaycan ise İran'a komşu olması ve İran'ın etkisine maruz kalması sebebiyle İran ile karmaşık bir ilişkiye sahip olarak bu ilişkide farklı bir yerde konumlanmıştır. Bu karmaşa İsrail ile yakınlaşmasına sebep olacak kadar da ilerlemiştir. Ancak görünen o ki Azerbaycan'ın bu yakınlaşmasının kendisine olan yararı henüz İsrail'in kazancı kadar değildir.

İsrail ve Azerbaycan arasındaki stratejik işbirliği, İran'ın nükleer programı ve bölgedeki etkisi gibi konuları da içermektedir. İsrail, Azerbaycan'ın İran sınırına yakın bir konumda bulunmasından dolayı istihbarat paylaşımı ve askeri işbirliği gibi alanlarda Azerbaycan ile yakın ilişkiler geliştirmiştir (Bhattacharjee, 2017). İsrail Dışişleri Bakanı Eli

Cohen, Azerbaycan Dışişleri Bakanı Ceyhun Bayramov ile ortak bir basın toplantısında, "Azerbaycan ve İsrail, İran tehdidiyle karşı karşıya. İran'a birlikte karşı koymalıyız. İran'ın nükleer kapasitesini artırmasını önlemeliyiz" demiş ve adeta İran ile Azerbaycan arasına mayın döşemiştir (BBC Türkçe, 2023).

Daha önce de değindiğimiz gibi İran'ın Azerbaycan'daki etkisi ve İsrail ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler İran tarafından tüm bu noktalardan eleştirilmektedir. İran, İsrail'in Azerbaycan üzerinden kendi güvenliğini tehdit etmek için gizli faaliyetlerde bulunduğunu sürekli olarak dile getirmiştir. Zaman zaman ikili ilişkilerde tansiyonu yükseltecek adımlar ve söylemleri de ortaya atmıştır. İran yönetimi, Azerbaycan'ın İsrail elçiliğini açmasıyla Türkiye'nin İsrail ile normalleşmesi arasında bir bağ olduğunu söylemiş, kendisine karşı Kafkasya'da "Siyonist bir kuşatmanın şekillendiği" tezini ortaya atmıştır. Ayrıca uzun zamandır İsrail'in "terör ve sabotaj eylemleri için" Azerbaycan'ı üs olarak kullandığı iddiasında da bulunmuştur.

Daha da ötesinde 5 Nisan 2023'te İran Meclisi, Tel Aviv'de elçilik açan Azerbaycan'ı kınayıp "Bu adımın olumsuz sonuçları olacaktır" diyen bir uyarı metni yayımlamıştır. Azerbaycan Meclisi ise İran'ı siyasi provokasyon yapmak ve ülkenin içişlerine karışmakla suçlayan bir açıklama yaparak yanıt vermiş. Açıklamada elçilik açmanın Azerbaycan'ın egemenlik hakkı olduğu vurgusu yapılmıştır (BBC Türkçe, 2023).

Gelinen noktada Azerbaycan bölgede hem askeri hem de psikolojik üstünlüğü elde etmiştir. Ancak bu atmosfere karşılık İran sessiz kalmayıp Azerbaycan'a meydan okuyucu hamlelerde bulunmaktadır. Bu hamlelerden biri İran tarafından Zengezur Koridoruna başkonsolosluk açılması olmuştur. Kapan Başkonsolosluğu, İran Dışişleri Bakanı Hüseyin Emir Abdullahiyan ve Ermenistan Dışişleri Bakanı Ararat Mirzoyan'ın katıldığı törenle 21 Ekim 2022 tarihinde açılmıştır. Abdullahiyan açılış konuşmasında, "İran, Ermenistan'ın güvenliğini bölgenin güvenliği olarak görmektedir. Politikamız, Ermenistan'ın egemenliğine ve

toprak bütünlüğüne saygı göstermektir (Anadolu Ajansı, 2022)" ifadelerini kullanmış ve İran'ın bölgesel gelişmelere ilişkin politik tavrını açıkça dile getirmiştir.

Bir diğer gelişme ise 17-20 Ekim 2022 tarihinde İran'ın Azerbaycan sınırında "Güçlü İran Tatbikatını" gerçekleştirmesi olmuştur. İran, II. Karabağ Savaşı'ndan bu yana toplamda aynı nitelikte üç tatbikat düzenlemiştir (Ancak, üçüncü tatbikat daha kapsamlı olmuş, tatbikatın ardından Kapan Başkonsolosluğu açılmıştır). Yine tatbikatın tarihine ilişkin dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus ise tatbikatın son günü Azerbaycan Zengilan Uluslararası Havalimanı'nın açılış töreninin gerçekleştirilmesi olmuştur. Uluslararası lojistik üssü haline getirilmesi planlanan Azerbaycan'ın Zengilan şehri, İran ve Ermenistan'a sınırdır. Bu bağlamda tatbikat takviminin üçüncü gününün Zengilan Uluslararası Havalimanı'nın açılış törenine denk getirilmesi rastlantı olmamış denilebilir.

Esasen İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde İran faktörü, bölgesel dengeleri etkileyen ve karmaşık bir dinamik oluşturan, önemli bir konu haline almıştır. Ancak, İsrail ve Azerbaycan'ın kimi alanlardaki stratejik işbirliği, yine de ilişkilerinin güçlü kalmasını sağlamış. Bu noktada İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasi ve askeri düzlemde tehditkâr davranışları ancak ve ancak Azerbaycan-İsrail stratejik iş birliğinin ve diplomatik diyalogunun üst seviyelere taşınmasına katkı sağlamıştır.

Bu gelişen ilişkilerden en karlı çıkan taraf İsrail olmuştur. İsrail Azerbaycan'ı "kilit stratejik ülke ve ekonomik partner" olarak nitelendirmiş (Makili-Aliyev, 2013:8). Azerbaycan ise İsrail ile yakınlaşmasından ne kadar kazanç sağladığını henüz hesaplamamakla birlikte Ermenistan ve İran'a karşı güvenlik kaygıları ve destek arayışından ötürü bu ilişkiyi sürdürmüştü ve sürdürmektedir.

5. SWOT Analizi (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats)

Bu analiz yöntemi bir ülke, örgüt ya da organizasyonun güçlü ve zayıf yanları (Strengths, Weaknesses) ile karşılaştığı fırsatları ve tehditleri (Opportunities, Threats) değerlendiren ve bilimsel çalışmalarda sıkça kullanılan bir analiz yöntemidir. Bizler de bu bağlamda İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin kapsamlı bir SWOT analizini yapabiliriz. Araştırmamızdaki bulgulara dayanarak yaptığımız uzun analiz sonuçları şu şekildedir:

5.1. Güçlü Yönler (Strengths):

- İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, tarihsel, kültürel ve stratejik faktörlerin birleşimiyle şekillenmiştir.
- Azerbaycan, İsrail'in enerji ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak ülkesi olmuştur.
- İsrail, Azerbaycan'ın askeri kapasitesini güçlendirmek için eğitim ve silah desteği sağlayarak silah ticaretini güçlendiren bir pazar da oluşturmaktadır.
- İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin arkasındaki sebepler, İran'ı kuşatmak ve bölgesel güvenliğini uzak sınırlara kadar ulaştırmak çabasıdır.
- İsrail ve Azerbaycan arasındaki askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımı, İsrail'in bölgedeki güvenlik çıkarlarının korumasına yardımcı olmaktadır.
- Azerbaycan, zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip bir ülke olduğundan, İsrail'in enerji arzını da güvence altına almasına yardımcı olmaktadır.

5.2. Zayıf Yönler (Weaknesses):

- Azerbaycan'ın İran ve Ermenistan'dan göreceği tepkiden çekinmesi, ilişkilerin tam anlamıyla açık ve güçlü olmasını engelleyebilir.

- İran'ın Azerbaycan'daki etkisi ve İsrail ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler, İran tarafından eleştirilmekte ve tansiyonu yükseltecek adımlar atılmaktadır. Bu Azerbaycan için zayıf bir noktadır.
- İran'ın bölgedeki etkisi ve gelişen nükleer programı da İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirmiştir, ancak bu durum İran tarafından bir tehdit olarak algılanmış ve güçlü şekilde eleştirilmektedir.

5.3. Fırsatlar (Opportunities):

- İsrail'in Azerbaycan'a istediği desteği vermesi, İran'ı kuşatmak ve bölgesel güvenliğini uzak sınırlara kadar ulaştırmak çabasından ileri gelmektedir.
- Bu çaba çerçevesinde İsrail'in Azerbaycan'ın güvenlik ve istikrarı için çaba göstermesi ve Azerbaycan'ı desteklemeye devam etmesi (özellikle Ermenistan'a karşı ve dolaylı olarak İran'ın faaliyetlerine karşı) beklenmektedir.
- İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkiler, enerji ve güvenlik gibi alanlarda yoğunlaşmıştır. Bu durum, her iki ülkenin de taktiksel çıkarlarına hizmet etmektedir.
- Azerbaycan'ın İsrail'e coğrafi olarak yakın bir konumda bulunmamasına rağmen, İran'a yakınlığı ile İsrail için bölgesel güvenlik ve istihbarat paylaşımı açısından büyük bir avantaj olarak görülmektedir.

5.4. Tehditler (Threats):

- İran'ın Azerbaycan'a yönelik siyasi ve askeri düzlemde tehditkâr davranışları, ilişkileri olumsuz etkileyebilir.
- İran'ın bölgedeki etkisi ve nükleer programı, İsrail ve Azerbaycan'ın istihbarat ve güvenlik noktasında stratejik iş birliğini güçlendirmiştir, ancak aynı zamanda İran tarafından sert bir dille eleştirilmektedir. Bu yeni tehditleri doğurabilir.
- İran'ın politik söylemleri ve askeri faaliyetleri, bölgedeki dengeleri de değiştirebilir, bu değişiklikler ticari ve askeri ilişkileri de olumsuz etkileyebilir.

Sonuç olarak, İsrail ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerin güçlü yönleri, enerji ticareti, askeri işbirliği ve stratejik çıkarlar üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, İran'ın bölgedeki etkisi ve politikaları, ilişkilerin istikrarını ve açıklığını olumsuz etkileyebilir. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelecekteki gelişimi, bölgedeki siyasi ve askeri dinamiklere bağlı olacaktır.

Sonuç

İsrail-Azerbaycan ilişkileri her iki ülkenin de bölgede bir müttefik arayışından doğmuştur. İlişkilerin bu denli gelişmesinde ve güçlenmesinde Azerbaycan'da yaşayan Yahudilerin ve İsrail'e göç etmiş olan Yahudilerin desteği de şüphesiz çok büyüktür. Azerbaycan, tarihsel olarakta Yahudi nüfusunu barındıran bir ülke olduğundan Yahudi diasporasının tarihi bir merkezi olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda bu tarihsel süreç içerisinde İsrail tarafından Azerbaycan'daki Yahudi topluluğuna da büyük destekler verilmiştir.

İlk Karabağ Savaşı'nda Yahudi lobisinin Azerbaycan'ı desteklemesi uluslararası arenada Azerbaycan'ın elini çok güçlendirmiştir. Bu gelişme aynı zamanda ikili ilişkilerin uzun süre askeri, ekonomik ve siyasi alanda devam edeceği kanısını da güçlendirmiştir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise Azerbaycan, Hazar Denizi'nde bulunan zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Bu noktada İsrail için Azerbaycan'ın önemli bir enerji merkezi olduğu açık ve nettir. İsrail, Azerbaycan'dan petrol ve doğalgaz alırken aynı zamanda enerji arzını da güvence altına almaya çalışmıştır. Azerbaycan'a yakınlaşan İsrail için kendi enerji güvenliğini sağlama almak büyük öneme sahiptir.

Diğer bir nokta Azerbaycan, İsrail'e coğrafi olarak yakın bir konumda bulunmasa da İran'a yakınlığı ile İsrail için bölgesel güvenlik ve istihbarat paylaşımı açısından büyük bir avantaj olarak görülmüştür. İki ülke arasındaki askeri işbirliği ve istihbarat paylaşımı, İsrail'in bölgedeki güvenlik çıkarlarının korumasına yardımcı olmuş ve olmaktadır.

İsrail ve Azerbaycan arasındaki askeri işbirliğinin detayında; İsrail, Azerbaycan'a Karabağ'ın alınmasında askeri eğitim, silah ve yeni teknoloji imkanları sağlamıştır. Bu işbirliği de İsrail'in bölgedeki askeri kabiliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Demek oluyor ki bu durum, İsrail için kendi çıkarları adına bölgedeki güvenlik tehditlerine karşı daha etkili bir bulunma ve mücadele etme fırsatı doğurmuştur.

Hem İsrail hem de Azerbaycan'ın, İran'ın bölgedeki etkin gücüne karşı endişe taşıması iki ülkenin iş birliğinde ortak bir nokta bulmasını sağlamıştır. İsrail, Azerbaycan üzerinden İran'ı izlemek ve istihbarat toplamak isterken; Azerbaycan, İran'a sınır bir konumda bulunmasıyla İran'ın bölgedeki etkisini dengelemek için İsrail ile işbirliğinde bulunmaktadır.

Özde İsrail için Azerbaycan, Orta Doğu'da dostane bir ülke ve bir müttefik gibi görünürken; Azerbaycan, İsrail'in bölgedeki stratejik önemde olan diğer ülkelerle ilişkilerini güçlendirmesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, İsrail ve Azerbaycan arasındaki bu ilişkiler, İsrail'in bölgedeki ittifaklarını genişletmesi ve etkisini artırmasına da zemin sağlamaktadır.

İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin tüm bu tarihsel stratejik arka planında birçok neden bulunmakla birlikte İsrail-Azerbaycan arasında stratejik işbirliğinin varlığından bu noktada açıkça bahsedilebilir. İsrail, kendi kaynaklarında geçen tanımlamaya göre Azerbaycan'ı "bölgesel bir müttefik" olarak görmekte ve bu nedenle Azerbaycan'ın güvenliği ve istikrarı için çaba göstermektedir. Ancak İsrail'in Azerbaycan'ı desteklemesinin ve müttefik olarak görmesinin arkasında İran'a yakın olmak ve her an İran'ın ensesinde bulunmak stratejisi yatmaktadır.

İsrail İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamak ve onu kuşatmak için Azerbaycan'la işbirliği yapmaktadır. Bu noktada İsrail, İran'ın nükleer programına karşı sert bir tutum takınırken, Azerbaycan da İran ve Ermenistan'ın bölgesel etkisini sınırlamak ve işgal altında olan topraklarını kurtarmak için İsrail ile iş birliğine girişmiştir. Bu bağlamda İsrail'in Azerbaycan'a bakışı stratejik çıkarlarına dayanırken, Azerbaycan'ın İsrail'e olan politik bakışı da taktiksel bir stratejidir. Konuyu açacak olursak İsrail açısından Azerbaycan'a baktığımızda İran'a komşu, zengin enerji kaynaklarına sahip, Yahudilikle kültürel ve bölgesel bağları bulunan bir Azerbaycan profili oluşmakta iken Azerbaycan tarafından İsrail'e baktığımızda Rusya, İran ve Ermenistan'a karşı etkin lobi faaliyetleri ile destek alınabilecek, aynı zamanda güçlü silahlara sahip bir İsrail profili oluşmaktadır. İşte bu noktada Azerbaycan'ın İsrail'le olan ilişkisi taktiksel bir strateji olarak yorumlanmıştır.

İsrail'in Azerbaycan'ın istediği desteği vermesinin arkasında İran'ı kuşatmak ve bölgesel etki ve güvenliğini uzak sınırlara ulaştırmak çabası yatarken; bu çabanın sonucu olarak İsrail'in Azerbaycan'ın güvenliği ve istikrarı için çaba göstermesi ve Azerbaycan'ı desteklemeye devam etmesi de doğal olarak beklenmektedir. Bu ikili ilişki kazan-kazan stratejisi çerçevesinde düşünüldüğünde İsrail'in daha çok kazandığı bir konuma doğru da ilerlemektedir. Ancak stratejide gözden kaçmaması gereken bazı durumların olduğu da aşikardır. İsrail-Filistin meselesindeki son gelişmeler ışığında bu ikili ilişkinin gelecekte nereye evrileceği konusu bir dilemmadır.

Sonuç olarak, iki ülke ilişkileri karşılıklı çıkarlara dayanmaktadır. Bu çıkarlar ise stratejik işbirliğini oluşturmaktadır. Ancak Azerbaycan açısından bu ilişki İsrail'in daha çok kazandığı Azerbaycan'ın ise kazanımlarının işgal altındaki topraklarını kurtarmak adına net olarak hesaplanmayan taktiksel bir stratejik ilişki olarak kalmıştır. Netice de İsraili yetkililerinde söylediği üzere Azerbaycan halihazırda zengin petrol ve

doğalgazını satacağı birçok ülke bulabilirken; İsrail, İran'a yakın ve silahını satacağı Azerbaycan fırsat ülkesini başka bir yerde bulamayacaktır.

Kaynakça

- Anadolu Ajansı (21.10.2022). İran Azerbaycan'ı Nahcivan'a bağlayacak stratejik Zengezur koridoru yakınlarında konsolosluk açtı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923> [azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923#) [azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923#](https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-azerbaycani-nahcivana-baglayacak-stratejik-zengezur-koridoru-yakinlarinda-konsolosluk-acti/2717923#) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı (2022). Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı-İsrail Devleti. <https://www.mfa.gov.az/az/category/asiya-ve-okeaniya/israil> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- APA News Agency (11.07.2019). Yevda Abramov: "Jewish lobby always supports Azerbaijan". <https://apa.az/en/xeber/domestic-news/yevda-abramov-jewish-lobby-is> [always-with-azerbaijan-interview-288413](https://apa.az/en/xeber/domestic-news/yevda-abramov-jewish-lobby-is-always-with-azerbaijan-interview-288413) [always-with-azerbaijan-interview-288413](https://apa.az/en/xeber/domestic-news/yevda-abramov-jewish-lobby-is-always-with-azerbaijan-interview-288413) (Erişim tarihi: 11.11.2023).
- BBC Türkçe (11.04.2023). İran ve Azerbaycan arasında gerilim neden arttı?. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c51kzkg4j48o> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Bhattacharjee, D. (04.01.2017). Indian council of world affairs: "Israel and Azerbaijan relations: A strategic compulsion". https://www.icwa.in/show_content.php?lang=1&level=3&ls_id=5042&lid=771 (Erişim tarihi: 25.11.2023).
- Cankara, Yavuz; Cankara Özden, Pınar (2022). İran ve Ermenistan gölgesinde İsrail'in Azerbaycan ile stratejik ilişkileri. *IJAR-Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:7(13), 1-21.
- DHA (18.11.2022). İsrail Başbakanı: "Azerbaycan'ın büyükelçilik açma kararını memnuniyetle karşılıyorum". <https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani> [azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum](https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani-azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815) [azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815](https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani-azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815) [2163815"2163815](https://www.dha.com.tr/dunya/israil-basbakani-azerbaycanin-buyukelcilik-acma-kararini-memnuniyetle-karsiliyorum-2163815%222163815) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Deveci, M. (15.10.2020). İsrail'deki Azerbaycanlı Yahudiler Ermenistan'ın saldırılarını protesto etti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/israil> [deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837](https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/israil-deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837) [deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837](https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/israil-deki-azerbaycanli-yahudiler-ermenistan-in-saldirilarini-protesto-etti-/2007837) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Euronews (18.11.2022). İsrail, Azerbaycan'ın Tel Aviv'de büyükelçilik açma kararından memnun. <https://tr.euronews.com/2022/11/18/israil-azerbaycanin-tel-avivde> [buyukelcilik-acma-kararindan-memnun](https://tr.euronews.com/2022/11/18/israil-azerbaycanin-tel-avivde-buyukelcilik-acma-kararindan-memnun) (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Fars News Haber Ajans (20.05.2021). İsrail ile Azerbaycan'ın arasından su sızıyor!. <https://www.farsnews.ir/tr/news/14000230000372/%C4%B0srail-%C4%B0le-Azerbaycan-%C4%B1n-Aras%C4%B1ndan-S-S%C4%B1zm%C4%B1yr> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

- Greenger, N. (15.11.2017). A jewish woman in Azerbaijan, a muslim country: serving as a supreme court judge. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/blogs/think-with-me/a-jewish-woman-in-azerbaijan-a-moslem-country-serving-as-a-supreme-court-judge-507387> (Erişim tarihi: 10 Kasım 2023).
- HaberTürk (29.07.2021). Azerbaycan İsrail'de ticaret temsilciliği açtı. <https://www.haberturk.com/azerbaycan-israil-de-ticaret-temsilciligi-acti-3147327> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Independent Türkçe (18.03.2023). 10 soru 10 cevapta İsrail-Azerbaycan ilişkileri: gelinen nokta kaçınılmaz mıydı? <https://www.indyturk.com/node/617401/d%FCnya/10-soru-10-cevapta-israil-azerbaycan-iliskileri-gelinen-nokta-ka%E7inilmaz-mıydı%22ilmaz-mıydı10-cevapta-israil-azerbaycan-iliskileri-gelinen-nokta-ka%E7inilmaz-mıydı> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Kamalov, İ. (10.06.2010). *Gelişen Azerbaycan-İsrail ilişkileri ve Mavi Marmara'ya yapılan saldırı*. ORSAM-Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. <https://www.orsam.org.tr/tr/gelisen> (Erişim tarihi: 12.11.2023).
- Kaptan, A. H. (2020). *Yahudi Azerbaycan askerleri Ermenistan'a karşılık dağlık Karabağ'da ön safta*. QHA Kırım Haber Ajansı. <https://qha.com.tr/haberler/yahudi-azerbaycan-azerbaycan-askerleri-ermenistan-a-karsi-daglikkarabag-da-on-safta/262413/> (Erişim tarihi: 13.11.2023).
- Lindenstrauß, G. (2015). Israel-Azerbaijan: despite the constraints, a special relationship. *Strategic Assessment*, 17 (4), 69-79.
- Lıphshız, C. (2021). Azerbaijan fosters close ties with Israel despite Iran. *The Times of Israel*. <https://www.timesofisrael.com/azerbaijan-fosters-close-ties-with-israel-despite-iran/> (Erişim tarihi: 13.11.2023).
- Murinson, A. (2014). The ties between Israel and Azerbaijan. *Begin-Sadat Center for Strategic Studies*.
- Musayev, S. (14.12.2016). Israel-Azerbaijan partnership: invisible parts of the iceberg. *The Jerusalem Post*. <https://www.jpost.com/blogs/said-musayev/israel-azerbaijan-partnership-invisible-parts-of-the-iceberg-475090> (Erişim tarihi: 14.11.2023).
- Mırışova, F. (2019). Azerbaycan'da yaşayan dağ Yahudilerinin örf ve adetleri. *Üçüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı Bildiri kitabı* içinde. <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/16568> (Erişim tarihi: 11.12.2023).
- Makili Aliyev, K. (2013). Azerbaijan's foreign policy: Between east and west. *Istituto Affari Internazionali Working Papers*.

Özdaşlı, E. (2017). İsrail'in yeni çevre stratejisinde Güney Kafkasya. *Bilig*, (82) :175-200.

Reuters (11.01.2023). Azerbaijan appoints first ever ambassador to Israel amid Iran row. <https://www.reuters.com/world/middle-east/azerbaijan-appoints-first-ever-ambassador><https://www.reuters.com/world/middle-east/azerbaijan-appoints-first-ever-ambassador-israel-amid-iran-row-2023-01-11/israel-amid-iran-row-2023-01-11/> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

Shaikh, S. (2020). The air and missile war in Nagorno-Karabakh: Lessons for the future of strike and defense. *Center for Strategic and International Studies (CSIS)*. <https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future><https://www.csis.org/analysis/air-and-missile-war-nagorno-karabakh-lessons-future-strike-and-defense> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

TRT Avaz (13.03.2023). Azerbaycanlı büyükelçi İsrail'in İran'a saldırmak için ülkesinin topraklarını kullanamayacağını söyledi.

<https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/azerbaycanli-buyukelci-israil-in><https://www.trtavaz.com.tr/haber/tur/avasyadan/azerbaycanli-buyukelci-israil-in-irana-saldirmak-icin-ulkesinin-topraklarini-ku/640f0bef01a30a1d30e14222> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

TRT Haber (18.11.2022). Azerbaycan İsrail'de büyükelçilik Filistin de temsilcilik ofisi açacak. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-israilde-buyukelcilik><https://www.trthaber.com/haber/dunya/azerbaycan-israilde-buyukelcilik-filistinde-temsilcilik-ofisi-acacak-724510.html> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

The Jewish Federation of Greater Portland (2016). From Azerbaijan with love. <https://www.jewishportland.org/marcs-remarks/from-azerbaijan-with-love> (Erişim tarihi: 13.11.2023).

Yenişafak Gazetesi (22.09.2022). İran'dan tehdit gibi Azerbaycan açıklaması: "Sessiz kalmayacağız". <https://www.yenisafak.com/dunya/irandan-tehdit-gibi-azerbaycan><https://www.yenisafak.com/dunya/irandan-tehdit-gibi-azerbaycan-aciklamasi-sessiz-kalmayacagiz-3859918> (Erişim tarihi: 12.11.2023).

AKADEMİSYENLERİN ÖĞRENEN ÖRGÜT KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN ALGILARININ İŞİN ANLAMI VE İŞE TUTKUNLUĞA ETKİSİ: BİR DEVLET ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

THE EFFECT OF ACADEMICIANS' PERCEPTIONS OF LEARNING ORGANIZATIONAL CULTURE ON THE MEANINGFUL WORK AND WORK ENGAGEMENT: THE CASE OF A STATE UNIVERSITY

Gönül Limoncu¹ Çetin Bektaş²

Makale Başvuru Tarihi: 27.06.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 08.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Özet

Bu çalışmanın amacı akademisyenlerin kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluğa etkisini incelemektir. Araştırmanın evrenini bir devlet üniversitesinde görev yapmakta olan akademisyenler oluşturmaktadır ($N = 1530$). Araştırmanın örneklemini, kolayda örnekleme yöntemine göre çevrimiçi anket tekniği aracılığıyla ulaşılan ve gönüllü olarak araştırmaya katılmayı kabul eden 215 katılımcı oluşturmaktadır ($n = 215$). Veriler, Çetin ve Baydar (2021) tarafından geçerlilik ve güvenilirliği yapılan 'Öğrenen Örgüt Ölçeği', Steger vd. (2012) tarafından geliştirilen 'İşin Anlamı Ölçeği', Schaufeli vd. (2006) tarafından geliştirilen 'İşe Tutkunluk Ölçeği' ve 'Kişisel Bilgi Formu' kullanılarak toplanmıştır. Toplanan verilerin SPSS paket programı kullanılarak tanımlayıcı istatistiksel metotları (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma), pearson korelasyon testi ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda katılımcıların öğrenen örgüt kültürüne yönelik algıları ile işin anlamı ve işe tutkunluk arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Böylelikle katılımcıların öğrenen örgüt kültürüne ilişkin algılarının artması durumunda işe yönelik yükledikleri anlam ve tutkunluğun da artış gösterdiği belirlenmiştir. Ayrıca katılımcıların kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluğa olumlu yönde etkilediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Öğrenen Örgüt, İşin Anlamı, İşe Tutkunluk, Akademisyen

Abstract

The purpose of this study is to examine the effect of academics' perceptions of learning organizational culture on the meaning of work and work engagement. The population of the study consists of academicians working in a state university ($N = 1530$). The sample of the study consists of 215 participants ($n = 215$) who were reached through the online survey technique according to the convenience sampling method and who voluntarily agreed to participate in the study. The data were collected using the 'Learning Organization Scale', the validity and reliability of which was conducted by Çetin and Baydar (2021), the 'Meaning of Work Scale' developed by Steger et al. (2012), the 'Work Engagement Scale' developed by Schaufeli et al. (2006) and the 'Personal Information Form'. Descriptive statistical methods (number, percentage, mean and standard deviation), Pearson correlation test and multiple linear regression analysis were performed using SPSS package program. As a result of the analyses, it was found that there was a significant positive relationship between the participants' perceptions of learning organizational culture and the meaningful work and work engagement. Thus, it was determined that if the participants' perceptions of learning organizational culture increase, the meaningful work and work engagement

* Bu makale 16.05.2024 tarihinde 7. Lisansüstü İşletme Öğrencileri Sempozyumu'nda sunulan tebliğin revize edilmiş ve genişletilmiş halidir.

¹Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme ABD., Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, gönu.limoncu60@gmail.com.

² Prof. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Yönetim ve Organizasyon Programı, çetin.bektas@gop.edu.tr.

they attribute to work also increase. In addition, it was found that the participants' perceptions of learning organizational culture for their organizations positively affected the meaning of work and work engagement.

Keywords: Learning Organization, Meaning of Work, Work Engagement, Academics

Giriş

Günümüzün her geçen gün daha da karmaşık ve belirsiz hale gelen çevre koşullarında bir örgütün varlığını sürdürebilmesi ancak 'emir komuta ve kontrol' yaklaşımını benimseyen geleneksel örgüt yapılarını bırakıp, "iletişim ve sorgulamayı-eleştiri" benimseyen öğrenen örgütlere geçmesi ile mümkün olacaktır (Coşkun, 2000: 112). Temel hedefi öğretmek olan eğitim kurumlarının, bilhassa da bir ileri aşaması teoride öğrenilen bilgilerin pratiğe dönüştürülmesini gerektiren üniversitelerin, çağımızın gerekli kıldığı esneklik, yaratıcılık, takım çalışması ve sürekli öğrenme anlayışının, eğitim verdiği kişilerde bir hayat felsefesi ve temel ihtiyaç haline dönüşebilmesi için, kendilerini tam anlamıyla öğrenen bir örgüt haline getirebilmeleri gerekmektedir (Gürkan, 2007: 124). Öğrenen örgütler, örgütlerin bireysel öğrenmelerden öğrenebileceği, öğrenmenin örgütün bütün etkinliklerinde ve faaliyetlerinde olabileceğini ve öğrenmenin örgütte pozitif sonuçlara yol açacağı varsayımından hareket etmektedir. Başka bir ifade ile öğrenen örgüt haline gelen kurumlarda, bireylerin kendilerini sürekli dönüştürdüğü, pozitif iklim, ortam aracılığıyla bireylerin potansiyellerini keşfetme ve gerçekleştirmelerine katkı sağladığı, örgütlerine bağlı, tutkun bireyler haline getirdiği ve insan kaynaklarının örgüt politikalarının merkezine alınmasında belirleyici rol oynadığı görülmektedir (Turan vd., 2011: 629).

Endüstriyel toplumdaki evrimin sonucunda ortaya çıkan öğrenen örgüt kavramı (Senge, 2017: 22), 1990'ların başında Peter M. Senge' nin "Beşinci Disiplin" (The Fifth Discipline) adlı kitabı ve makalelerinin Harvard Business Review, The Economist Business Week, Fortune dergilerinde yayınlanmasından sonra, popülerlik kazanmış ve öğrenen örgüt olmak isteyen örgütlerin sayısı da buna bağlı olarak her geçen gün artmıştır (Kıngır ve Mesci, 2007: 64). Garvin (1980: 80) öğrenen örgütleri, "bilginin yaratılması, elde edilmesi ve aktarılmasında uzmanlaşan ve elde ettiği bilgiler doğrultusunda davranışlarını değiştiren örgütler" şeklinde tanımlamaktadır. Senge, öğrenme isteğinin insanın doğasında olduğunu ve bu yüzden öğrenen bir örgüt olmanın mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda Senge tarafından, örgütlerin öğrenen örgüt yapılarını oluşturabilmesi için öne sürülen beş disiplin; "sistem düşüncesi, kişisel ustalık, zihni modeller, paylaşılan vizyon, takım halinde öğrenme"den oluşmaktadır (Senge, 2017: 22-31).

İşin anlamı, "çalışanın işini değerli bulması, işine para kazanmanın dışında bir anlam yüklemesi" şeklinde tanımlanmaktadır. Diğer bir tanımla işin anlamı, "psikolojik güçlendirmenin bir boyutu olarak görerek, yapılan işin çalışan açısından değer taşıması, çalışanın inançları, değerleri ve davranışları ile iş gerekliliklerinin uyum içerisinde olması, işle özdeşleşme ve işi sahiplenme duygusu" olarak ifade edilmektedir (Uzunbacak ve Akçakanat, 2018: 1693).

İngilizcede "Work Engagement" olarak kullanılan işe tutkunluk kavramının Türkçeye çevirisinde henüz bir fikir birliğine varılamamıştır. Bu çalışmada work engagement işe tutkunluk olarak ele alınmıştır. İşe tutkunluk kavramı ilk kez William A. Kahn tarafından kullanılmıştır. Kahn işe tutkunluk kavramının oluşmasında bireyin iş yerinde üstlendiği roller ile kişisel özellikleri arasındaki uyumun önemli bir etkiye sahip olduğuna dikkat çekmiştir. Örgütlerin çalışanlarına, iş rolleri ve kişilik özellikleri ile uyumlu bir çalışma ortamı oluşturduklarında bireylerin ruhsal anlamdaki tatmininin artacağını belirtmiştir. Schaufeli işe tutkunluğu, "dinçlik, adanma ve yoğunlaşma boyutlarından oluşan çalışanların iş süresi esnasındaki olumlu ruh halleri olarak tanımlamıştır" (Kaplanseren ve Örcü, 2018: 1-2).

Bu araştırmanın amacı akademisyenlerin kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluğa etkisini incelemektir. Alanyazında katılımcıların öğrenen örgüt kültürü algıları ile bu iki değişkenin birlikte ele alındığı çalışmaya rastlanmamış olması açısından bu çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte alanyazında bu konular üzerinde yapılan çalışmalara kıyasla bu araştırma örneğinin çalışma sonuçlarını daha kıymetli kılacağı düşünülmektedir.

1. Araştırmada Ele Alınan Değişkenler Arasındaki İlişki

Alanyazında öğrenen örgüt kavramı üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla eğitim kurumları örneğinde yürütüldüğü görülmektedir. Bunun nedeni bu kurumların temel faaliyetlerinin eğitim ve araştırma olması olabilir. Ancak araştırma yapmak, bilgi üretmek, öğreniyor olmak öğrenen bir örgüt olduğu anlamına gelmemektedir. Üniversiteler öğrenme ve araştırma temelli kurumlar olmalarına rağmen üst yönetimin tarafsızlığını koruyamaması, ekonomik, politik veya coğrafik engeller nedeniyle öğrenen örgüt için gerekli kurum kültürünü oluşturmaları her zaman mümkün olamamaktadır (Toylan ve Göktepe, 2010: 62-67). Buna rağmen üniversitelerde bireylerin özellikle de akademisyenlerin öğrenen bir örgüt olabilmek için gerekli olan temel özellikleri sınıfta ve araştırma alanlarında yansıttığı görülmektedir (Gürkan, 2007: 125). Bununla birlikte her ne kadar akademisyenlik mesleği, genç nesillerin yetiştirilmesi ve bilimsel araştırma faaliyetlerini içermesi gibi nedenlerden dolayı çoğu insan tarafından anlamlı bir iş olarak nitelendirilse de tüm akademisyenler yaptıkları işi anlamlı bulmayabilir, çünkü her insanın hayatta farklı öncelikleri, beklentileri, amacı ve hayalleri vardır (Seçkin, 2018: 143). Alparslan vd. (2023) tarafından akademisyenlik mesleğinde işin anlam kaynaklarını belirlemeye yönelik yapılan çalışmada akademisyenlerin faydalı olma, tutku, gelişim ve öğrenme, hayatın anlamı, bilimsel katkı en fazla benimsedikleri anlam kaynakları arasında yer almıştır. Seçkin (2018) tarafından akademisyenler üzerinde yapılan çalışmada da akademisyenlerin yaptıkları işi kısmen anlamlı buldukları ve yaptıkları işi anlamlı bulma düzeyleri arttıkça iş tatminlerinin ve işe tutkunluklarının arttığı saptanmıştır.

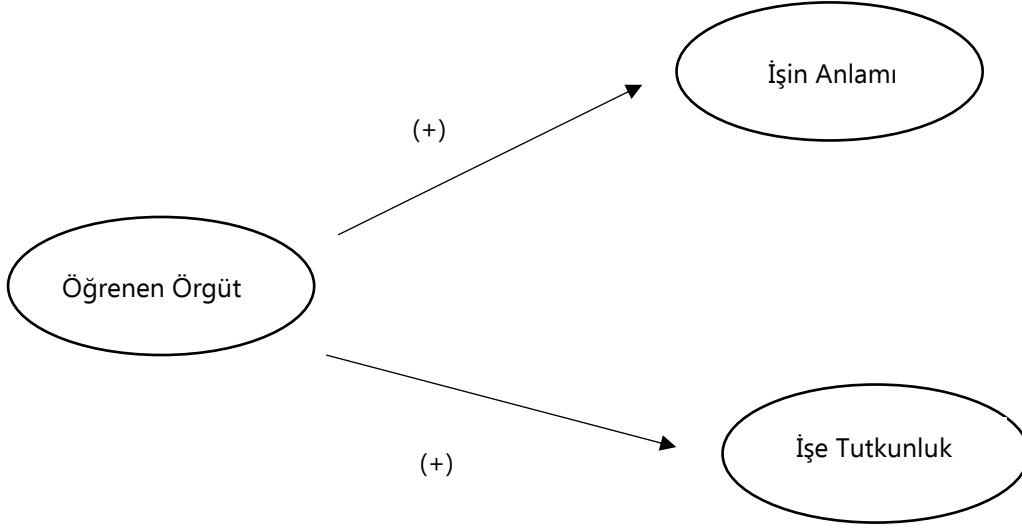
Öğrenen örgüt konusunda farklı kurum ve örneklem üzerinde yapılan araştırmalarda öğrenen örgütlerin örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık, örgütsel güven, iş tatmini, iş doyumunu, iç girişimciliği, bireysel performans, bireysel yaratıcılık ve psikolojik güçlendirme üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır (Arslan ve Demirci, 2015: 31-35; Artüz, 2020: 87; Basım vd., 2009: 55; Ersen ve Akyüz, 2022: 114; Safia ve Ayık, 2022: 67; Seymen ve Kaygın, 2017: 135; Tetik, 2021: 621; Toplu ve Akça, 2013: 221; Toksöz, 2015: 185- 186; Turan vd., 2011: 627; Yılmaz, 2023: 838).

Blau (1964) tarafından geliştirilen Sosyal Mübadele Teorisi (Ateş, 2017: 150), bu araştırma kapsamında akademisyenlerin kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt kültürü algılarının yaptıkları işi anlamlı bulma düzeylerini ve işe yönelik tutkunluklarını olumlu yönde etkileyeceği düşüncesine temel dayanak oluşturmaktadır. Kişiler arasındaki ilişkileri değişim süreçleri açısından kavramsallaştıran sosyal mübadele kuramı, sosyal etkileşim sürecinde karşılıklı bağların, kişilerin sorumluluklarını yerine getirmesiyle oluştuğunu savunmaktadır. Bu teori etkileşim sürecinde kişilerin adil olarak kabul ettikleri sınırlar çerçevesinde faydalarını maksimum düzeye çıkarmaya çalıştıkları bir değiş tokuş zemininde ele alınmaktadır. Kısaca sosyal mübadele teorisinin ana unsurunu oluşturan karşılılık normu, kişilerin elde ettikleri faydalar için karşılık vermeleri gerektiği anlayışına dayanmaktadır (Çarıncı ve Ekşili, 2023: 72). Sosyal mübadele teorisinin yönetim alanındaki yansımaları incelendiğinde çalışanlarına olumlu yaklaşan örgütlerde karşılılık normu doğrultusunda çalışanların da örgütlerine karşı olumlu iş tutum ve davranışları gösterdiği saptanmıştır (Ateş, 2017: 152). Bu doğrultuda örgütsel demokrasinin, adaletin ve güvenin hakim olduğu, tüm çalışanları sürece dahil ederek birlikte öğrenme anlayışını benimseyen (örn., örgütün çalışanı eğitmesi ve çalışanın işini en iyi şekilde yapmak için öğrenmeye çabalaması), personel güçlendirmeye önem veren, uzun süreli etkileşimin vurgulandığı, takım çalışmasının benimsendiği, yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin desteklendiği örgütlerde çalışan bireyler, örgütlerine yönelik oluşacak olumlu sosyal mübadele algıları doğrultusunda anlam, saygı görme, aidiyet, özerklik, yetkinlik, bağlılık ve tutkunluk gibi temel insani gereksinimlerini karşılayabilecektir (Karagonlar vd., 2015: 416). Bu teori ve alanyazındaki araştırma sonuçları doğrultusunda araştırmamızın hipotez ve modeli aşağıda geliştirilmiştir:

H1: Akademisyenlerin öğrenen örgüt kültürüne ilişkin algıları işin anlamını olumlu yönde etkiler.

H2: Akademisyenlerin öğrenen örgüt kültürüne ilişkin algıları işe tutkunluğu olumlu yönde etkiler.

Yapılan araştırmalardan yola çıkarak araştırmanın modeli aşağıdaki şekilde kurulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2. Yöntem

2.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki bir devlet üniversitesinde görev yapan 1530 akademisyen oluşturmaktadır ($N = 1530$). Araştırmayı uygulamadan önce etik kurul ve ilgili kurumdan yazılı izinler alınmıştır. Araştırma verileri katılımcıların gönüllük esasına dayalı olarak kolayda örnekleme yöntemine göre çevrimiçi anket tekniği aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma kapsamında geri dönüşü olan 215 anket araştırmanın örneklemini oluşturmuştur ($n = 215$). Bryman ve Cramer (2001: 263) örneklem büyüklüğünün ölçekteki madde sayısının en az beş katı hatta mümkünse on katı civarında olması gerektiğini belirtmiştir (Tavşancıl, 2010: 51; Yurdakal ve Kırmızı, 2019: 725). Bu kapsamda araştırma örnekleminin ($n = 215$) ölçekteki madde sayısının (35) beş katından fazla olduğu için kabul edilebilir bir örneklem büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir.

Araştırmaya katılan akademisyenlerin çoğunluğu erkek ($n = 119$, %55.3) olup evli ($n = 165$, %76.7) ve 31- 40 yaş aralığındadır ($n = 104$, %48.4). Ayrıca araştırmaya katılan akademisyenlerin çoğunluğu Öğretim Görevlisi ($n = 61$, %28.4) olarak görev yapmakla birlikte 10 yıldan az ($n = 111$, %51.6) kurumda çalışma yılına ve 10- 20 yıl aralığında toplam çalışma yılına ($n = 104$, %48.4) sahiptir.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veriler dört bölümden oluşan bir anket formu aracılığıyla toplanmıştır. Birinci bölümde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemek için 'Kişisel Bilgi Formu', ikinci bölümde kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algılarını ölçmek amacıyla 'Öğrenen Örgüt Ölçeği', üçüncü bölümde işlerine yükledikleri anlamı

değerlendirmek amacıyla 'İşin Anlamı Ölçeği' ve dördüncü bölümde işe ilişkin tutkunluk düzeylerini saptamak amacıyla 'İşe Tutkunluk Ölçeği' kullanılmıştır.

Öğrenen Örgüt Ölçeği: Çetin ve Baydar (2021) tarafından geliştirilen ve geçerlilik ve güvenilirliği yapılan ölçek 16 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar; Örgütsel Öğrenme 7 ifade, Yenilikçi Öğrenme 4 ifade ve Vizyoner Öğrenme 5 ifade şeklinde sıralanmaktadır. Ölçekteki ifadeler beşli Likert tipi ile ölçülmüştür (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı .96 olarak bulunmuştur.

İşin Anlamı Ölçeği: Steger vd. (2012) tarafından geliştirilen ölçek 10 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar; İşin Pozitif Anlamı 4 ifade, İşten Anlam Yaratma 3 ifade ve Çoğunluğun İyiliği 3 ifade şeklinde sıralanmaktadır. Ölçekte bir adet ters ifade bulunmakta olup, bu ifadeye ilişkin veriler analiz öncesi ters çevrilerek puanlanmıştır. Ölçekteki ifadeler beşli Likert tipi ile ölçülmüştür (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5= Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğin Türkçe güvenilirlik ve geçerliliği Akın vd. (2013) tarafından (Cronbach alfa katsayısı ,82 / ,93 arasında) ve Polatçı ve Sobacı (2021) tarafından 10 ifade ve üç boyutta (Cronbach alfa katsayısı .76 / .85 arasında) gerçekleştirilmiştir.

İşe Tutkunluk Ölçeği: Schaufeli vd. (2006) tarafından geliştirilen ölçek 9 ifade ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte yer alan boyutlar; İşe İstek Duyma 3 ifade, İşe Adanma 3 ifade ve İşe Yoğunlaşma 3 ifade şeklinde sıralanmaktadır. Ölçekteki ifadeler altılı Likert tipi ile ölçülmüştür (1= Asla, 6= Her Zaman). Ölçeğin Cronbach alfa katsayısı (Cronbach alfa katsayısı .60 / .88) şeklindedir. Türkçe geçerlilik ve güvenilirliği Eryılmaz ve Doğan (2012) tarafından 9 ifade ve 3 boyutta (Cronbach alfa katsayısı .94) gerçekleştirilmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Veriler, SPSS programında analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar (sayı, yüzde, ortalama ve standart sapma), pearson korelasyon testi ve regresyon analizi kullanılmıştır. Analizlere başlamadan önce katılımcıların soruları eksik cevaplandırıp cevaplandırmadığını belirlemek amacıyla kayıp değer analizi yapılmış olup verinin kayıp değer içermediği saptanmıştır (MVA = %0). Sonrasında verilerin normal dağılıma uygunluğu test edilmiştir. Verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığını saptamak amacıyla çarpıklık ve basıklık değerleri dikkate alınmıştır. Kline (2011) tarafından bir verinin normal dağılıma sahip olması için çarpıklık değerlerinin ± 3 aralığında ve basıklık değerlerinin ± 10 aralığında olması gerektiği belirtilmiştir (Develi vd., 2018: 667). Ölçekte yer alan her bir maddeye uygulanan çarpıklık - basıklık testinde verilerin eşik değerleri sağladığı görülmüştür (çarpıklık üst değeri: -2.19, basıklık üst değeri: 5.36). Bu nedenle verilerin normal dağılım gösterdiği söylenebilir.

2.4. Güvenilirlik Analizi

Tablo 1: Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Madde	Cronbach Alfa	Düzeltilmiş Madde Korelasyon Aralığı	Toplam
Öğrenen Örgüt	16	.974	.762 - .899	
İşin Anlamı	10	.896	.426 - .789	
İşe Tutkunluk	9	.938	.621 - .881	

Veri toplama aracında yer alan maddelerin içsel tutarlılık gösterip göstermediğini test etmek için öncelikle düzeltilmiş madde-toplam korelasyonları incelenmiş ve ilgili katsayıların 0.30 ve üzerinde olduğu belirlenmiştir.

Bu durum ölçeklerin genel yapısı ile maddeleri arasındaki ilişkinin yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Field, 2009; Çavuş ve Develi, 2022: 116). Güvenilirlik analizi sonuçları incelendiğinde ise Cronbach alfa (α) katsayılarının, $\alpha > .70$ eşik değeri (Cronbach, 1951; Nunnally, 1978; Çavuş ve Develi, 2022: 116) sağladığı görülmektedir. Dolayısıyla ölçeklerin yeterli düzeyde güvenilir olduğu söylenebilir (Cronbach alfa katsayısı .89 / .97).

3. Bulgular

3.1. Korelasyon Analizi Sonuçları

Akademisyenlerin kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algıları ile işin anlamı ve iş tutkunluk arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Değişkenlere ilişkin korelasyon katsayıları, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2' de görülmektedir.

Tablo 2: Korelasyon Analizi

	Ort.	SD.	ÖÖ	YÖ	VÖ	ÖÖG	IPA	IAY	CI	IAG	IID	IA	IY	ITG
Örgütsel Öğrenme (ÖÖ)	3.01	1.02	r 1											
Yenilikçi Öğrenme (YÖ)	2.69	1.05	r .867**	1										
Vizyoner Öğrenme (VÖ)	2.80	1.05	r .880**	.894**	1									
Öğrenen Örgüt Genel (ÖÖG)	2.86	1.00	r .967**	.947**	.960**	1								
İşin Pozitif Anlamı (IPA)	4.53	.54	r .294**	.274**	.286**	.298**	1							
İşten Anlam Yaratma (IAY)	4.37	.78	r .243**	.259**	.281**	.270**	.630**	1						
Çoğunluğun İyiiliği (CI)	4.13	.80	r .184**	.202**	.166*	.191**	.494**	.662**	1					
İşin Anlamı Genel (IAG)	4.36	.59	r .279**	.285**	.284**	.294**	.817**	.896**	.850**	1				
İşe İstek Duyuma (IID)	4.48	1.18	r .450**	.479**	.438**	.473**	.590**	.536**	.470**	.620**	1			
İşe Adanma (IA)	4.95	1.07	r .404**	.426**	.393**	.423**	.680**	.686**	.613**	.770**	.814**	1		
İşe Yoğunlaşma (IY)	4.95	.93	r .282**	.318**	.266**	.298**	.610**	.458**	.413**	.573**	.646**	.711**	1	
İşe Tutkunluk Genel (ITG)	4.79	.964	r .426**	.457**	.411**	.447**	.691**	.622**	.554**	.725**	.921**	.935**	.853**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 2'de değişkenler arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren korelasyon katsayıları ± 0.10 düşük, ± 0.30 orta ve ± 0.50 ise yüksek düzeyli bir ilişkiyi ifade etmektedir (Çavuş ve Develi, 2022: 117; Field, 2009). Buna göre katılımcıların kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algıları ile işe yükledikleri anlam arasında olumlu yönde ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır ($r = .29$, $p < .01$). Ayrıca katılımcıların kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algıları ile işlerine ilişkin tutkunlukları arasında olumlu yönde ve orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir ($r = .44$, $p < .01$). Bununla birlikte katılımcıların işe yükledikleri anlam ile işe yönelik tutkunlukları arasında olumlu yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r = .72$, $p < .01$). Buna göre

öğrenen örgüt ve tüm alt boyutlarının işin anlamı ve işe tutkunluk ile genel anlamda olumlu yönde anlamlı bir birlikte değişim ilişkisine sahip olduğu söylenebilir. Böylelikle katılımcıların öğrenen örgüt kültürüne ilişkin algılarının artması durumunda işe yönelik yükledikleri anlam ve tutkunlukları da artış göstermektedir.

3.2. Regresyon Analizi Sonuçları

Akademisyenlerin kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve iş tutkunluğa etkisini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3 ve Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 3: Öğrenen Örgüt ve Alt Boyutlarının İşin Anlamı Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	b	S.H.	β	Model İstatistikleri	D-W
1	Örgütsel Öğrenme	İşin Anlamı	.161	.038	.279	$R^2 = .078$ Düz. $R^2 = .073$ F= 17.944 P < .000	1.969
	Yenilikçi Öğrenme		.161	.037	.285	$R^2 = .081$ Düz. $R^2 = .077$ F= 18.878 P < .000	1.986
	Vizyoner Öğrenme		.160	.037	.284	$R^2 = .080$ Düz. $R^2 = .076$ F= 18.636 P < .000	1.961
	Öğrenen Örgüt Genel		.174	.039	.294	$R^2 = .086$ Düz. $R^2 = .082$ F= 18.636 P < .000	1.975

Not. VIF: Varyans büyütme faktör değerleri (Örgütsel Öğrenme = 1.000, yenilikçi öğrenme = 1.000, vizyoner öğrenme = 1.000, öğrenen örgüt genel= 1.000).

*p < .05, ***p < .001

Tablo 3’de regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Regresyon analizi kapsamında kurulan birinci modele ait varyans büyütme katsayıları (*VIF*) ve Durbin-Watson (*D-W*) katsayıları incelenmiştir. Buna göre kurulan modelde çoklu doğrusallık durumunun bir problem oluşturmadığı ($VIF < 5$) ve otokorelasyon durumunun da bir problem oluşturmadığı ($D-W < 2$) belirlenmiştir (Çavuş ve Develi, 2022: 118; Durbin ve Watson, 1971; O'Brien, 2007).

Birinci modelin sonuçlarına göre öğrenen örgüt ve tüm alt boyutlarının işin anlamını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Buna göre öğrenen örgüt işin anlamında meydana gelen değişimin %8’ini açıklamaktadır (Düz. $R^2 = .082$). Bununla birlikte öğrenen örgüt ve tüm alt boyutlarının işin anlamı üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p < .001$). Ayrıca öğrenen örgütte bir birim standart sapmalı artışın işin anlamı üzerinde .29 düzeyinde etkili olduğu söylenebilir ($\beta = .294$). Öğrenen örgüt alt boyutları incelendiğinde yenilikçi öğrenme boyutunun diğer boyutlara kıyasla yüksek (Düz. $R^2 = .077$, $\beta = .285$), örgütsel öğrenme alt boyutunun ise düşük (Düz. $R^2 = .073$, $\beta = .279$), açıklama ve etki düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Yani öğrenen örgütün işin anlamını tahmin etmede olumlu yönde katkı yaptığı anlaşılmaktadır. Böylelikle araştırma kapsamında kurulan H1 hipotezi desteklenmiştir.

Tablo 4: Öğrenen Örgüt ve Alt Boyutlarının İşe Tutkunluk Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	b	S.H.	β	Model İstatistikleri	D-W
2	Örgütsel Öğrenme	İşe Tutkunluk	.399	.058	.426	$R^2 = .181$ Düz. $R^2 = .177$ F= 47.125 P < .000	1.931
	Yenilikçi Öğrenme		.418	.056	.457	$R^2 = .209$ Düz. $R^2 = .205$ F= 56.263 P < .000	1.983
	Vizyoner Öğrenme		.374	.057	.411	$R^2 = .169$ Düz. $R^2 = .165$ F= 43.330 P < .000	1.965
	Öğrenen Örgüt Genel		.430	.059	.447	$R^2 = .200$ Düz. $R^2 = .196$ F= 53.163 P < .000	1.961

Not. VIF: Varyans büyütme faktör değerleri (Örgütsel Öğrenme = 1.000, yenilikçi öğrenme = 1.000, vizyoner öğrenme = 1.000, öğrenen örgüt genel= 1.000).

*p < .05, ***p < .001

Tablo 4’de regresyon analizi sonuçları yer almaktadır. Regresyon analizi kapsamında kurulan ikinci modele ait varyans büyütme katsayıları (VIF) ve Durbin-Watson (D-W) katsayıları incelenmiştir. Buna göre kurulan modelde çoklu doğrusallık durumunun bir problem oluşturmadığı (VIF < 5) ve otokorelasyon durumunun da bir problem oluşturmadığı (D-W < 2) belirlenmiştir (Çavuş ve Develi, 2022: 118; Durbin ve Watson, 1971; O'Brien, 2007).

İkinci modelin sonuçlarına göre öğrenen örgüt ve tüm alt boyutlarının işe tutkunluğu olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Buna göre öğrenen örgüt işe tutkunlukta meydana gelen değişimin yaklaşık %20’sini açıklamaktadır (Düz. $R^2 = .196$). Bununla birlikte öğrenen örgüt ve tüm alt boyutlarının işe tutkunluk üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p < .001$). Ayrıca öğrenen örgütte bir birim standart sapmalık artışın işe tutkunluk üzerinde .45 düzeyinde etkili olduğu söylenebilir ($\beta = .447$). Öğrenen örgüt alt boyutları incelendiğinde yenilikçi öğrenme boyutunun diğer boyutlara kıyasla yüksek (Düz. $R^2 = .205$, $\beta = .457$), vizyoner öğrenme alt boyutunun ise düşük (Düz. $R^2 = .165$, $\beta = .411$), açıklama ve etki düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Yani öğrenen örgütün işe tutkunluğu tahmin etmede olumlu yönde katkı yaptığı anlaşılmaktadır. Böylelikle araştırma kapsamında kurulan H2 hipotezi desteklenmiştir.

Araştırma kapsamında kurulan iki modele ilişkin yapılan regresyon analizi sonucunda katılımcıların örgütlerine yönelik öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluğu olumlu yönde etkilediği saptanmıştır. Ayrıca öğrenen örgüt alt boyutlarından yenilikçi öğrenme boyutunun diğer boyutlara kıyasla işin anlamı ve işe tutkunluk üzerinde daha etkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç günün hızla değişen çevre koşullarında örgütlerin etkinlik, verimlilik ve kârlılığı sürdürülebilmeleri için çalışanlarına sürekli öğrenme imkânı veren, yenilikçi ve yaratıcı fikirlerin ortaya çıkmasını destekleyen ve birlikte öğrenen bir örgüt haline gelmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmada akademisyenlerin kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluğa etkisi incelenmiştir. Bu amaçla bir devlet üniversitesinde görev yapan akademisyenlerden konu ile ilgili veriler toplanmış ve bu veriler doğrultusunda araştırma kapsamında geliştirilen hipotezler test edilmiştir.

Elde edilen veriler doğrultusunda yapılan pearson korelasyon analizi sonucunda, akademisyenlerin kurumlarına ilişkin öğrenen örgüt kültürü algıları ile işin anlamı ve işe tutkunluk arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında bu araştırma sonucunu destekleyen veya desteklemeyen bir araştırma sonucuna rastlanmamıştır. Bununla birlikte katılımcıların işe yükledikleri anlam ile işe yönelik tutkunlukları arasında olumlu yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Alanyazında işin anlamı ve işe tutkun arasındaki ilişkiyi saptayan benzer çalışma sonuçları yer almaktadır (Fouche vd., 2017: 1; Geldenhuys vd., 2014: 1; Hoole ve Bonnema, 2015: 1; May vd., 2004: 11; Seçkin, 2018: 154).

Elde edilen veriler doğrultusunda yapılan regresyon analizi sonucunda, katılımcıların kurumlarına yönelik öğrenen örgüt kültürü algılarının işin anlamı ve işe tutkunluk üzerinde olumlu yönde anlamlı bir etki gösterdiği tespit edilmiştir. Alanyazında öğrenen örgütün işin anlamı üzerindeki etkili olduğu sonucunu destekleyen veya desteklemeyen bir araştırma sonucuna rastlanmamıştır. Bununla birlikte alanyazında öğrenen örgütün işe tutkunluğu olumlu yönde etkilediğini saptayan benzer çalışma sonuçları yer almaktadır (Anwar ve Niode, 2017: 159; Hanaysha, 2016: 289; Hussein vd., 2017: 17; Lin ve Lee, 2017: 3463; Malik ve Garg, 2020: 1071; Margana vd., 2019: 214; Sari ve Palupiningdyah, 2020: 152; Song vd., 2018: 249; Song vd., 2014: 290). Tyas vd. (2024: 53) tarafından yapılan çalışmada ise öğrenen örgüt kültürü algısının işe tutkunluk üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Bu araştırma sonuçlarından hareketle örgütlerin tam anlamıyla öğrenen bir örgüt haline geldiklerinde hem birey hem de örgüt açısından olumlu etkiler elde edebileceği söylenebilir.

Araştırmanın tek bir üniversitede yapılması ve evrenin belli olduğu örneklem büyüklüğü formülü ile belirlenen örneklem sayısına ($n = 308$) ulaşamaması nedeniyle araştırma sonuçlarının genellenememesi bu araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Araştırmanın diğer bir sınırlılığı da araştırma sonuçlarını destekleyecek çalışma sayısının yeterli olmamasıdır. Bu nedenle bu değişkenlerin farklı sektörlerde ve üniversitelerde daha büyük bir örneklem üzerinde araştırılması önerilmektedir.

Kaynakça

- Akın, A., Hamedoglu, M. A., Kaya, Ç. ve Sarıçam, H. (2013). Turkish Version of The Work and Meaning Inventory (WAMI): Validity and Reliability Study. *Journal of European Education*. 3(2): 11-16.
- Alparslan, A. M., Yastioğlu, S. ve Polatçı, S. (2023). İşin Anlam Kaynakları Ölçeği: Ölçek Geliştirme, Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 15(3): 2028-2047.
- Anwar, R. and Niode, S. H. M. (2017). The Effects of Learning Organization Towards Employees' Innovative Behavior Mediated by Work Engagement (A Study in Indonesia). *International Conference of Organizational Innovation. Advances in Intelligent Systems Research*. 131: 159-164.
- Arslan, R. ve Demirci, K. (2015). 3. Örgütlerde Öğrenen Örgüt Kültürüne İlişkin Algıların Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi ve Kamu Kurumunda Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (43): 24:38.
- Artüz, S. D. (2020). Dijital Liderlik Uygulaması ile Öğrenen Örgüt İlişkisinin Bireysel Performansa Etkisi. *İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Ateş, M. F. (2017). 3. Bölüm Sosyal Mübadele Teorisi (Social Exchange Theory) (Ö. Turunç ve H. Turgut, Ed.). *Yönetim ve Strateji 101 Teori ve Yaklaşım* (ss. 125-163). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Basım, H. N., Şeşen, H., Sözen, C. ve Hazır, K. (2009). Çalışanların Öğrenen Örgüt Algısının Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. (22): 55-66.
- Bryman, A. and Cramer, D. (2001). *Quantitative Data Analysis with SPSS Release on for Windows*. Philadelphia: Routledge.
- Coşkun, R. (2000). Geleneksel Organizasyondan Öğrenen Organizasyona Geçiş: Teorik Çerçeve ve Uygulamaya Yönelik Öneriler. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (2): 109-116.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient Alpha and The Internal Structure of Tests. *Psychometrika*. 16(3): 297-334. <https://doi.org/10.1007/BF02310555>
- Çarıkcı, H. ve Ekşili, N. (2023). Gruplar ve Sosyal Etki (A. M. Alparslan ve S. Polatçı, Ed.). *Örgütsel Davranış Kuram ve Kavramlar Sözlüğü* (ss. 67-75). Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Çavuş, M. F. ve Develi, A. (2022). Entropik Örgüt İklimi, Örgütsel Umursamazlık ve İş Tatmini: Kavramlar ve Ölçme Araçları. *Journal Of Organizational Behavior Studies*. 2(2): 110-123.
- Çetin, M. ve Baydar, F. (2021). Öğrenen Örgüt Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*. 54(54): 75-96.
- Develi, A., Çavuş, M. F., ve Öz, B. (2018). Psikolojik Personel Güçlendirmeyi Yöneticinin Güç Kaynaklarıyla Açıklamak: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*. 10(4): 661-680.
- Durbin, J. and Watson, G. S. (1971). Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression. III. *Biometrika*, 58(1): 1-19. <https://doi.org/10.2307/2334313>.
- Eryılmaz, A. ve Doğan, T. (2012). İş Yaşamında Öznel İyi Oluş: Utrecht İşe Bağlılık Ölçeğinin Psikometrik Niteliklerinin İncelenmesi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*.15(1): 49-55.
- Ersen, N. ve Akyüz, İ. (2022). Odun Esaslı Levha Endüstrisinde Öğrenen Örgüt Algısının Örgütsel Güven Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi: Yapısal Eşitlik Modeli. *Turkish Journal of Forest Science*. 6(1): 114-128.

- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS: And Sex and Drugs and Rock 'N' Roll*. Sage Publications.
- Fouche, E., Rothmann, S. and Vyver, C. (2017). Antecedents and Outcomes of Meaningful Work Among School Teachers. *SA Journal of Industrial Psychology*. 43(1): 1-10.
- Garvin, D. (1993). Building a Learning Organization. *Harvard Business Review*. July- August, 78-91.
- Geldenhuis, M., Taba, K. and Venter, C. M. (2014). Meaningful Work, Work Engagement and Organisational Commitment. *SA Journal of Industrial Psychology*. 40(1): 1-10.
- Gürkan, G. Ç. (2007). Öğrenen Örgütler: Yüksek Öğrenim Kurumlarının Öğrenen Örgüt Olması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 5(2): 118-130.
- Hanaysha, J. (2016). Testing The Effects of Employee Engagement, Work Environment, and Organizational Learning on Organizational Commitment. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*. 229: 289-297.
- Hoole, C. and Bonnema, J. (2015). Work Engagement and Meaningful Work Across Generational Cohorts. *SA Journal of Human Resource Management*. 13(1): 1-11.
- Hussein, N., Razak, N. A. A. and Omar, M. K. (2017). Learning Organization and Work Engagement: An Empirical Evidence of A Higher Learning Institution in Malaysia. *Information Management and Business Review*. 9(1): 17-22.
- Kaplanseren, S. ve Örucü, E. (2018). İşe Tutkunluğun Örgütsel Vatandaşlığa Etkisi: Otel Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*. 7(1): 1-19.
- Karagonlar, G., Öztürk, E. B. ve Özmen, Ö. N. (2015). Çalışanın Örgütle Sosyal Mübadele Algısı ve İşten Ayrılma Niyeti: İşe Cezbolmanın ve Öz Yeterliliğin Rolü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*. 42: 411-433.
- Kıngır, S. ve Mesci, M. (2007). Öğrenen Organizasyonlar. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(19): 63-81.
- Lin, H. C. and Lee, Y. D. (2017). A Study of The Influence of Organizational Learning on Employees' Innovative Behavior and Work Engagement by a Cross-Level Examination. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. 13(7): 3463-3478.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling* (3rd ed.). Guilford Press.
- Malik, P. and Garg, P. (2020). Learning Organization and Work Engagement: The Mediating Role of Employee Resilience. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(8): 1071-1094.
- Margana, G. S., Widodo, S. E. and Mukhtar, M. (2019). A Study of the Influence of Transformational Leadership, Organizational Learning on Employees Innovative Behavior and Work Engagement at Sekolah Bahasa Polri. *ICAS*. 343(Icas): 214-219. <https://doi.org/10.2991/icas-19.2019.44>
- May, D. R., Gilson, R. L. and Harter, L. M. (2004). The Psychological Conditions of Meaningfulness, Safety and Availability and The Engagement of The Human Spirit at Work. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*. 77: 11-37.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. McGraw-Hill.
- O'Brien, R. M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors. *Quality & Quantity*, 41(5): 673-690. <https://doi.org/10.1007/s11135-006-9018-6>

- Polatçı, S. ve Sobacı, F. (2021). Covid-19 Küresel Salgınında İş Performansı İçin Aranılan Kaynak Olarak İşin Anlamı: Doktorlar Üzerine Bir Araştırma. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 26(2): 185-207.
- Safia, M. ve Ayık, A. (2022). Dönüşümcü Liderlik ile Okulların Öğrenen Örgüt Olma ve Öğretmenlerin İş Tatmini Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Asya Studies. 6(21): 67-84.
- Sari, F. K. and Palupiningdyah, P. (2020). The Effect of Mediation Work Engagement to Procedural Justice and Organizational Learning on The Innovative Behavior. Management Analysis Journal. 9(2): 152-160.
- Seçkin, Ş. N. (2018). Yapılan İşin Anlamlılığı ve İşe Tutkunluk İlişkisi: Akademisyenler Üzerine Bir Araştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9(1): 143-160.
- Senge, P. M. (2017). Beşinci Disiplin Öğrenen Organizasyon Sanatı ve Uygulaması (Ayşegül İldeniz, Ahmet Doğukan ve Barış Pala, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Seymen, S. ve Kaygın, E. (2017). Öğrenen Organizasyon Algısı ve İç Girişimcilik İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi. 2(2): 135-151.
- Schaufeli, W. B., Bakker, A. B. and Salanova, M. (2006). The Measurement of Work Engagement With a Short Questionnaire: A Cross-National Study. Educational and psychological measurement. 66(4): 701-716.
- Song, J. H., Chai, D. S., Kim, J. and Bae, S. H. (2018). Job Performance in The Learning Organization: The Mediating Impacts of Self-Efficacy and Work Engagement. Performance Improvement Quarterly, 30(4): 249-271.
- Song, J. H., Lim, D. H., Kang, I. G. and Kim, W. (2014). Team Performance in Learning Organizations: Mediating Effect of Employee Engagement. The learning organization. 21(5): 290-309.
- Steger, M. F., Dik, B. J. and Duffy, R. D. (2012). Measuring Meaningful Work: The Work and Meaning Inventory (WAMI). Journal of Career Assessment. 20(3): 322- 337.
- Tavşancıl, E. (2010). Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Tetik, S. (2021). Öğretmenlerin Öğrenen Örgüt Algısının Bireysel Yaratıcılıklarına Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Salıhlı Örneği. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. (38): 621-659.
- Toksöz, S. (2015). Çalışanların Öğrenen Örgüt Algılarının İş Tatmini, Örgütsel Bağlılık ve Örgüt İçi Girişimcilikleri Üzerindeki Etkisi: Bilişim Sektörü Üzerine Bir Çalışma. İstanbul: Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Toplu, D. ve Akça, M. (2013). Öğrenen Organizasyonun Psikolojik Güçlendirme Üzerindeki Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi. 2(23): 221-235.
- Toylan, N. V. ve Göktepe, E. A. (2010). Öğrenen Organizasyon Olarak Üniversiteler: Türkiye'deki Bir Devlet Üniversitesinde Durum Analizi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 2(1): 61-68.
- Turan, S., Karadağ, E. ve Bektaş, F. (2011). Üniversite Yapısı İçerisinde Öğrenen Örgüt ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi. 4(4): 627-638.
- Tyas, A. A. W. P., Wahyuningsih, D. and Ummanah, U. (2024). The Role of Innovation in Mediating Organizational Learning and Personality towards Work Engagement In Indonesian SME's. Moneter: Jurnal Keuangan dan Perbankan. 12(1): 53-63.

-
- Uzunbacak, H. H. ve Akçakanat, T. (2018). İşin Anlamı, Zindelik, Mutluluk ve İş tatmini İlişkileri Üzerine Görgül Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 17(68): 1691-1702.
- Yılmaz, K. (2023). Demir Çelik Sektöründe Çalışanların Öğrenen Örgüt Algılarının İş Doyumları Üzerindeki Etkileri. *Business & Management Studies: An International Journal*. 11(3): 838-860.
- Yurdakal, İ. H. ve Kırmızı, F. S. (2019). Okumaya Yönelik Tutum Ölçeği Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Elementary Education Online*.18(2): 714-733.

GRUBEL-LLOYD ENDEKSİ İLE ENDÜSTRİ-İÇİ TİCARET ANALİZİ: TÜRKİYE İLE GÜNEY KORE OTOMOTİV SEKTÖRÜ*

INTRA-INDUSTRY TRADE ANALYSIS WITH GRUBEL-LLOYD INDEX: TURKEY AND SOUTH KOREA AUTOMOTIVE SECTOR

Ayşegül KURT¹

Makale Başvuru Tarihi: 01.07.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 04.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Özet

Otomotiv endüstrisi, bulunduğu ülkede ihracatı ve istihdamı artırarak vergi geliri kaynağı oluşturmaktadır. Bu nedenle, bir ülkenin ekonomik büyümesi için kritik öneme sahiptir. Otomotiv sektörünün ekonomideki sürükleyici-lokomotif etkisi, diğer sanayi dalları ile bağlantısı, ülkeler arasında otomotiv ticaretinin nasıl gerçekleştiği sorusunu gündeme getirmektedir. Aynı ya da benzer endüstrilerde üretilmiş ürünlerin eşanlı olarak hem ithalatının hem de ihracatının yapıldığı ticaret şekli olan endüstri-İçi ticaret kavramı günümüz uluslararası ticaretini açıklamakta kullanılan Yeni Dış Ticaret Teorileri'nin içinde yer almaktadır. Otomotiv devi olarak kabul edilen Güney Kore ile yakın zamanda yerli otomobil markasını piyasaya sunan Türkiye'nin otomotiv ticaretinin endüstri-İçi ticaret değeri bu çerçevede çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bir ülkenin belirli bir sektörde endüstri-İçi ticaretinin varlığının tespit edilmesine yönelik farklı yöntemler bulunmakla birlikte bu yöntemlerden en yaygın kullanılanı Grubel-Lloyd'un Endüstri-İçi Ticaret Endeksi'dir. Bu yöntem ile ülkelerin dış ticaret verileri kullanılarak 0-1 arasında değer alan bir endeks oluşturulmaktadır. Türkiye ile Güney Kore'nin otomotiv sektöründe endüstri-İçi ticaretinin tespit edildiği bu çalışmada, HS ürün sınıflaması ve dört haneli ürün grubu (7843) verileri kullanılmıştır. Bu veriler ile yazar tarafından Grubel-Lloyd Endüstri-İçi Ticaret Endeksi hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, 2000 ile 2023 yılları arasında Türkiye ile Güney Kore otomotiv endüstri-İçi ticaret endeksinin en yüksek olduğu yıllar sırasıyla 2009 (0,37) ve 2010 (0,20) 2021-2022 (0,16) olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin ara mal ithalatında bulunması, sektördeki AR-GE çalışmalarının henüz tamamlanmamış olması ve Güney Kore'nin piyasa gücü endüstri-İçi ticaret değerlerinin düşük olmasının temel nedenleri arasında yer alabilmektedir. Bu doğrultuda endüstri-İçi ticaretin, ölçek ekonomilerinin etkin bir şekilde işlemesine ve maliyet avantajı sağlamasına bağlı olarak artırılması gerektiği sonucuna varılmaktadır. Özellikle Türkiye'de otomotiv sektöründe endüstri-İçi ticaretin geliştirilmesi için AR-GE faaliyetlerinin artırılması ve beşerî sermayenin iyileştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Grubel-Lloyd Endeksi, Endüstri-İçi Ticaret, Dış Ticaret, Otomotiv Sektörü

JEL Kodları: F14, L60

Abstract

The automotive industry is a source of tax revenue by increasing exports and employment in the country where it is located. Therefore, it is of critical importance for the economic growth of a country. The automotive sector's dragging-locomotive effect in the economy and its connection with other industrial branches raises the question of how automotive trade is realized between countries. The concept of intra-industry trade, which is a form of trade in which products produced in the same or similar industries are both imported and exported simultaneously, is included in the New Foreign Trade Theories used to explain today's international trade. The intra-industry trade value of the automotive trade of South Korea, which is considered as an automotive giant, and Turkey, which has recently launched a domestic automobile brand, is the subject of this study in this framework. Although there are different methods for determining the existence of a country's intra-industry trade in a particular sector, the most widely used of these methods is Grubel-Lloyd's Intra-Industry Trade Index.

* Bu çalışma 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Kongresi'nde sözel bildiri özeti olarak sunulmuştur.

¹ Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası A.B.D.

With this method, an index with a value between 0-1 is created by using the foreign trade data of countries. In this study, HS product classification and four-digit product group (7843) data were used to determine the intra-industry trade of Turkey and South Korea in the automotive sector. With these data, the Grubel-Lloyd Intra-Industry Trade Index was calculated by the author. According to the results of the analysis, the highest intra-industry trade indices between Turkey and South Korea between 2000 and 2023 are 2009 (0.37), 2010 (0,20) and 2021-2022 (0.16). Turkey's imports of intermediate goods, the incomplete R&D activities in the sector and South Korea's market power may be among the main reasons for low intra-industry trade values. Accordingly, it is concluded that intra-industry trade should be increased in line with the efficient operation of economies of scale and cost advantages. In particular, in order to improve intra-industry trade in the automotive sector in Turkey, R&D activities should be increased and human capital should be improved.

Keywords: Grubel-Lloyd Index, Intra-Industry Trade, Foreign Trade, Automotive Sector

JEL Codes: F14, L60

Giriş

Uluslararası ticaret teorilerinin temeli klasik ekonomik düşünceye dayanmaktadır. Bu teorilere göre ülkeler, faktör yoğunluğuna sahip olduğu mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederek, yurt içinde üretilmesi nispeten daha pahalı olan malları ithal ederek maliyet avantajı yakalamaktadır. Bir başka deyişle Klasik bakış açısı endüstriler arası ticareti savunmaktadır.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrası liberalleşme ve ardından küresel ticarete yaşanan artış, uluslararası ticarete yeni teorilerin geliştirilmesine yol açmıştır. Bu teoriler, karşılaştırmalı üstünlük ve faktör donatımına dayalı geleneksel açıklamaları, ölçek ekonomileri ve tekeli rekabet teorileri gibi kavramlarla tamamlamaktadır. Aynı ya da benzer endüstrilerde üretilmiş ürünlerin eşanlı olarak hem ithalatının hem de ihracatının yapıldığı ticaret şekli olan endüstri-içi ticaret kavramı günümüz uluslararası ticaretini açıklamakta kullanılan Yeni Dış Ticaret Teorileri'nin içinde yer almaktadır. Otomotiv devi olarak kabul edilen Güney Kore ile yakın zamanda yerli otomobil markasını piyasaya sunan Türkiye'nin otomotiv ticaretinin endüstri-içi ticaret değeri bu çerçevede çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye ile Güney Kore otomotiv sektörü endüstri-içi ticaret değerlerini 2000-2023 dönemi için tespit etmektir. Çalışmanın ilk kısmında dünya, Güney Kore ve Türkiye'de otomotiv sektörünün mevcut yapısı üzerinde durulmuş, ikinci kısımda literatür taraması yapılmıştır. Üçüncü bölümde yöntemden bahsederek endüstri içi ticaret kavramı açıklanmıştır. Çalışmanın bulgularına dördüncü bölümde bahsedilerek, Türkiye ile Güney Kore otomotiv sektörünün endüstri-içi ticaret değeri Grubel-Lloyd endeksi aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise bulgular genel olarak yorumlanmıştır.

1. Dünyada ve Türkiye'de Otomotiv Sektörü

1.1. Dünya Otomotiv Sektörü

Günümüzde otomotiv sektörü, geniş bir gelir yelpazesine sahip bireylere hitap eden ve üretimde bulunan bir sektör olarak konumlanmıştır. Sanayileşmeye ve ekonomik kalkınmaya sunduğu katkılar nedeniyle, ülkeler için büyük bir stratejik öneme sahiptir. Otomotiv endüstrisi; birçok başka sektörle derinlemesine bağlantılıdır. Sürekli gelişen teknoloji, ürünlerin sürekli olarak yenilenmesini gerektirir ve üreticiler, dünya çapındaki değişimleri yakından takip ederek ve bu değişime ayak uydurarak sürekli olarak yeni yatırımlar yapmaktadır. Bu durum, şirketler arasındaki rekabeti artırırken, ürünlerin kalitesini yükseltir. Otomotiv endüstrisinde yan sanayi, ana sanayiye parça ve hizmet tedarik ederek önemli bir rol oynamaktadır. Otomotiv endüstrisi, ulusal ekonomiler için öncü bir sektör olmasının yanı sıra ihracat ve istihdamda artış sağlamakla kalmaz, aynı zamanda yabancı yatırımları çekme konusunda da etkili bir araçtır (Başbuğ ve Evlimoğlu, 2020: 135).

Otomotiv endüstrisi, Almanya ve Fransa'nın öncülüğünde Avrupa'da doğmuş, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gelişmiş ve günümüzde birçok ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Yüz yılı aşkın bir geçmişi olan otomotiv endüstrisi faaliyetleri, ilk olarak otomobil üretimi ile başlamış ve Birinci Dünya Savaşı döneminde ticari araç üretimini de içine alarak, toplam üretimde otomobillerin öncü bir rol oynamasıyla dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir (Bedir, 2002: 2).

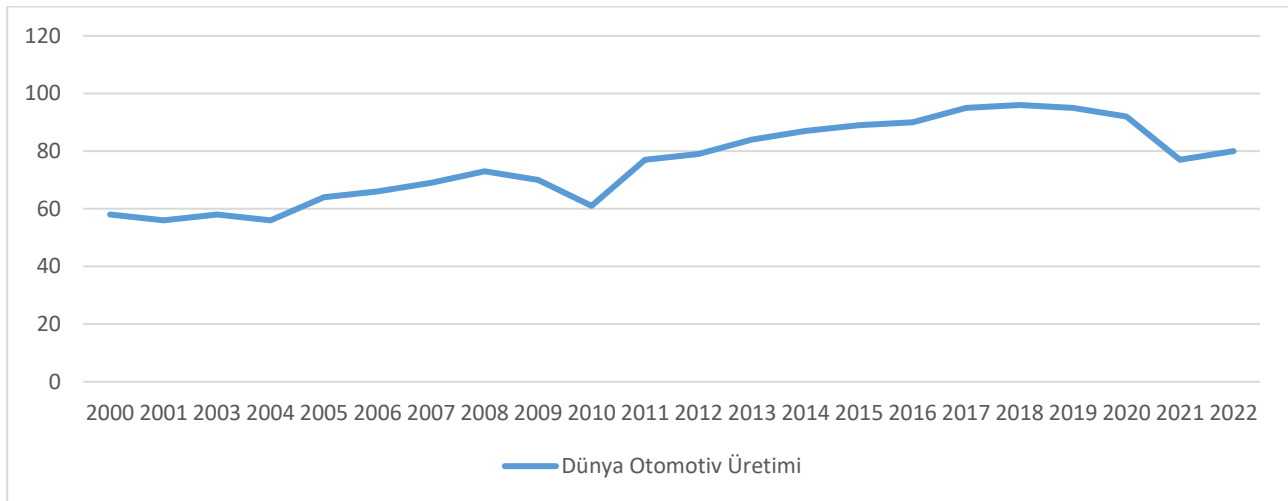
Otomotiv endüstrisi, dünyanın en fazla yatırımların yapıldığı sektörler arasında yer alır. Sektörde, AR-GE ve üretim kapsamında yatırım harcaması yapılmakta ve yatırım yapılan ülkelerde vergi geliri elde edilmektedir. Otomotiv sektöründen elde edilen ciro, dünyada ilk sıralarda bulunan sayılı büyüklükteki ülkelerin ekonomisine karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle, eğer otomotiv sektörünü bir ülke olarak düşünürsek, bu ülke dünyanın

altıncı büyük ekonomisine sahip ülkesi olabilecek büyüklüktedir (Otomotiv Sanayii Genel ve İstatistik Bülteni, 2013).

Tablo 1: Dünya Otomotiv Üretim Miktarı

Yıllar	Dünya Otomotiv Üretimi	Değişim (2000=100)	Değişim (%)	Yıllar	Dünya Otomotiv Üretimi	Değişim (2000=100)	Değişim (%)
2000	58.295.557	100,00	-	2012	84.239.381	105,46	0,05
2001	56.304.925	96,59	-0,03	2013	87.310.834	103,65	0,04
2002	58.840.299	104,50	0,05	2014	89.734.228	102,78	0,03
2003	56.663.225	96,30	-0,04	2015	90.954.850	101,36	0,01
2004	64.165.255	113,24	0,13	2016	95.272.797	104,75	0,05
2005	66.482.439	103,61	0,04	2017	96.746.802	101,55	0,02
2006	69.257.914	104,17	0,04	2018	95.706.293	98,92	-0,01
2007	73.266.061	105,79	0,06	2019	92.120.732	96,25	-0,04
2008	70.526.531	96,26	-0,04	2020	77.650.152	84,29	-0,16
2009	61.762.324	87,57	-0,12	2021	80.205.102	103,29	0,03
2010	77.583.519	125,62	0,26	2022	85.016.728	106,00	0,06
2011	79.880.920	102,96	0,03				

Kaynak: OICA (Uluslararası Motorlu Araç İmalatçıları Örgütü)

Şekil 1: Dünya Otomotiv Üretimi (Milyon)

OICA verilerine göre, 2022 yılında küresel otomotiv üretimi, bir önceki yıla kıyasla 4.811.626 adet artarak 85 milyon 16 bin adede ulaşmıştır (Otomotiv Sanayi Derneği, 2021 Yılı Küresel Değerlendirme Raporu, 4).

1.2. Güney Kore Otomotiv Sektörü

Günümüzde gelişmiş bir otomotiv sektörüne sahip olan Güney Kore, sanayi açısından gelişmiş bir ülke olarak kabul edilmekte olup ve hızla ekonomik büyüme göstermiş ve devam ettirmiştir. Bu başarılı sanayileşme süreci,

birçok ülke tarafından kabul görmüştür. 1960'larda sanayileşme sürecine giren Güney Kore, ihracata dayalı bir büyüme modelini benimseyerek başarılı olmanın kapılarını aralamıştır. Bu politika, otomotiv sektöründe otomobil ithalatını kısıtlayarak, ancak parça ithalatını teşvik ederek uygulanmıştır. Bu sayede Güney Kore, doğru iktisadi politikaları teknoloji politikalarıyla birleştirerek sanayileşme sürecine hız kazandırmıştır (Dolunay ve Oğuztürk, 2018: 2018).

Güney Kore'nin otomotiv sektörü, ekonomisiyle paralel olarak hızla gelişmiş ve kısa sürede küresel çapta rekabet edebilir bir konuma ulaşmıştır. Bu süreçte, sektörün başarısında safha atlayıcı ve patika yaratıcı teknoloji politikalarının önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Bu politikalar, sektörün hızlı bir şekilde ilerlemesine ve uluslararası arenada etkili bir konum elde etmesine olanak sağlamıştır (Dolunay ve Oğuztürk, 2018: 699).

Özellikle 1970'li yıllarda Güney Kore ekonomisinde yüksek büyüme hızları kaydedilmiştir. Bu dönemde üretim de büyüme hızına paralel olarak artmıştır. Üretimdeki bu artış, 1997 Asya Krizi'ne kadar devam etmiş olmasına rağmen, Güney Kore ekonomisi, krizin etkilerini hızla atlatmayı başarmıştır. 2000'li yılların başına kadar üretimdeki artış, tüm dünyayı etkileyen 2008 Krizi'ne kadar devam etmiştir. Kriz sonrasında üretimde dalgalanmalar yaşansa da, Güney Kore'nin otomotiv sektörü dünya genelinde başarılı bir performans sergilemiştir (Yiğit, 2022: 94).

1.3. Türkiye Otomotiv Sektörü

Türkiye'de, otomotiv sektörü sıklıkla sanayi üretiminin ve dolayısıyla reel ekonominin önemli bir belirleyicisi olarak değerlendirilmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'de de otomotiv sektörü, demir-çelik, petrokimya, tekstil, cam, lastik, elektrik-elektronik gibi alanlarda domino etkisi yaratarak "lokomotif sektör" olarak adlandırılmaktadır. Türkiye'deki otomotiv sektöründeki iş birlikleri sonucunda, sadece otomotiv ana ve yan sanayisi değil, aynı zamanda tekstil, plastik, metal işleme gibi diğer sanayi alanlarında da gelişmeler yaşanmıştır. Ayrıca, hammadde ve yan sanayi ile otomotiv ürünlerinin tüketiciye ulaşmasını sağlayan ve bu süreci destekleyen pazarlama, bayi, servis, akaryakıt, finans ve sigorta gibi sektörlerde de otomotiv sektörünün katma değer oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, otomotiv sektörünün kendisine bağlı sektörleri olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Polat, 2020: 512).

Ayrıca, otomotiv sektörü talep yaratma konusunda birçok sektörde önemli bir rol oynamaktadır. Bu durum, sektörün gelişmiş teknolojilerin yerli ekonomiye transferinde de önemli bir rol üstlendiğini göstermektedir (Görener ve Görener, 2008).

Tablo: 2 Toplam İhracat – İthalat ve Otomotiv İhracatı-Otomotiv İthalatı (1.000.000 \$)

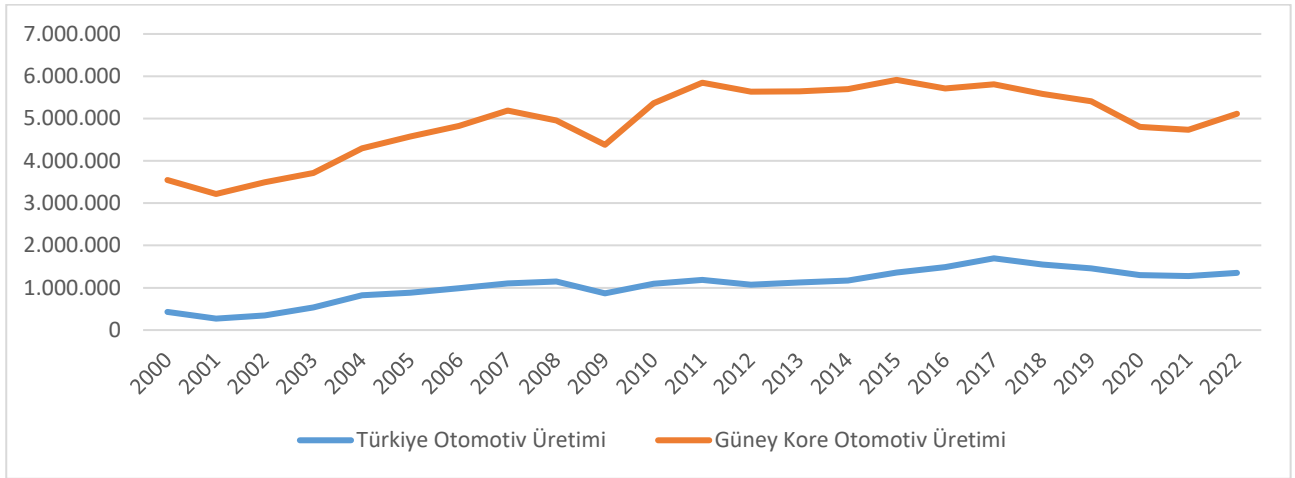
Yıllar	Toplam İhracat	Toplam İthalat	Otomotiv İhracatı	Otomotiv İthalatı
2000	27.774	54.502	1.592	5.466
2001	31.334	41.399	2.335	1.827
2002	36.059	51.553	3.304	2.332
2003	47.252	69.339	5.272	5.383
2004	63.167	97.539	8.288	10.237
2005	73.476	116.774	9.566	10.552
2006	85.534	139.576	11.886	11.408
2007	107.271	170.162	15.903	12.397
2008	132.027	201.963	18.326	12.789
2009	102.142	140.928	12.251	8.975
2010	113.929	185.544	13.815	13.422
2011	134.906	240.841	15.803	17.184
2012	152.560	236.545	15.150	14.514
2013	161.480	260.823	17.597	17.765
2014	166.505	251.142	18.788	16.656
2015	150.982	213.619	18.127	18.320
2016	149.247	202.189	20.426	18.416
2017	164.495	238.715	24.599	17.914
2018	177.169	231.152	27.511	13.895
2019	180.833	210.345	26.901	10.008
2020	169.638	219.517	22.098	15.292
2021	225.219	271.423	25.022	15.595

Kaynak: Otomotiv Sanayii Dış Ticaret Raporu 2014-2022

Tablo:3 Türkiye ve Güney Kore Otomotiv Üretimi

Yıllar	Türkiye Otomotiv Üretimi	Güney Kore Otomotiv Üretimi	Yıllar	Türkiye Otomotiv Üretimi	Güney Kore Otomotiv Üretimi
2000	430 947	3 114 998	2012	1 072 978	4 561 766
2001	270 685	2 946 329	2013	1 125 534	4 521 429
2002	346 565	3 147 584	2014	1 170 445	4 524 932
2003	533 354	3 177 870	2015	1 358 796	4 555 957
2004	823 408	3 469 464	2016	1 485 927	4 228 509
2005	879 452	3 699 350	2017	1 695 731	4 114 913
2006	987 780	3 840 102	2018	1 550 150	4 028 834
2007	1 099 413	4 086 308	2019	1 461 244	3 950 614
2008	1 147 110	3 806 682	2020	1 297 878	3 506 774
2009	869 605	3 512 926	2021	1 276 140	3 462 404
2010	1 094 557	4 271 741	2022	1 352 648	3 757 049
2011	1 189 131	4 657 094			

Kaynak: OICA (Uluslararası Motorlu Araç İmalatçıları Örgütü)

Şekil:2 Türkiye ve Güney Kore Otomotiv Üretimi

Türkiye ile Güney Kore'nin otomotiv üretimine baktığımız zaman 2000'li yıllarda farkın çok daha fazla olduğu, günümüzde bu farkın giderek azaldığı gözlemlenmektedir. Her iki ülke için de 2008 krizi ve 2019'da yaşanan Covid-19 pandemisi üretimi düşüren unsurlar olarak sıralanabilir.

2. Literatür taraması

Uluslararası ticareti açıklayan teoriler oldukça eskiye dayanmaktadır. Adam Smith'in önderliğinde klasik dış ticaret teorileri ortaya çıkmış ve 1960'larda yeni ticaret teorilerinin ortaya çıkmasıyla farklı paradigmalara dönüşmüştür. Ekonomi literatüründe çok sayıda çalışma, aynı endüstri içindeki ürünler arasındaki alışverişçi açıklayan endüstri içi ticareti ölçmeye odaklanmaktadır. Bu alandaki öncü araştırmalardan biri, Grubel-Lloyd'un 1975 yılında yaptığı ve 1959-1967 dönemini kapsayan 10 gelişmiş ülkenin verilerini incelediği çalışmasıdır.

Grubel-Lloyd'un endüstri-içi ticareti ölçme yöntemi o zamandan beri bu alanda temel bir endeks olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır (Saygın, 2020: 105). Grubel-Lloyd endeksi başta olmak üzere iktisat yazınında endüstri-içi ticareti analiz eden bazı çalışmalara aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4: Literatür Taraması

Yazarlar ve Yayın Yılı Endeks Veri ve Araştırma Yılı Örneklem (Ülke)	Sonuçlar
Erlat ve Erlat (2003) Grubel and Lloyd endeksi SITC Rev.3 1969-1999 Türkiye- 15 AB Ülkesi	Çalışma, özellikle 1980 sonrası dönemde, ticaretin genel itibarıyla endüstriler arası olarak gerçekleştiği sonucuna varmaktadır. Ancak bu dönemde, endüstri-içi ticaret yapısına doğru sınırlı bir dönüşüm yaşanmıştır.
Şimşek (2005) İki Yönlü Ticaret endeksi SITC Rev.3 1992-2003 Türkiye- OECD ülkeleri	Türkiye'nin dünya ve OECD ülkeleri ile yaptığı ticarete endüstri-içi ticaretin derecesi yıllar içinde artmaktadır. Türkiye'nin endüstri-içi dış ticaretinde düşük kaliteli dikey endüstri-içi ticaretin önde olduğu belirlenmiştir.
Deviren ve Karataş (2007) Grubel-Lloyd'un ağırlıklı ortalaması SITC temel ürün grupları 1995-2005 Türkiye- Çin	Çalışmanın sonuçlarına göre, ilksel ürünler, sınai ürünler ve tüm ürünlerde Türkiye'nin Çin ile yaptığı dış ticaretin endüstriler-arası ticaret yapısında gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu endüstri-içi ticaretin endeks değeri 0.50'nin altında bulunmuştur.
Aydın (2008) Grubel ve Lloyd (GL) SITC ürün grupları 1989-2005 Türkiye ile AB25- AB-Dışı ülkeler	Türkiye'nin toplam ticaretinde ortalama endüstri-içi ticaret oranı %40 düzeyindedir, bu nedenle ölçek ekonomileri ve uzmanlaşma temelinde ağırlıklı bir endüstri-içi ticaret yapısı sergilemediği söylenebilir. Sonuç olarak, Türkiye'nin ticaret ortaklarıyla daha çok tamamlayıcı ekonomi konumunda olduğu sonucuna varılmıştır.
Bedir (2009) Grubel and Lloyd endeksi İmalat sanayi endüstrileri SITC Rev.3 sınıflaması üç basamak 1995-2005 Türkiye	Ürünlerin esas olarak fiyat temelinde rekabet ettiği endüstrilerde, endüstri-içi ticaret sürekli olarak düşük bir ortalama düzey sergileme eğiliminde olduğu, buna karşılık, ürünlerin kalite farklılıklarına dayalı olarak rekabet ettiği endüstrilerde, endüstri-içi ticaretin ortalama oranlarının daha yüksek olduğu ve zaman içinde artma eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Erün (2010) Grubel and Lloyd endeksi Gıda ve canlı hayvan sektörüne ait veriler 1995-2009 Türkiye ve AB ülkeleri	Türkiye ile AB-15 ve AB-27 arasında endüstri içi ticaret ilişkisi yüksek kalite dikey endüstri-içi ticaret yapısı sergilerken, ülkeler için yapılan tekli analizde düşük kalite dikey endüstri-içi ticaret yapısının bulunduğu tespit edilmiştir.
Çeştepe (2012) Grubel-Llyod ve Balassa endeksleri Dış ticaret verileri 1999-2009 Türkiye- Ortadoğu ülkeleri	Türkiye'nin söz konusu ülkeler ile dış ticaretinin arttığı, bu ticarete endüstri-içi ticaret düzeyinin genel olarak düşük seviyede, işlenmiş mallarda görece yüksek olduğu ve Türkiye'nin birkaç mal grubu dışında Ortadoğu ülkelerine karşı rekabet gücünün bulunduğu görülmüştür.
Eşiyok (2014) Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (ithalatı da içeren), Karşılaştırmalı İhracat Performans endeksi OECD sınıflaması ve TÜİK veritabanı 2008-2013 Türkiye- AB ülkeleri	Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki endüstri içi ticaret ağırlıklı olarak "düşük-orta" ve "orta-yüksek" teknolojilere dayalı geliştiği, hem ihracat hem de ithalatın, bu teknoloji kategorilerinde diğer teknolojik gruplandırmalar altında sınıflandırılan sektörlerle kıyasla daha yüksek hacimler sergilediği gözlemlenmiştir.
Şahin (2015) Grubel and Lloyd endeksi SITC65 ve SITC 84 ürün kodları 1995,2000,2005-2013 Türkiye-AB ülkeleri	AB-15 ülkelerinin genelinin SITC 65 ve SITC 84 ürün gruplarında endüstri-içi ticaretin gözlemlendiği, Türkiye'nin SITC 65 ürün grubu ticaretinin de endüstri-içi ticaret yapısında olduğu ve SITC 84 ürün kodu ticaretinin endüstriler arası ticaretin gerçekleştiği tespit edilmiştir.
Mangır ve Fidan (2017) Grubel and Lloyd Endeksi Tarım sektörü dış ticaret verileri 1996-2016 Türkiye	Gıda sektöründe yüksek endüstri-içi seviyesine sahip olmakla birlikte, hammadde tarım ürünlerinde düşük seviyede endüstri-içi ticaret tespit edilmiştir.
Saygın (2020) Grubel and Lloyd (G-L) endeksi Demir-çelik sektörü 2009-2019 Türkiye- AB	Araştırma, Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasında demir-çelik sektöründeki ticari ilişkilerin ağırlıklı olarak endüstri-içi ticaretten oluştuğunu ortaya koymuştur. Özellikle İtalya ve Almanya başta olmak üzere demir-çelik alt sektörlerinde çalışma dönemi boyunca gözlemlenen endüstri-içi ticaret yapısına dikkat çekilmiştir.

Şahin (2022) Grubel-Lloyd endeksi SITC Rev.3 Makine ve Ulaştırma Araçları sektörü 1990-2019 Türkiye-Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri	Endüstri-içi ticaretin seçilen değişkenlerdeki etkisi ülkeler arasında değişiklik göstermektedir. Endüstri-içi ticaret ile ticari yönelim arasında Almanya ile pozitif, Amerika ile ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.
---	---

Yukarıda tablo halinde sunduğumuz literatür taramasına bakıldığında Türkiye'nin nispeten daha fazla ticarete bulunduğu AB ülkeleri gibi ticari ortaklar ile yine söz konusu ülkelerle en çok ticarete bulunan ürün ve ürün gruplarının analizinin gerçekleştirildiği görülmektedir.

3. Yöntem

Türkiye ile Güney Kore otomotiv sektörünün endüstri içi ticaretinin araştırıldığı bu çalışmada, ülkeler arası endüstri içi ticaretinin varlığının tespit edilmesinde sıklıkla tercih edilen Grubel-Lloyd Endeksi kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan veriler UN Comtrade veri ağından elde edilmiştir. Türkiye ve Güney Kore'nin otomotiv sektörü için 2000-2023 dönemine ait dış ticaret verileri ile dört haneli kodu ile (7843) HS sınıflamasına göre elde edilmiştir (UN Comtrade, 2024). Elde edilen veriler Grubel-Lloyd endeksi ile yazar tarafından hesaplanmış ve tablo yardımıyla açıklanmıştır.

3.1. Endüstri-içi Ticaret

Endüstri-içi ticaret, belirli bir toplulaştırma seviyesinde, ithalatı tamamen aynı endüstrinin ihracat değeriyle çakışan veya örtüşen bir endüstri olarak tanımlanabilir (Bedir, 2009: 135-136).

21. yüzyılda küresel ticaretin %70'inin, üretim imkanları ve tüketici tercihleri açısından benzerlik gösteren gelişmiş ekonomiler arasında gerçekleşmesi benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasındaki ticareti açıklamak için geleneksel mutlak üstünlükler, karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donanımı teorilerinin yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu nedenle, ülkeler arasındaki karmaşık ticaret akımlarını açıklamak için yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir. Bu teoriler, karşılıklı ekonomik bağımlılıkla birlikte benzerliğin artmasıyla endüstri-içi ticaret kavramının gelişmesine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, endüstri-içi ticaret, eksik rekabet, ölçek ekonomileri ve mal farklılaştırması gibi faktörlerle açıklanmaktadır (Küçüksakarya, 2016: 28).

Diğer taraftan, marjinal endüstri-içi ticaret kavramı, marjinal ticaretteki endüstri içi ticaret boyutunu analiz etmek ve yeni yapılan uluslararası ticaretin endüstri içi ticaret olarak gerçekleşen kısmını ölçmek amacıyla geliştirilmiştir. Zamanla, bu kavram literatürde endüstri-içi ticaretin derecesindeki değişimleri belirtmek için "marjinal endüstri-içi ticaret" terimiyle ifade edilmiştir. Marjinal endüstri-içi ticaret kavramı, yeni yapılan dış ticaretin ne kadarlık kısmının endüstri içi ticaret olarak gerçekleştiğini göstermektedir. Endüstri-içi ticaretin hesaplanmasında kullanılan endeksler belirli bir zaman dilimindeki dış ticaret yapısını ölçerken "statik" niteliktedir, ancak marjinal endüstri-içi ticaret ölçümleri ise iki zaman dilimi arasındaki dış ticarete meydana gelen değişimle ilgili olduğundan "dinamik" bir özelliğe sahiptir. Bu nedenle, marjinal endüstri-içi ticaret endeksi, yeni oluşan dış ticaretin endüstri-içi ticaret boyutunu ölçmek için bir araç olarak kullanılmaktadır (Bedir, 2009: 135-136).

Balassa Endeksi

Endüstri-içi ticaret kavramı, ilk kez Balassa tarafından literatüre kazandırılmıştır. Balassa, Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun kurulması ile birlikte, özellikle sanayi malları ticaretinin endüstriler-arası biçiminden endüstri-içi ticarete dönüştüğünü gözlemlemiştir (Şahin, 2016: 179). Balassa tarafından tanımlanan endüstri-içi ticaret endeksi aşağıdaki gibidir:

$$B = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{|Xi-Mj|}{Xi+Mj}$$

Eşitlikte yer alan 'Xi' ihracatı, 'Mi' ithalatı ve 'i' sektörü vurgulamaktadır. Endeks, 0 ile 1 arasında bir değer alır. Endeksin değerinin 1 olması, ülkenin ilgili sektörde ya ithalatçı ya da ihracatçı konumunda olduğunu gösterir, yani endüstriler arası ticaretin varlığını işaret eder. Endeksin değerinin 0 olması ise ticaretin tamamının endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiğini gösterir. Endeksin değerinin 0'a yaklaşması ise endüstri-içi ticaretin arttığını ve bu ticaretin önemli hale geldiğini gösterir (Saygın, 2020: 104).

Grubel-Lloyd Endeksi

Endüstri-içi ticaret analizinde çok fazla yöntem kullanılmakla birlikte, en yaygın olarak kullanılan Grubel-Lloyd yöntemidir. Bu yönteme göre endüstri-içi ticaret endeksi aşağıdaki gibidir:

$$B_i = \sum_i^n \frac{[(Xi+Mi)-(Xi-Mi)]}{\sum_i^n (Xi+Mi)} \quad \text{veya} \quad B_i = 1 - \frac{|Xi-Mi|}{Xi+Mi}$$

Formülde 'Xi' ihracat değerini, 'Mi' ithalat değerini ve 'i' sektörü ifade etmektedir. Endeks 0 ile 1 arasında bir değer alır. Eğer ülke yalnızca ihraç ya da ithalat yapıyorsa, yani endüstri-içi ticaret yoksa, endeks 0 değerini alır. Eğer aynı malın ithalatı ve ihracatı birbirine eşit ise, endeks değeri 1 olur ve bu durum endüstri-içi ticaretin maksimum seviyede olduğunu gösterir. Grubel-Lloyd endeksi, endüstri-içi ticareti belirli bir yıl için hesaplar, bu nedenle ölçüm statik bir niteliktedir ve iki dönem arasındaki değişimlerin ilişkisini ölçmek için kullanılamaz. Bu eksikliği gidermek amacıyla Hamilton ve Kniest, ticaretteki yapısal değişim hakkında bilgi veren marjinal endüstri-içi ticaret kavramını öne sürmüşlerdir (Şahin, 2016: 179).

Brülthart Endeksi

Endüstri-içi ticaret endeksleri farklılık göstermekle birlikte kendi aralarında da çeşitlilik arz etmektedir. Brülthart'ın en fazla kullanılan endeksleri A ve B endeksleri şeklinde aşağıda sunulmaktadır:

$$A = 1 - \frac{|\Delta X - \Delta M|}{|\Delta X| + |\Delta M|}$$

A endeksi 0 ile 1 arasında değişmekte olup, 0 değeri bir endüstri içindeki tüm marjinal ticaretin endüstriler arasında gerçekleştiğini gösterirken, 1 değeri tüm marjinal ticaretin endüstri içi ticaret yapısında olduğunu ifade etmektedir. Ancak ticaretten kaynaklanan kazanç veya kayıpların ülkeler veya sektörler arasında nasıl dağıldığına dair bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle tek bir ülkeye odaklanan çalışmalarda nadiren kullanılarak çok ülkeli analizlerde faydalı olduğu kanıtlanmıştır. A endeksinin sınırlamalarını ele alan Brülthart, B endeksi olarak bilinen alternatif bir ölçüt geliştirmiştir. Endeks aşağıdaki gibidir:

$$B = \frac{\Delta X - \Delta M}{|\Delta X| - |\Delta M|} \quad |B| = 1 - A$$

Yukarıda belirtilen B endeksi, -1 ile 1 arasında değer almaktadır. Endeks değerinin sıfıra yaklaşması marjinal endüstri-içi ticaretin arttığını, değer in sıfıra eşit olması ise marjinal ticaretin bütünüyle endüstri-içi nitelik taşıdığı

anlamına gelmektedir. B değerinin -1 ile 1 arasında bir değer alması marjinal ticaretin tamamının endüstriler-arası yapıldığının göstergesidir (Brühlhart, 1994: 605-606).

4. Bulgular

Araştırmada endüstri-içi ticaret değerlerinin hesaplanmasında Grubel-Lloyd Endeksi kullanılmıştır (Şahin, 2016: 179). Hesaplanan değerler Tablo 2 'de sunulmuştur.

$$B_i = 1 - \frac{|X_i - M_i|}{X_i + M_i}$$

B_i = Türkiye ile Güney Kore otomotiv ticaretinin endüstri içi ticaret endeksi, X_i = Türkiye'nin Güney Kore ile otomotiv ihracatı M_i = Türkiye'nin Güney Kore ile otomotiv ithalatı

Tablo:5 Türkiye'nin Güney Kore ile Otomotiv ticaretine ilişkin EİT Değerleri

Yıllar	EİT	Yıllar	EİT
2000	0,01	2012	0,05
2001	0,04	2013	0,06
2002	0,09	2014	0,05
2003	0,04	2015	0,05
2004	0,02	2016	0,07
2005	0,01	2017	0,08
2006	0,01	2018	0,09
2007	0,02	2019	0,12
2008	0,02	2020	0,12
2009	0,37	2021	0,16
2010	0,20	2022	0,16
2011	0,17	2023	0,15

Kaynak: UN Comtrade, 2024

Tablo 2'de Türkiye'nin Güney Kore ile otomotiv ticareti endüstri içi ticareti değerleri Grubel-Lloyd Endeksi'ne göre hesaplanmış ve sunulmuştur. Endüstri-içi ticaret bulunmuyorsa yani ülke söz konusu malı yalnızca ihraç ya da ithal ediyorsa endeks 0 değerini, eğer aynı malın ithalatı ve ihracatı birbirine eşit ise endeks 1 değerini almaktadır. Bu bilgiler ışığında Tablo 2'de yer alan değerlere göre Grubel Lloyd endeks değerleri en yüksek olan yıl 2009'dur. Türkiye'nin Güney Kore ile otomotiv sektöründe 24 yılı kapsayan araştırma dönemi boyunca endüstri içi ticareti bulunmamaktadır. Endeks değerlerinin en yüksek gerçekleştiği ikinci ve üçüncü yıllar 2010 ve 2011'dir. Endeks değerleri sırasıyla "0,20, 0,17" şeklindedir.

Sonuç

Otomotiv endüstrisi, Almanya ve Fransa'nın öncülüğünde Avrupa'da doğmuş, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) gelişmiş ve günümüzde birçok ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmuştur. Yüz yılı aşkın bir geçmişi olan otomotiv endüstrisi faaliyetleri, ilk olarak otomobil üretimiyle başlamış ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında ticari araç üretimini de içine alarak, toplam üretimde otomobillerin öncü bir rol oynamasıyla dikkate değer bir ilerleme kaydetmiştir (Bedir, 2002: 2).

Otomotiv sektörü, dünyanın en büyük yatırımlarının yapıldığı sektörler arasında yer alır. Sektörde, AR-GE ve üretim kapsamında yatırım harcaması yapılmakta ve yatırım yapılan ülkelerde vergi geliri elde edilmektedir. Otomotiv sektöründen elde edilen ciro, dünyada ilk sıralarda bulunan sayılı büyüklükteki ülkelerin ekonomisine karşılık gelmektedir. Başka bir deyişle, eğer otomotiv sektörünü bir ülke olarak düşünürsek, bu ülke dünyanın altıncı büyük ekonomisine sahip ülkesi olabilecek büyüklüktedir.

Türkiye ile Güney Kore'nin otomotiv endüstrisinde endüstri içi ticaretin varlığının Grubel-Lloyd endeksi ile incelendiği bu çalışmada, HS ürün sınıflaması ve üç haneli ürün grubu ile (784) elde edilen veriler kullanılmıştır. Yapılan analiz sonuçları göre 2000 ve 2023 yılları arasını kapsayan 24 yıllık analiz döneminde Türkiye ile Güney Kore'nin otomotiv sektöründe endüstri içi ticarete bulunmadığı tespit edilmiştir. Güney Kore'nin 1960'lı yıllardan itibaren uyguladığı ihracata dayalı büyüme modelinde sektörel teşvik sistemiyle teknolojinin gelişmesine katkı sağlanması Türkiye'de ise aynı yıllarda genel teşvik sistemi uygulanarak teknolojiye dolayısıyla otomotive özel teşvik uygulanmaması iki ülke arasındaki otomotiv ticaretinin endüstri içi olmamasının doğal bir sonuç olması şeklinde yorumlanabilir.

Türkiye'nin ticarete bulunduğu ülkeler arasında endüstri içi ticaretin varlığının araştırıldığı çalışmalarda genellikle benzer sektörlerde gerçekleştirildiği görülmüş, bazı sektörlerde hiç çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu sektörlerde Türkiye'nin dış ticaretinde rekabetçiliğini açıklamaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Altay, H., ve Şen, A. (2009). Türkiye'nin Avrupa Birliği (15) Pazarındaki Endüstri-İçi Ticaret Performansının Rakip Ülke Performanslarıyla Karşılaştırmalı Analizi: 1995-2007. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 127-140.
- Aydın, A. (2008). Endüstri İçi Ticaret: Türkiye Üzerine Bir İnceleme (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi.
- Başbuğ, A. K., & Evlimoğlu, U. (2020). Otomotiv Sektörünün Türkiye Ekonomisini Makroekonomik Olarak Etkileme Mekanizmaları ve Sektöre Yönelik Bir Analiz. *Third Sector Social Economic Review*, 55(1), 134-154.
- Bedir, A. (2002). Türkiye'de Otomotiv Sanayii Gelişme Perspektifi (Vol. 2660). Dpt.
- Bedir, A. (2009). Uluslararası Ticarete Fiyata Dayalı Rekabet Gücü ile Endüstri-İçi Ticaret Arasındaki İlişki: Türk İmalat Sanayii Örneği. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Brühlhart, M. (1994). Marginal Intra-Industry Trade: Measurement And Relevance For The Pattern Of Industrial Adjustment. *Weltwirtschaftliches Archiv*, (H. 3), 600-613.
- Çeştepe, H. (2012). Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretinin Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 23-43.
- Deviren, N. V., ve Karataş, M. (2007). Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasındaki Endüstri-İçi Ticaret. *Iktisat İşletme ve Finans*, 22(250), 16-32.
- Dolanay, S., ve Oğuzturk, B. (2018). Güney Kore ve Türkiye Ekonomik Büyüme Deneyiminin Otomotiv Sanayii Temelinde Karşılaştırılması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(Geybulla Ramazanoğlu Özel Sayısı), 689-706.
- Erdoğan, S., Erdaş, H., ve Ekizceleroğlu, C. (2024). Bölüm 3 Türkiye'de Otomotiv Dış Ticaret Dengesinde Cari Açık, Döviz Kuru ve Taşıt Kredilerinin Etkilerinin Analizi. *Uluslararası Ticarete*, 29.
- Erlat, G., ve Erlat, H. (2003). Measuring Intra-Industry and Marginal Intra-Industry Trade: The Case For Turkey. *Emerging Markets Finance and Trade*, 39(6), 5-38.
- Erün, G., (2010). Türkiye ile Ab, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Analizi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 71-78.
- Eşiyok, B. A. (2014). Türkiye–Ab Arasında Dış Ticaretin Teknolojik Yapısı, Rekabet Gücü ve Endüstri-İçi Ticaret: Ampirik Bir Değerlendirme. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 91-124.
- Görener, A. G. Ö. (2008). Türk Otomotiv Sektörünün Ülke Ekonomisine Katkileri ve Geleceğe Yönelik Sektörel Beklentiler. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 3(10), 1213-1232.
- Hamilton, C., ve Kniest, P. (1991). Trade Liberalisation, Structural Adjustment and Intra-Industry Trade: A Note. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 356-367.

- Küçüksakarya, S. (2016). Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamında Endüstri-İç Ticareti Üzerine Bir İnceleme. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi .8 (2),27-41
- Mangir, F., ve Fidan, A. (2017). Grubel-Lloyd Endeksi ile Endüstri-İç Ticaret Analizi: Tarım Sektörü Türkiye Örneği. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 19(33), 45-51.
- Polat, M. A. (2020). Türk Otomotiv Sektörünün Ekonomik Büyümeye Etkisi: Karşılaştırmalı Bir Ekonometrik Analiz. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 19(73), 504-521.
- Saygın, S. Ü. (2020). Demir Çelik Sektöründe Endüstri İç Ticaret: Türkiye ve Ab Ülkeleri Üzerine Bir Analiz. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 11(Ek), 102-116.
- Şahin, D. (2015). Türk Tekstil ve Hazır Giyim Sektörünün Endüstri-İç Ticaretinin Statik Analizi: Ab-15 Ülkeleri ile Karşılaştırma. Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 8/2, 49-66.
- Şahin, D. (2016). Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İç Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 174-187.
- Şahin, D. (2016). Faktör Yoğunluğuna Göre Endüstri-İç Ticaretin Statik Ölçümü: Türkiye Örneği. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi, (54), 174-187.
- Şahin, S. (2022). Endüstri-İç Ticaret: Makina ve Ulaştırma Araçları Sektörü Üzerine Bir Analiz (1990-2019). International Anatolia Academic Online Journal Social Sciences Journal, 8(2), 6-17.
- Şimşek, N. (2005). Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri-İç Dış Ticareti. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20(1), 43-62.
- Yiğit, B. (2022). Türk Otomotiv Sanayinin Gelişimi; Güney Kore ile Bir Kıyaslama (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi.

IRANIAN FOREIGN POLICY DECISION-MAKING ACTORS: NAVIGATING THE COMPLEX ROLE OF IRANIAN PROXIES*

İRAN DIŞ POLİTİKASI KARAR ALMA AKTÖRLERİ: İRAN VEKİLLERİNİN KARMAŞIK ROLÜNÜ YÖNLENDİRME

Ihsan Hashm TAHER¹

Makale Başvuru Tarihi: 08.07.2024

Haziran 2024

Makale Kabul Tarihi: 11.07.2024

Cilt: 2, Sayı: 1

Abstract

The process of Iranian foreign policy decision-making is a complex process, as there are several actors who play a role in it. The use of proxies is a well-established practice in international relations, and the Iranian government has long been known to use such groups to extend its influence throughout the Middle East. These proxies have become a major foreign policy tool for Iran, and they play a crucial role in shaping the country's strategic outlook. Understanding the concept of Iran's proxy warfare is essential to understand the dynamics of this complex relationship between Iran and its proxies, in order to better navigate the region and international political landscape. In this research, we explore the historical background, reasons for employing proxies, advantages, and disadvantages of using proxies. To effectively navigate the subject, this research explores the nature and the key decision-makers of Iranian foreign policy and the role of Iranian military organisations in establishing the country's foreign policy. We also evaluate the anatomy of Iranian proxies and the impact of these proxies on Iranian foreign policy. The degree of the role of proxies in foreign policy-making confirms coordination amongst power centres that were often assumed to compete. It is expected that this study will provide more visibility and valuable insights into the strategies for managing Iranian proxies in foreign policy.

Keywords: Foreign policy, Proxy warfare, Iran, and the Middle East

Özet

İran dış politikası karar alma süreci, çeşitli aktörlerin rol oynadığı kompleks bir süreçtir. Uluslararası ilişkilerde vekil kullanımının iyi kurulmuş bir uygulaması vardır ve İran hükümeti, Orta Doğu'da etkisini genişletmek için böyle grupları uzun süredir kullanmaktadır. Bu vekiller, İran'ın dış politikasının ana aracı haline gelmiş ve ülkenin stratejik görünümünü şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. İran'ın vekalet savaşı konseptini anlamak, İran ve vekilleri arasındaki kompleks ilişkinin dinamiklerini anlamak için zorunludur, böylece bölgeyi ve uluslararası siyasi manzarayı daha iyi yönlendirebiliriz. Bu araştırmada, vekil kullanımının tarihi arka planı, nedenleri, avantajları ve dezavantajları incelenmektedir. Konuyu etkili bir şekilde yönlendirmek için, İran dış politikasının doğası ve ana karar vericileri, İran askeri örgütlerinin ülkenin dış politikasını oluşturmadaki rolü incelenmektedir. Ayrıca, İran vekillerinin anatomisi ve İran dış politikasına olan etkileri değerlendirilmektedir. Dış politika yapımında vekillerin rolünün derecesi, genellikle rekabet ettiği varsayılan güç merkezleri arasında koordinasyonu doğrulamaktadır. Bu çalışmadan, İran'ın dış politikadaki vekillerini yönetme stratejilerine ilişkin daha fazla görünürlük ve değerli bilgiler sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, Vekil Savaş, İran ve Orta Doğu

* Bu çalışma 23-25 Mayıs 2024 tarihlerinde düzenlenen I. Uluslararası İktisadi ve İdari Çalışmalar Kongresi'nde sözel bildiri özeti olarak sunulmuştur.

¹ Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisat A.B.D.

Introduction

Behind the scenes of international diplomacy, a subtle yet potent force shapes the course of global politics. The use of proxies is a well-established practice in international relations. In a simple word, states or non-state entities will employ proxies in the condition when they seek ways to advance their strategic objectives without directly engaging in military conflict. The employment of proxy forces has a long history, dating back to the earliest conflicts, including ideological and civilizational clashes. The countries usually establish their proxies by developing, training, funding, equipping, and otherwise aiding allied entities outside their borders.

Speaking of Iran, there are many actors, including the president, the Ministry of Foreign Affairs, the SNSC, and parliament, as well as other players, such as the head of the judiciary, Friday prayer leaders, and top military commanders, who have frequently and openly raised their opinions in foreign policy debates. It is notable that in the last few decades, the role of military organisations, especially the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC), in Iranian foreign policy has increased. Their role dates back to the beginning years after the victory of the Islamic Revolution in Iran in 1979, the Islamic Republic of Iran (IRI) put the strategy of exporting its revolution as one of its priority policies. For this purpose, the IRI has followed many strategies, including employing proxies outside its territories. Today, the country has a complex network of proxies, which includes groups such as Hezbollah in Lebanon, the Houthis in Yemen, and various Shia militias in Iraq and Syria, and has become a hallmark of Iran's foreign policy strategy.

The network of IRI proxies plays a significant role in helping the country to become a pivotal player in the geopolitics of the Middle East by extending its influence far beyond its borders through a network of proxy forces and organizations. By leveraging these proxies, Iran is able to project power and exert influence in ways that might be difficult or impossible for it to achieve directly. However, the role of Iranian proxies in foreign policy is complex and multifaceted, involving a delicate balance of political, military, and ideological considerations.

Understanding the concept of Iranian proxies is crucial in navigating the intricate landscape of foreign policy. To do this, our research aims to answer the following research questions: Firstly, what is the concept, advantage, and disadvantage of proxy warfare? Secondly, what is the history and nature of Iranian proxies? Thirdly, how is Iranian foreign policy made? Lastly, how do the military organization and Iranian proxies affect the Iranian foreign policy.

To answer these questions, this article is structured into four sections. Following the introduction, Section 1 discusses the reasons behind employing proxies, the advantages and disadvantages of proxies. Section 2 explores the anatomy of Iranian proxies. Section 3 investigates the role of the Iranian military organization in the country's foreign policy decision-making process. Section 4 examines the effect of Iranian proxies on the Iranian foreign policy. Finally, some conclusions are drawn.

1. Shining a Light on the proxy wars

According to Mumford (2013) Proxy wars are defined as "the indirect engagement in a conflict by third parties wishing to influence its strategic outcome". The parties can be states or non-state actors, based on a perception of interest, ideology and risk (Mumford, 2013:1). In the other word states often seek ways to advance their strategic objectives without directly engaging in military conflict. One such option is through the use of proxy wars, which can help mitigate the risks of costly and bloody battles. This alternative approach allows for a more

calculated and controlled form of warfare (Mumford, 2013a: 40). The enhancement of a proxy's capabilities can be facilitated through a multifaceted approach, encompassing military training, logistical assistance, material provision, and institutional development. Furthermore, capacity building may have the additional benefit of fostering increased public approval for the agent, thereby simplifying the process of mitigating disturbances (Berman & Lake, 2019 :21).

The employment of proxy forces has a long history, dating back to the earliest conflicts, including ideological and civilizational clashes. Notable examples include the ancient Philistines' utilization of David and his warriors, the Persian Empire's recruitment of Xenophon and his Greek mercenaries, and the Roman Empire's alliance with Attila and his Hunnic forces. This tradition was continued by the United States during the Cold War, as American strategists leveraged proxy forces, such as the Vietnamese Montagnards, Afghan mujahidin, and Nicaraguan contras, to wage indirect warfare against the Soviet Union, perceived as an "evil empire" within the context of the ideological struggle (Innes, 2012:61).

There are several reasons of employing proxies by benefactors. Firstly, by employing the proxies the states will mitigate the likelihood of direct conflict between nations, states may employ indirect strategies. For example, Pakistan's utilization of proxy militant organizations enabled the country to project power while maintaining a degree of plausible deniability, thereby reducing the risk of escalation with more powerful opponents (Ostovar, 2019: 164). Secondly, comparing with direct war between states, the proxy war is cost lower. States will engage in proxy wars when they accept that if they intervene in a direct conflict, they will suffer great economic, political, or materially costs (Mumford, 2013: 30). Consequently, they will invest in employing proxies as the cost of these investments has been relatively modest when juxtaposed with the expenditures associated with conventional military procurement practices (Ostovar, 2019:164). Another advantage of employing proxies is that the opacity of the contractual arrangements between sponsoring entities and their proxy representatives serves to conceal the explicit or implicit terms of their agreements from public examination. This lack of transparency affords sponsors the opportunity to manipulate, violate, or redefine established norms without facing immediate consequences or reprisals from opposing parties (Rondeaux & Sterman, 2019:25)

With plenty of advantages, however, there are some disadvantages with proxy powers as well. A particularly alarming aspect of proxy wars is their propensity to amplify localized conflicts, thereby increasing the risk of their expansion into broader, more extensive conflicts (Mumford, 2013:18). An attack in January 2024, in which the Iraqi militia group Kata'ib Hezbollah, a key component of the Iran-led Axis of Resistance, launched an assault on a US military outpost (Tower 22) in northeastern Jordan, resulting in the fatalities of three American servicemen, has introduced a new dimension to the ongoing US-Iranian rivalry in the region, with ominous implications for the stability of Iraq (The Emirates Policy Centre, 2024).

The employing of proxies can increase the economic cost for the sponsor countries. For instance, the Iranian economy is experiencing significant distress, which can be attributed, in part, to the Islamic Republic's extensive proxy activities. According to a 2018 report by the U.S. State Department, the Iranian government has allocated a substantial number of resources to support its regional allies, with estimates suggesting that it has spent approximately \$16 billion since 2012 to prop up the Assad regime in Syria, as well as its other partners and proxies in Iraq and Yemen. Furthermore, the report indicates that Iran provides significant financial backing to various militant groups, including Hizballah, which receives an annual allocation of \$700 million, and Palestinian organizations such as Hamas and Islamic Jihad, which collectively receive \$100 million annually (Esfandiari, 2020).

Another obstacle associated with proxy forces is that once they establish criminal networks, they become even more resistant to control. These difficulties often persist for extended periods, spanning decades beyond the

initial conflict, thereby rendering the re-establishment of a stable legal framework in post-conflict environments exceedingly challenging. Furthermore, the sponsorship of proxy forces may also lead to unintended entanglement in conflicts that the sponsoring entity had initially sought to avoid, as the proxies may require direct intervention by the sponsor in order to achieve success (Benowitz & Ceccanese, 2020).

2. The Anatomy of Iranian Proxies

The idea of building proxies by Islamic Republic of Iran were already created more than a decade before the toppling of the monarchy in 1979. In 1965, while residing in the United States, physicist Chamran founded the Red Shiism organization, which aimed to train Shiite militants. During his travels to Egypt and Cuba, Chamran disseminated his ideologies, ultimately relocating to Lebanon in 1971. There, he established connections with Palestinian groups, which introduced him to a global terrorist network. In 1972, George Habash, the leader of the Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP), convened a conference in Baddawi, a Palestinian refugee camp in Lebanon. This summit led to the formation of the International Center for Resistance to Imperialism, Zionism, Racism, Reaction, and Fascism, a loose coalition of Middle Eastern terrorist organizations that Chamran joined. He subsequently developed close ties with Yasser Arafat, who offered training opportunities to Chamran and other Iranian militants, including the sons of Khomeini and Montazeri, with the elite Fatah Force unit (Seliktar & Rezaei, 2020: 12).

Soon after the victory of the Islamic Revolution in Iran in 1979, the nascent regime in Iran taken Revolutionary Export Doctrine in its priority policies. In its efforts to export the Islamic revolution, the Iranian government utilized a range of Shia militant organizations. A key figure in this endeavor was Ali Akbar Mohtashamipour, a trusted associate of Ayatollah Khomeini and a prominent proponent of revolutionary exportation, who was responsible for coordinating logistical support. The Iranians made concerted efforts to consolidate various Lebanese militant groups under a unified umbrella. Quds commanders helped organize Hezbollah, bringing militant Lebanese Shiites together around Khomeinist ideology and violent opposition to Israel's 1982-1985 occupation of Lebanon (Seliktar, 2021: 155; Negahban, 2017).

This victory encouraged the Iranian authorities to further expand their network of proxy relationships. In particular, they sought to strengthen their ties with Palestinian groups. Notably, the foundation for these relations was laid prior to the Islamic Revolution's leader assuming power. Although a rift emerged between Iran and Arafat due to his support for Saddam Hussein during the Iran-Iraq War, the IRGC-QF maintained amicable relations with more radical Palestinian factions. Specifically, Iran provided financial and logistical backing to both the political and military wings of the Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP), and established links with the Democratic Front for the Liberation of Palestine (DFLP) and the Popular Front for the Liberation of Palestine-General Command (PFLP-GC). (Seliktar, & Rezaei, 2020: 58).

After the Second Gulf War in 2003, Iraq was invaded and Saddam Hussein was removed from power by the US and its allies, which helped Iran strengthen its position in Iraq by mobilizing its proxies there. By 2004, Tehran had stationed units of its secretive paramilitary unit, the Qods Force, and elements of its intelligence service, VEVAK, within Iraq's borders (Mumford, 2013:52).

The anti Islamic State of Iraq and Syria (ISIS) campaign [and the war in Syria] "have given Iran the opportunity to formalize and expand networks of Shiite foreign fighters. To support the Syrian government, the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) leveraged its proxy network, initially deploying Lebanese Hezbollah fighters and subsequently, various Shia militias from Iraq. Furthermore, the IRGC proceeded to enlist Shia fighters from Pakistan and Afghanistan, respectively, into the Zaynabiyoun and Fatemiyoun brigades (Akbarzadeh et al.,

2023: 686). By the same way, Following the issuance of a fatwa by Ayatollah al-Sistani, calling for resistance against the (ISIS), a large influx of volunteers joined various militias to combat the extremist group. The resulting force, known as the Popular Mobilization Force (PMF) or Hashd al-Shaabi, comprised 63 distinct groups. Notably, a significant proportion of these groups, including Asaib Ahl al-Haq, Kataib Hezbollah, Saraya Khorasani, Abul Fadhl al-Abbas, and the Badr Organization led by Hadi al-Amiri, were aligned with Ayatollah Khamenei and adhered to the principle of velayat-e faqih, thereby forming the core of the PMF (Seliktar & Rezaei, 2020 :157)

As of 2022, the Iranian government has established alliances with over a dozen prominent militias, several of which possess their own political parties, thereby posing a challenge to local and neighboring governments. These militias are operational in various regions, including the Palestinian Occupied Territories (where Hamas and Palestinian Islamic Jihad are active), Lebanon (where Hezbollah is present), Iraq (with Kata'ib Hezbollah, Asa'ib Ahl al-Haq, Harkat al-Nujaba, and the Popular Mobilization Forces), Syria (where the Fatemiyun and Zainabiyun brigades are active), and Yemen (where the Huthi rebels are based). This network of alliances enables Iran to exert influence beyond its borders while maintaining a degree of plausible deniability regarding its involvement in regional conflicts (Lane, 2023; Sharifi, 2024).

3. Iranian foreign policy decision-making and the role of military organisation

Prior to examining the role of proxies in Iranian foreign policy, it is essential to elucidate the complexities of the decision-making process that underpins Iranian foreign policy formulation. Notably, this process deviates from the norm, as it involves a diverse array of individuals and organizations that contribute to shaping Iran's foreign policy agenda. Bazoobandi et al (2022) indicate that in addition to the President, the Ministry of Foreign Affairs, the Supreme National Security Council (SNSC), and the Parliament, other influential actors have regularly and publicly articulated their opinions in foreign policy deliberations. While certain entities, such as the SNSC, possess a formal mandate to participate in policy formulation, others have primarily leveraged their prominent positions to exert pressure on the state bureaucracy, thereby preventing unilateral decisions that disregard the preferences of key stakeholders loyal to the Supreme Leader (Bazoobandi, 2023:4).

Although all of these actors affect the formation of Iran's foreign relations, the final decision is usually taken by another institution. Scholars often attribute a dominant role to Iran's Supreme Leader, Ali Khamenei, in shaping the country's foreign policy agenda. As the highest authority in the Islamic Republic, Khamenei holds a multifaceted position, encompassing the roles of head of state, commander-in-chief, and chief ideologue. Furthermore, the elected parliament and presidency are subordinate to his authority, operating within the framework of his supreme sovereignty (Negahban,2017).

The involvement of military organizations in the foreign affairs of the Islamic Republic of Iran can be traced back to the inception of the Islamic Revolution in 1979. During this period, a military organization known as Sazman-e Enqelabi-e Todehay-e Jomhory-e Islami-e Iran (SATJA) emerged, which was later renamed the Office for Liberation Movement (OLM). In 1984, OLM was integrated into the Ministry of Foreign Affairs. Notably, Ahmed Vahidi, who headed the intelligence department of the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC), co-directed the foreign operations group SATJA and OLM until 1989, when he was appointed to lead the newly established Quds Force (QF). Furthermore, the IRGC-QF collaborated closely with the Foreign Ministry to leverage Iranian embassies, an innovative approach to exporting the revolution. This strategy was conceived by Javad Mansouri, the first commander of the IRGC, who later assumed the position of Deputy Foreign Minister on March 20, 1981 (Seliktar & Rezaei, 2020: 13/16).

The Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) assumes responsibility for clandestine operations and military endeavors beyond Iran's borders, as well as the development, training, financing, and logistical support of affiliated armed groups operating outside of the country. Notably, during the Iraq War, the IRGC established the Quds Force, an elite extraterritorial branch tasked with providing financial, training, and coordinative assistance to proxy forces. Initially conceived to counter Israeli interests, the Quds Force has since expanded its scope to encompass a broad range of activities conducted beyond Iran's territorial boundaries (Cohen & Shamci, 2022:395; Negahban, 2017).

In a novel initiative aimed at promoting the Islamic Revolution beyond Iran's borders, the Islamic Revolutionary Guard Corps-Quds Force (IRGC-QF) collaborated closely with the Ministry of Foreign Affairs to leverage Iranian diplomatic missions. This strategy was conceived by Javad Mansouri, the inaugural commander of the IRGC, who subsequently assumed the role of Deputy Foreign Minister on March 20, 1981. Shortly thereafter, on November 1, Mansouri was tasked with overseeing the transformation of Iranian embassies worldwide into intelligence hubs and bases for exporting the revolution (Seliktar & Rezaei, 2020: 16-17).

This paved the way for the Islamic Revolutionary Guard Corps to become an important character in decision making process. However, the USA invasion in Iraq in 2003 and the war against ISIS in 2014 can be seen as the two factors which paved the way for Iran and IRGC to increase their sovereignty over the region. This led many people to believe that the IRGS has a greater role than the Iranian Ministry Foreign Affairs in designing foreign policy. A recently leaked audio recording provides a rare insight into the internal power dynamics among Iran's leadership. In the recording, Foreign Minister Mohammad Javad Zarif suggests that the Revolutionary Guards Corps wields significant influence, often overriding government decisions and disregarding counsel. This revelation emerged from a three-hour conversation, which was part of an oral history project chronicling the current administration's tenure. Notably, Zarif lamented that he has had to prioritize military interests over diplomatic objectives, stating, "I have sacrificed diplomacy for the military field rather than the field servicing diplomacy" (Fassihi, 2021). Evidence supporting this notion can be found in the clandestine meeting between Bashar al-Assad and Ayatollah Khamenei, which took place in Tehran on February 25, 2019. Notably, this encounter was facilitated by the Quds Force, and its informal nature diverged from the protocol typically associated with official state visits. Furthermore, it is worth highlighting that neither President Hassan Rouhani nor Foreign Minister Mohammad Javad Zarif was apprised of the meeting in advance. While Rouhani was eventually invited to participate briefly, Zarif initially tendered his resignation in response, only to later reconsider his decision (Seliktar & Rezaei, 2020 :194).

4. The Web of Influence: Uncovering the role Iranian Proxies

Sponsors typically establish alliances with proxy groups that they perceive as sharing both ethnic affinity and ideological congruence. In doing so, sponsors often seek to identify (and occasionally construct) commonalities in terms of values, cultural heritage, and historical connections (Ahram & Alaaldin, 2022 :376). A significant proportion of Iran's proxy forces operate extraterritorially, devoid of ethnic or tribal connections to the country. In contrast, religious identity and authority have emerged as crucial factors in shaping Iran's relationships with its client groups. Notably, its closest allies, including Hezbollah in Lebanon and Iraqi Shia militias, share a common denominator with Iran's leadership and majority population in their adherence to Twelver Shia Islam. Moreover, these groups have adopted Iran's theocratic system as their ideological framework, underscoring the salience of religious ties in these relationships. The recognition of Iran's supreme leader as the ultimate religio-political authority by these groups further highlights the significance of religious bonds in these alliances (Ostovar, 2019: 165-166).

Iranian proxies have been instrumental in shaping global affairs, often behind the scenes and away from the prying eyes of the international community. The Islamic Republic of Iran uses its proxies in its foreign relations in several ways. Firstly, A pivotal component of Iran's foreign policy strategy in the Middle East has been its reliance on allied militias to expand its regional influence. Consequently, Shi'i militias have been strategically deployed in geopolitically sensitive areas across the region, with the aim of advancing Iran's interests in these territories. The Islamic Republic's primary strategic objective is currently the establishment of a unified and powerful "Shi'i Crescent" spanning from Iran to Iraq, Syria, and Lebanon. Any perceived challenge to its proxy forces is viewed by Tehran as a significant threat to the ideological underpinnings of the Islamic Republic (Cohen & Shamci, 2022:394).

Secondly, Tehran's strategic deployment of proxy groups across Iraq, Syria, and beyond constitutes a crucial component of its broader effort to augment its regional influence and counterbalance the presence of Washington and its allies. These groups, nurtured through years of Iranian support, self-identify as the "Axis of Resistance" against Israeli and U.S. hegemony in the Middle East. The symbiotic relationship between these groups and Tehran is deliberately calibrated to offset the influence of both the United States and its regional partners, including Israel and Saudi Arabia, thereby maintaining a delicate balance of power in the region (Harmouch & Jahanbani, 2024).

In January 2024, Iran and the United States engaged in clandestine, indirect negotiations in Oman. During these talks, the Washington delegation reportedly pressed Tehran to exert control over its proxy forces, with the aim of halting Houthi attacks on maritime vessels in the Red Sea and ceasing targeting of American military installations in Iraq and Syria. Conversely, the Iranian government allegedly sought assurances from the Biden administration that a cessation of hostilities would be implemented in the Gaza Strip (Fassihi & Schmitt, 2024).

Iran's reliance on proxy warfare can be attributed to the fact that this strategy has proven to be the most expedient means of realizing its goals. In contrast, engaging in a conventional war is not deemed a viable option by Tehran, as it is unlikely to yield favorable outcomes that align with its objectives (Cohen & Shamci, 2022:392).

Following the signing of the Declaration of Principles (DOP) by Yasser Arafat in September 1993, the Islamic Revolutionary Guard Corps-Quds Force (IRGC-QF), in collaboration with Hezbollah, embarked on a concerted effort to undermine the Oslo peace process (Seliktar, 2021: 159). Similarly, it can be posited that Iran leveraged its close ties with Hamas, a Palestinian organization, to advance its political objectives. Notably, in October 2023, Hamas launched a high-profile assault against Israel. According to a regional source with insight into the strategic thinking of both Iran and Hezbollah, an Iranian-backed Lebanese Islamist group, this attack was intended to convey a message to Saudi Arabia, which is perceived as increasingly aligned with Israel, as well as to the United States, which is seen as supporting normalization efforts and backing Israel (Nakhoul et al., 2023). The Abraham Accords, comprising peace agreements between Israel and the United Arab Emirates, Bahrain, and Sudan, hold considerable significance. Furthermore, the notable shift in the rhetoric of Gulf monarchs (with the exception of the Al-Sabah ruling family in Kuwait) towards a more conciliatory stance vis-à-vis the State of Israel is also noteworthy. This diplomatic reorientation sends a clear signal that Arab states no longer perceive Israel as a threat, and instead, attribute this role exclusively to the Islamic Republic of Iran (Cohen & Shamci, 2022:387).

The incorporation of proxy militias has become a crucial component of the regime's strategy for consolidating its regional dominance. In the context of the conflicts in Syria, Iraq, and Yemen, Iran's client forces have evolved into effective proxy entities, successfully promoting Iranian interests at the local level. The relationships forged between Iran and its clients have enabled the expansion of Iran's political influence within these countries, the

projection of its military power beyond its borders, and the attainment of a strategic advantage relative to its regional competitors. Consequently, Iran's reliance on its militant clients to augment its military capabilities and generate both deterrent and offensive capacities has increased, implying that these clients possess significant strategic value and potential for Iran (Ostovar, 2019:159).

5. Conclusion

Understanding the concept of proxy warfare is essential in grasping the complexities of many countries' foreign policies. The advantages of proxy warfare, including plausible deniability and cost-effectiveness, have made it an attractive strategy for some states or non-state actors. However, the disadvantages, such as the risk of escalation and loss of control, cannot be ignored.

The military organization and Iranian proxies have a profound impact on Iranian foreign policy. The IRGC, in particular, the Quds unit plays a critical role in implementing Iran's foreign policy, and its influence extends far beyond the military sphere. The role of the Qods force in managing Iranian proxies outside of Iran has increased its sovereignty in Iranian foreign affairs.

The history and nature of Iranian proxies reveal a sophisticated network of non-state actors that have been instrumental in advancing Iran's foreign policy objectives. From Hezbollah in Lebanon, Iraqi Shia groups, Afghan Shia groups in Syria, the Hamas group in Palestine, to the Houthis in Yemen, these proxies have been used to exert influence, project power, and counter regional rivals. The US invasion of Iraq, the Syrian civil war, and the fight against ISIS have paved the way for Iranian proxies to extend their influence in global affairs.

References

- Ahram, A. I., & Alaaldin, R. (2022). Separatists and Spoilers: The UAE's Way of Proxy Warfare. *Orbis*, 66(3), 373-390.
- Akbarzadeh, S., Gourlay, W., & Ehteshami, A. (2023). Iranian proxies in the Syrian conflict: Tehran's 'forward-defence' in action. *Journal of Strategic Studies*, 46(3), 683-706.
- Bazoobandi, S., Heibach, J., & Richter, T. (2023). Iran's foreign policy making: consensus building or power struggle?. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 1-24.
- Benowitz, B; Ceccanese, A (2020). Why No One Ever Really Wins a Proxy War. <https://www.justsecurity.org/70093/why-no-one-ever-really-wins-a-proxy-war/> (18.05.2024).
- Berman, E., & Lake, D. A. (Eds.). (2019). *Proxy wars: Suppressing violence through local agents*. Cornell University Press.
- Cohen, R. A., & Shamci, G. P. (2022). The "Proxy Wars" Strategy in Iranian Regional Foreign Policy. *The Journal of the Middle East and Africa*, 13(4), 385-405.
- Esfandiari, G (2020). Revolutionary Guards Commander Gives Rare Estimate Of Money Iran Spent On Proxies, Military Aid In Region. <https://www.rferl.org/a/iran-commander-rare-estimate-money-spent-proxies-military-aid-region/30866922.html> (25.05.2024).
- Fassihi, F (2021). Iran's Foreign Minister, in Leaked Tape, Says Revolutionary Guards Set Policies. <https://www.nytimes.com/2021/04/25/world/middleeast/iran-suleimani-zarif.html>. (20.05.2024).
- Fassihi, F and Schmitt, E (2024). Iran and U.S. Held Secret Talks on Proxy Attacks and Cease-Fire. <https://www.nytimes.com/2024/03/15/world/middleeast/iran-us-secret-talks.html> (04.07.2024).
- Harmouch, S ; Jahanbani, N (2024). How much influence does Iran have over its proxy 'Axis of Resistance' – Hezbollah, Hamas and the Houthis?. <https://theconversation.com/how-much-influence-does-iran-have-over-its-proxy-axis-of-resistance-hezbollah-hamas-and-the-houthis-221269> (30.06.2024).
- Innes, M. A. (E.D). (2012). *Making sense of proxy wars: States, surrogates & the use of force*. Potomac Books, Inc.
- Lane, A (2023). Iran's Islamist Proxies in the Middle East. <https://www.wilsoncenter.org/article/irans-islamist-proxies> (16.05.2024).
- Mumford, A. (2013). *Proxy warfare*. John Wiley & Sons.
- Mumford, A. (2013a). Proxy warfare and the future of conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40-46.
- Nakhoul, S ; Al-Mughrabi, N ; Spetalnick, M ; Bassam, L (2023). In striking Israel, Hamas also took aim at Middle East security realignment. <https://www.reuters.com/world/middle-east/striking-israel-hamas-also-took-aim-middle-east-security-realignment-2023-10-08/> (06.07.2024).
- Negahban, B. (2017). Who Makes Iran's Foreign Policy. <https://www.yalejournal.org/publications/who-makes-irans-foreign-policy> . (19.05.2024).
- Ostovar, A. (2019). The Grand Strategy of Militant Clients: Iran's Way of War. *Security Studies*, 28(1), 159-188. <https://doi.org/10.1080/09636412.2018.1508862>

- Rondeaux, C ; Sterman, D (2019). Twenty-First Century Proxy Warfare: Confronting Strategic Innovation in a Multipolar World Since the 2011 NATO Intervention.<https://d1y8sb8igg2f8e.cloudfront.net/documents/Twenty-First Century Proxy Warfare Final.pdf> (06.07.2024).
- Seliktar, O. (2021). Iran's Geopolitics and Revolutionary Export: The Promises and Limits of the Proxy Empire. *Orbis*, 65(1), 152-171.
- Seliktar, O., & Rezaei, F. (2020). *Iran, Revolution, and Proxy Wars*. Cham: Springer International Publishing
- Sharifi, K (2024). Iran's 'Axis Of Resistance': Different Groups, Same Goals.<https://www.rferl.org/a/iran-s-axis-of-resistance-different-groups-same-goals/32826188.html> (27.05.2024).
- The Emirates Policy Centre (2024). Aftermath of the Jordan Attack: Dynamics of the Conflict Between US and Pro-Iran Iraqi Factions. <https://epc.ae/en/details/featured/dynamics-of-the-conflict-between-the-us-and-pro-iran-iraqi-factions-after-the-jordan-attack> (06.07.2024).